

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií, Katedra sociologie

Bc. Terézia Soukup Tůmová

**Prípadová štúdia dosahovania potravinovej
sebestačnosti permakultúrne orientovaných
rodín a jednotlivcov v Českej republike**

Diplomová práca

Praha 2016

Autor práce: **Terézia Soukup Tůmová**

Vedúci práce: **Doc. Mgr. Milan Tuček, CSc.**

Oponent práce:

Dátum obhajoby: **2016**

Hodnotenie:

Bibliografický záznam

SOUKUP TŮMOVÁ, Terézia. *Prípadová štúdia dosahovania individuálnej potravinovej sebestačnosti permakultúrne orientovaných rodín a jednotlivcov v Českej republike*. Praha, 2015. 57 s. Diplomová práca. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálných vied, Institut sociologických štúdií. Vedoucí diplomové práce Doc. Mgr. Milan Tuček, CSc.

Abstrakt

Táto diplomová práca je deskriptívnou prípadovou štúdiou permakultúrne orientovaných rodín a jednotlivcov, snažiacich sa o dosahovanie potravinovej sebestačnosti v rámci Českej republiky. Jej cieľom je popísať životný štýl aspirujúcich samozásobiteľov, odkazujúcich sa v svojom snažení na permakultúrne princípy trvale udržateľného rozvoja a tvorby poľnohospodárskych systémov. Sústreďí sa pritom na popis ekonomických a vecných pomerov daných domácností, stratégií a postupov pri dosahovaní potravinovej sebestačnosti a motivácií a prekážok s tým spojených. Vychádza z pozorovania a rozhovorov prevádzaných v 8 permakultúrnych domácnostiach.

Abstract

This diploma thesis is a descriptive case study of permaculture oriented families and individuals in the Czech Republic, who are aiming for food self-sufficiency. The goal is to describe the lifestyle of self-supplying food producers, their strive for permacultural principles of sustainable development and the making of agricultural systems. The main focus is on describing the economical and material background of households, their strategies and practices for achieving food self-sufficiency, and motivation and difficulties related to this matter. Data were collected by observing and interviewing 8 permaculture households.

Kľúčové slová

permakultúra, potravinová sebestačnosť, samozásobiteľstvo, trvalá udržateľnosť, produkcia potravín, poľnohospodárstvo

Keywords

permaculture, food self-sufficiency, self-supply, sustainability, food production, agriculture

Rozsah práce: 149 270 znakov s medzerami

Prehlásenie

Prehlasujem, že som predkladanú prácu spracovala samostatne a použila iba uvedené pramene a literatúru. Ďalej prehlasujem, že predkladaná práca nebolo využitá k získaniu iného alebo rovnakého titulu. Súčasne dávam povolenie k tomu, aby táto práca bola prístupná pre študijné a výskumné účely.

V Prahe dňa 13. 5. 2016

Terézia Soukup Tůmová

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som chcela poďakovať Doc. Mgr. Milanovi Tučkovi, CSc., vedúcemu mojej diplomovej práce, za trpezlivosť a cenné rady a pripomienky v priebehu jej riešenia. Taktiež by som chcela poďakovať všetkým respondentom, za ich ochotu podieľať sa na vzniku tejto práce.

Projekt diplomovej práce

Meno študenta/študentky: Terézia Soukup Tůmová

Názov v jazyku práce: Průpadovú štúdiá dosahovania potravinovej sebestačnosti permakultúrne orientovaných rodín a jednotlivcov v Českej republike

Názov v anglickom jazyku: Case study of reaching food self-sufficiency by permaculture oriented families and individuals in Czech republic

Kľúčové slová: potravinová sebestačnosť, permakultúra, trvalú udržateľnosť, produkcia potravín, poľnohospodárstvo

Kľúčové slová anglicky: food self-sufficiency, permaculture, sustainability, food production, agriculture

Akademický rok vypísania: 2013/2014

Jazyk práce: slovenský jazyk

Typ práce: magisterská diplomová práca

Ústav: Katedra sociologie

Vedúci / školiteľ: Doc. Mgr. Milan Tuček, CSc.

Obor práce: Sociologie

Námet práce zahrňujúci formuláciu a vstupnú diskusiu poznávacieho problému:

Námetom pre túto prácu je v širšom pojatí vzťah produkcie potravín a trvale udržateľného rozvoja. Environmentálna sociológia sa už dlho zaoberá vzťahom ľudskej produkcie a jej dopadmi na prírodné prostredie. Dopady tejto produkcie vidí obecne ako značne negatívne, narúšajúce prirodzené prírodné procesy, obnovu prírodných zdrojov, ekosystémy a habitaty rastlín a živočíchov. Riešenie týchto problémov potom vidí obecne najčastejšie v plošných ekonomicko-politických zásahoch do tržnej ekonomiky na strane produkcie či spotreby, alebo v dobrovoľnom znižovaní spotreby u koncového užívateľa, tak ako si to kladie za cieľ mnoho ekologických snažení mimo úroveň trhu, teda na úrovni jednania jednotlivcov.

Mohlo by sa teda zdať, že jedinou možnosťou jednotlivcov, ako ovplyvniť, v svojom bežnom živote vzťah ľudskej produkcie a prostredia, je dobrovoľné znižovanie svojej spotreby alebo uvedomelé preferovanie takých produktov, ktoré sú pre prostredie menej zaťažujúce. Tento prístup popisuje v rámci skúmania ekologicky orientovaných jednotlivcov a rodín i Hana Librová, ktorá svoje závery vydala v podobe kníh *Pestří a zelení* a *Vlažní a Váhaví*. Ako hlavný znak svojich ekologicky orientovaných respondentov pritom označila “dobrovoľnú skromnosť”. Ich snaženie bolo teda založené na určitej obeti či obmedzení voči svojmu spotrebnému chovaniu. Napriek tomu, že obmedzenie konzumu je nesporne krokom k ekologickejšiemu a teda, z pohľadu enviromentálnej sociológie, trvale udržateľnejšiemu životnému štýlu, na myseľ vyvstáva otázka či takéto snaženie má potenciál výraznejšie ovplyvniť dopady ľudskej produkcie na životné prostredia. Myšlienka sebeobetovania či obmedzenia predsa bola len málokedy v ľudskej histórii masovejším rysom spoločnosti. Nedá sa ekologicky priaznivého životného spôsobu dosiahnuť bez tejto obete, ktorá sa nezdá byť dlhodobou udržateľným riešením ekologických problémov v dnešnej konzumne orientovanej spoločnosti?

Jedným z možných riešení znižovania dopadov ľudskej produkcie na životné prostredie bez nutnosti obmedzenia spotreby by mohla byť i vlastná produkcia či samozásobiteľstvo. Je iste naivné domnievať sa, že celú škálu potrieb, ktoré dnes uspokojuje priemyselná produkcia, je možné nahradiť produkciou na individuálnej úrovni po všetkých stránkach. Komplexnosť výrobného procesu i u bežného spotrebného tovaru je dnes tak vysoká, že na úrovni jednotlivcov či rodín nie je prakticky dosiahnuteľná. Väčšina tohto tovaru, ktorý považujeme za bežnú súčasť nášho života, však nie je, pre zaistenie základných ľudských potrieb vlastne ani nutná. Prežitie jednotlivca, či ľudí ako druhu, by iste bolo možné aj bez neustálej produkcie najnovších modelov mobilov, áut, módných kolekcií svetových značiek a ďalších z nepreberného množstva produktov, ktoré často mylne považujeme v našom každodennom živote za esenciálne. Sú však oblasti ľudskej produkcie, ktoré sú jednak kľúčové pre naše prežitie na biologickej úrovni a ktorých produkcia, a teda i samozásobenie, je možné na úrovni jednotlivcov a rodín. Jednou z týchto oblastí, ako je historicky potvrdené, je zaistovanie potravy, teda potravinová produkcia. Preto som sa v svojej práci rozhodla venovať práve skúmaniu možností praktického dosahovania potravinového samozásobiteľstva, v kontexte snahy o ekologicky priaznivejšiu produkciu. V rámci

tejto state sa pritom budem sústrediť na permakultúru a jej prívržencov - teda ideu zastrešujúcu myšlienky trvale udržateľného poľnohospodárstva a v širšom kontexte i kultúry, ktorý je v súvislosti s takouto snahou na úrovni rodín či jednotlivcov, v Českej republike často skloňovaným pojmom.

Pojmy ako potravinová sebestačnosť a produkcia potravín sú, v dnešnom sociologicko-ekonomickom diskurze, používané predovšetkým vo vzťahu k štátom či väčším územným celkom, nadnárodným organizáciám a masovým producentom potravín. Napriek tomu sa iste dá hovoriť o potravinovej sebestačnosti a produkcii i na úrovni menších celkov. Každý záhradkár, pestovateľ či chovateľ, je vlastne i pri minimálnom úspechu svojej produkcie čiastočným samozásobiteľom. Potravinová sebestačnosť je vždy vlastne len otázkou pomeru spotreby a produkcie daného celku či jednotky. Pokiaľ sa stanoví, že daná jednotka, napríklad jednotlivec, potrebuje k obžive iba 1 jablko denne a dopestuje si za rok 365 jablák, je možné ho označiť v danom roku za potravinovo sebestačného i napriek tomu, že jeho výnos je pomerne malý a z dlhodobého hľadiska, pre ľudský organizmus, asi ťažko udržateľný. Zjednodušene povedané sebestačnosť nastáva v momente kedy je produkcia jednotky rovná alebo vyššia než jej spotreba. Určenie objemu nutnej produkcie pre zaistenie sebestačnosti je tak vždy závislé na určení spotreby. Vedomé znižovanie spotreby potravín, je pritom častým rysom mnohých ekologických snažení a stanovenie nutnej spotreby potravín je chýlostivou otázkou i pre odborníkov na výživu, keďže jej presné zodpovedanie vyžaduje znalosť mnohých faktorov v živote jednotlivca. V mojej práci by som sa, ale chcela venovať možnostiam ovplyvnenia druhej strany rovnice, teda ekologicky orientovaným jednotlivcom a rodinám, pre ktorých je cieľom ich snaženia predovšetkým ekologické zvyšovanie podielu vlastnej produkcie potravín, teda vytváranie trvale udržateľných poľnohospodárskych systémov pomocou ideí permakultúry.

Aký je životný štýl jedincov a rodín, ktoré sa označujú za priaznivcov permakultúry, snažiacich sa o potravinovú sebestačnosť? Do akej miery je vôbec potravinová sebestačnosť na úrovni rodín či jednotlivcov pomocou princípov permakultúry možná? Aké konkrétne stratégie a postupy priaznivci permakultúry pre jej dosahovanie volia? Na aké obmedzenia pritom narážajú? Do akej miery je ich životný štýl trvale udržateľný či enviromentálne priaznivý? Ako ovplyvňuje snaha o dosiahnutie tohto cieľa, ostatné aspekty ich života?

Predpokladané metódy spracovania:

Vyššie uvedené otázky by som rada zodpovedala pomocou naratívnych rozhovorov vedených s respondentmi, ktorí sa vedomo snažia o dosahovanie plnej potravinovej sebestačnosti, pomocou využívania princípov permakultúry. Rozhovory budú v ideálnom prípade doplnené o overenie a zber dát priamym pozorovaním v domácnostiach respondentov. Nezbytnou súčasťou zberu dát pritom pravdepodobne bude i štúdium zdrojov, ktoré respondenti v rámci svojho snaženia využívajú, teda predovšetkým štúdium permakultúrne orientovanej literatúry.

Orientační zoznam literatúry:

Librová, Hana. 1994. „Pestří a zelení“. Brno: Hnutí duha

Librová, Hana. 2003. „Vlažní a váhaví“. Doplněk

Librová, Hana. 2010. „Individualizace v environmentální perspektivě: sociologické rámování mění pohled a plodí otázky.“ Sociologicky časopis 46 (1): 125–152.

Keller, Jan. 2005. „Až na dno blahobytu“. EarthSave.CZ

Keller, Jan. 1997. „Sociologie a ekologie“. Praha: Sociologické nakladatelství

Bauman, Zygmunt. 2002. „Příroda a kultura“. Praha. SLON.

Bauman, Zygmunt. 2002. „Myslet sociologicky“. Praha: Mladá fronta

Bauman, Zygmunt. 2002. „Tekutá modernita“. Praha: Mladá fronta

Obsah

Úvod.....	2
1 Teoretická časť.....	6
1.1 Trvale udržateľný rozvoj	6
1.2 Permakultúra v sociologickom kontexte.....	7
1.3 Permakultúra a monokultúra.....	16
1.4 Ekologické zemedelstvi	18
1.5 Definovanie potravinovej sebestačnosti v permakultúre	19
1.6 Zhrnutie teoretickej časti.....	21
2 Metodologické uchopenie	23
2.1 Priame pozorovanie	23
2.2 Hĺbkové rozhovory	25
2.3 Doplnkové zdroje dát.....	25
2.4 Výber respondentov	26
2.5 Popis vybraných respondentov	28
3 Zistenia.....	33
3.1 Podoba permakultúrnych hospodárstiev	33
3.2 Využívanie a zóny pozemkov	34
3.3 Produkcia a spotreba potravín.....	38
3.4 Nezamýšľaná produkcia	39
3.5 Spracovávanie a spotreba potravín	40
3.6 Ekonomická situácia potravinovo sebestačných.....	46
3.7 Motivácia k dosahovaniu potravinovej sebestačnosti.....	54
3.8 Prekážky dosahovania potravinovej sebestačnosti	62
Záver	67
Použité zdroje.....	70
Seznam tabulek a grafů.....	73
Seznam příloh	74
Přílohy.....	75

Úvod

Táto práca je deskriptívnou prípadovou štúdiou permakultúrne orientovaných rodín a jednotlivcov, ktorý sa vedome snažia dosiahnuť potravinovej sebestačnosti. Túto tému som si zvolila predovšetkým z dôvodu dlhodobého záujmu o problematiku trvalej udržateľnosti spoločnosti, na ktorú jak deklarujú permakultúrny autori, je permakultúra priamou odpoveďou.

Pojem permakultúra je odvodený od slovného spojenia “PERMANent agriCULTURE” a jeho pôvodný význam, ktorý sa začal používať v polovici sedemdesiatich rokov minulého storočia, označoval systém stratégií pre vytvorenie udržateľného systému poľnohospodárstva a tvorby potravín. Širší význam tohto pojmu s ktorým sa môžeme stretnúť dnes, však často zahŕňa rôzne formy snaženia smerujúce k harmonickému a trvale udržateľnému životu ľudí na Zemi vzhľadom k jej obmedzeným zdrojom - “a PERMANent CULTURE” teda kultúru trvalej udržateľnosti (Bell, 2005 : 5). Z pohľadu sociológie by sme permakultúru v rámci Českej republiky mohli definovať ako ekologické hnutie, teda také hnutie ktoré “se soustřeďuje na ochranu životního prostředí, sebeurčení člověka, odmítání konzumní společnosti, solidaritu, individuální rozvoj osobnosti a alternativní životní styl” (Jandourek, 2001 : 96). Ako však deklarujú jej predstavitelia permakultúra “je spíše o tom, co chceme a můžeme udělat, než o tom, s čím nesouhlasíme a chceme, aby ostatní změnili” (Holmgren, 2006 : 15). Predstavuje teda jednotlivca ako aktívneho kľúčového aktéra pri riešení globálnej ekologickej a sociálnej krízy, a môže byť požímaná i ako alternatívny životný štýl. Toto pojmie snahy o dosahovanie trvalej udržateľnosti na mikroúrovni, na úrovni jednotlivcov a domácností, nie je neznáme ani sociologickým úvahám o riešení tohoto problému.

Pri štúdiu materiálov zameraných na hľadanie možností dosiahnutia trvalej udržateľnosti v rámci sociológie a príbuzných oborov, môžeme naraziť predovšetkým na dve hlavné pohľady na túto problematiku. Prvý z nich sa sústreďuje na makroúroveň prírodných a sociálnych systémov. Rola jednotlivca je potlačená a často sa kladie dôraz na ekonomicko-politický pohľad na danú problematiku, globálnu a konzumnú povahu našej spoločnosti a nutné uchovávanie či v lepšom prípade obnovu prírodného prostredia. Skúmané riešenia teda priamo naväzujú na, tento pohľad, a nástroje dostupné predovšetkým na úrovni štátnych či vyšších územných celkov. Môže sa jednať napríklad

o záväzky v oblasti používania zdrojov, podoby priemyselnej výroby, nakladania s odpadom, ochrany živočíšnych či rastlinných druhov a ich prostredia a mnoho ďalších.¹ Druhý pohľad sa sústreďí na mikro úroveň prepojenia prírodných a sociálnych systémov. V popredí je rola jednotlivca, ktorý v rámci trhu a konzumnej spoločnosti jedná na individuálnej úrovni a ovplyvňuje dosahovanie trvalej udržateľnosti predovšetkým svojím životným štýlom. Skúmané riešenia vychádzajú, podobne ako vo víziách mnohých ekologických hnutí a priaznivcom alternatívnych životných štýlov, z jednania daného jednotlivca a sú obvykle prejavom schopnosti dobrovoľného obmedzenia v rámci globálneho systému produkcie a spotreby, ktoré si človek volí v rámci snahy o príspevanie svojou troškou k zachovávaniu udržateľnosti prírodných a vo svojom dôsledku i sociálnych systémov². Cieľom tejto práce je venovať sa popisu snahy o praktické dosahovanie trvalej udržateľnosti na tejto druhej, mikro úrovni s dôrazom na oblasť poľnohospodárstva, teda produkcie potravín. Prípadové štúdie takýchto snáh nám pritom môžu poskytnúť možnosť preskúmať špecifické kultúrne, enviromentálne a iné okolnosti - ktoré zároveň odkrývajú obecné princípy na vyššej úrovni, a uľahčujú prenos teoretických konceptov do ich praktickej aplikácie (Dlouhá, 2014 : 3). Cieľom tejto práce je teda i do určitej miery prepojiť makro a mikro pohľad na problematiku trvalej udržateľnosti a spojiť teoretické koncepty s ich praktickým použitím v spoločnosti.

Táto štúdia sa však v žiadnom prípade nepokúša zhodnotiť úspešnosť permakultúrneho životného štýlu vzhľadom k dosahovaniu globálnej trvalej udržateľnosti ani porovnaniu jeho ekologického potenciálu oproti iným ekologicky orientovaným konceptom. Na ciele a tvrdenia permakultúry ako kultúry trvalej udržateľnosti budem teda v tejto práci pohliadať do veľkej miery nekriticky, keďže sa v tejto stati nechcem pokúšať o sociologickú analýzu komplexného systému produkcie a spotreby. Základným predpokladom úspešnosti akéhokoľvek typu ekologického jednania je však, podľa môjho názoru, možnosť jeho dlhodobého uplatňovania, praktikovania a šírenia v spoločnosti. Táto práca bola v tomto smere inšpirovaná

¹ Pri analýze týchto nástrojov väčšina literatúry odkazuje na dokument Naše spoločná budúcnosť, ktorý v roku 1987 vydala Svetová komisia Organizácie spojených národov pre životné prostredie a rozvoj, a ktorý rozdelil nástroje pre trvale udržateľný rozvoj do ekonomického, enviromentálneho a sociálneho pilieru. Toto pojetie môžeme nájsť napríklad i v dokumente vydanom Úradom vlády ČR, Strategie udržiteľného rozvoje České republiky.

² Tento prístup môžeme nájsť v každej analýze trvalej udržateľnosti spotrebného či ekologického chovania domácností, menších skupín či jednotlivcov. Snáď najucelenejšie zamyslenie v prostredí ČR predkladá, ako uvádzam nižšie, práve Hana Librová.

zisteniami Hany Librovej, autorky dvoch titulov *Pestří* a *Zelení* (popisujúci život v domácnostiach ekologicky orientovaných jednotlivcov a rodín), a *Vlažní* a *váhaví* (popisujúci život tých istých ekologicky orientovaných domácností po 10 rokoch), ktorá definuje ako jeden zo základných znakov ekologického životného štýlu dobrovoľnú skromnosť. Podobné definovanie ekologického života môžeme vidieť aj u ekologických hnutí, ktoré sú typické odmietaním konzumnej spoločnosti. Musí však odmietnutie konzumnej spoločnosti znamenať vždy len príklon k životnému štýlu dobrovoľnej skromnosti, teda k obmedzeniu svojej spotreby, ktoré je pre mnohých len ťažko predstaviiteľné a ako naznačili práce Hany Librovej i ťažko dlhodobo udržateľné? Popisovanie takéhoto ekologického chovania, ktoré smeruje k trvalej udržateľnosti spoločnosti, sa samo o sebe nezdá byť trvale udržateľné, teda mať potenciál dlhodobého uplatnenia, praktikovania a šírenia v súčasnej spoločnosti, čo mi pripadalo značne paradoxné. Práve preto som sa rozhodla túto prácu venovať skúmaniu respondentov, ktorý si zvolili cestu dosahovania trvalej udržateľnosti prostredníctvom konceptu, v svojom užšom pojatí, zameraného na produkciu potravín a teda na poľnohospodárstvo - permakultúru. Potraviny sú totižto, bez ohľadu na otázku luxusu a dobrovoľnej skromnosti, nutnou zložkou našej spotreby. Hlavnou otázkou, ktorá inšpirovala túto prácu teda je:

Je koncept permakultúry, ktorý moji respondenti chápu predovšetkým ako systém pre dosahovanie potravinovej sebestačnosti a zároveň trvalej udržateľnosti v spoločnosti, pre respondentov trvale udržateľnejší, než iné formy pojímania trvalej udržateľnosti spoločnosti, založené na dobrovoľnej skromnosti?

Objektívne a úplné zodpovedanie tejto otázky bohužiaľ nie je možné bez longitudiálneho výskumu takýchto domácností. V tejto práci sa teda zameriam predovšetkým na zodpovedanie čiastkových otázok, ktoré by mali napomôcť pri vyriešení tejto otázky v budúcnosti:

- Aký je životný štýl rodín, ktoré se označujú za priaznivcov permakultúry, snažiacich sa o potravinovú sebestačnosť? Aká je podoba ich domácností?
- Je vôbec plná potravinová sebestačnosť zaist'ovaná pomocou princípov permakultúry, na úrovni rodín či jednotlivcov, v dnešnej spoločnosti možná? Do akej miery?

- Aké konkrétne stratégie zvolili priaznivci permakultúry pre dosahovanie potravinovej sebestačnosti a aké sú ich úskalia?
- Aké sú praktické obmedzenia dosahovania plnej potravinovej sebestačnosti pomocou permakultúry v prostredí Českej republiky?
- Ako ovplyvní snaha o dosiahnutie tohto cieľa iné ostatné aspekty ich života?

1 Teoretická časť

1.1 Trvale udržateľný rozvoj

Pri práci so sociologickou literatúrou v rámci tejto práce som opakovane narážala na problém, nedostatočnej konceptualizácie problematiky trvale udržateľného rozvoja. Tým nechcem povedať, že prací na toto téma by nebol dostatok. Naopak pojem trvalá udržateľnosť, nájdeme v literatúre humanitných i prírodných vied pomerne často. Avšak definície toho čo by vlastne trvale udržateľný rozvoj mal predstavovať sú natoľko vágne, a vyprázdnené, že je skoro nemožné si predstaviť praktickú náplň tohto pojmu, a na myseľ automaticky vyvstáva otázka či sa nejedná len o prázdnu frázu či politické heslo. Pre ilustráciu prikladám niekoľko príkladov:

“Strategie trvale udržateľného rozvoje v najširšom slova smyslu usiluje o nastolení harmonie mezi lidskými bytostmi a mezi lidstvem a přírodou” (Brundtland, 1991 : 62)

“Udržitelny rozvoj je cílený proces změn v chování lidské společnosti k sobě samé i ke svému okolí (krajině a jejím zdrojům), směřující ke zvyšování současného i budoucího potenciálu uspokojování lidských potřeb a aspirací s ohledem na možnosti (limity) krajiny a jejich zdrojů” (Mederly, Nováček, 1996 : 19).

“Trvale udržitelny rozvoj - nebo snad přesněji způsob života - je zaměřen na hledání harmonie mezi člověkem a přírodou, mezi společností a jejím životním prostředím tak, abychom se co nejvíce přiblížili k ideálům humanismu a úcty k životu a přírodě ve všech jejích formách, a to v různých časových horizontech. Je to způsob života, který hledá rovnováhu mezi svobodami a právy každého jednotlivce a jeho odpovědností vůči budoucím generacím” (Vavroušek, 1994 : 44).

„Trvale udržitelny rozvoj společnosti je takový rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů“ (ČESKO, 1992).

Toto nejasné ukotvenie konceptu trvalej udržateľnosti je problematické i pri snahe o oborové vymedzenie tohoto problému. Kedže sa jedná o prepojenie a koexistenciu prírody a človeka, je nutné brať ohľad na pohľady a paradigmatá vied

prírodných i sociálnych. Často tak pre potreby skúmania musíme pracovať vo veľmi širokej multidisciplinárnej oblasti, či sa oprostíť od existujúcich disciplín a vytvoriť si disciplínu novú (Moldan, 2015 : 352-353). Táto nová veda (veda finalizačná či veda post-normálna) by mala v ideálnom prípade dokázať svojou expertízou podporiť taký spoločenský dialóg, ktorý by dokázal nachádzať spôsoby formulácie cieľov za účasti rôznorodých aktérov vstupujúcich do tejto problematiky (Dlouhá, 2012 : 65).

Napriek tomu, že je teda trvale udržateľný rozvoj pojem hojne používaný, a autori bez ohľadu na obor, sa zhodujú na tom, že je to cieľ o ktorý by sme mali usilovať, jeho výklad je ponechaný do značnej miery na individuálnom pochopení týchto obecných ideí. Z definícií taktiež vyplýva, že nepanuje zhoda v tom kde a ako by sa mal koncept trvale udržateľného rozvoja uplatňovať. Podľa definícií sa jedná o problém celospoločenský a globálny, avšak jeho riešenie je popisované i ako zmena chovania či životného spôsobu. Kto má teda byť aktérom pri realizácii týchto zmien? Aké konkrétne opatrenia smerujú k trvale udržateľnému rozvoju?

Pokiaľ by bola táto práca prácou o trvalej udržateľnosti ako takej, bolo by iste užitočné sa zaoberať hlbším vývojom tohoto pojmu a súvisejúcimi konceptami. Cieľom tejto práce je však nahliadať na trvale udržateľný rozvoj optikou permakultúry, ktorá sama seba považuje za synonymum tohto pojmu a ktorá nám zároveň umožňuje skúmať dosahovanie tohoto konceptu v praxi. Považujem preto za užitočnejšie sa v rámci tejto práce ďalej oprostíť od sociologického výkladu trvalej udržateľnosti a venovať sa radšej sociologickému pohľadu na koncept permakultúry, ktorý poskytuje vlastné odpovede na tieto dve otázky.

1.2 Permakultúra v sociologickom kontexte

Skôr než sa pustím do obšírneho vysvetlenia pojmu permakultúra by som chcela upozorniť, že popis permakultúry, ktorý v tejto časti uvádzam je do veľkej miery teoretickým konceptom, ideálnym typom, toho čo by permakultúra mala predstavovať a zahŕňať. V svojom najširšom pojatí je to takpovediac až filozofický rámec, na ktorý moji respondenti odkazovali a ktorý považujú v svojom snažení za kľúčový. Uplatňovanie tohto konceptu v praxi a jeho vplyv na mojich respondentov a ich život, a jeho rola pri ich snahe o dosahovanie potravinovej sebestačnosti v praxi, je popísaný až v ďalších častiach tejto práce. Podobne ako u iných ekologických hnutí, je nutné koncept permakultúry, vždy nutné chápať v kontexte toho ako je uplatňovaný v

konkrétnych prípadoch, vzhľadom k možnostiam a preferenciám daného respondenta, teda iba do určitej miery. Definovanie permakultúry, ktoré používam v tejto časti je teda odvodené od teoretických popisov, v ktorých výklade nemusí medzi jednotlivými autormi, či pochopení a prevádzaní do praxe medzi priaznivcami permakultúry (ako napokon u každého teoretického konceptu), panovať vždy jasná zhoda.

Na tomto mieste budem čerpať predovšetkým z prác zaoberajúcich sa permakultúrou ako celkom, a pokúsim sa v krátkosti zhrnúť čo je permakultúra, aké sú jej hlavné princípy a idey, a aký je jej vzťah k príbuzným konceptom. Princípy permakultúry sú z vedeckého hľadiska obvykle formulované veľmi vágne a neponúkajú mnoho pevne daných pravidiel, ktoré by sa týkali praktického dosahovania potravinovej sebestačnosti v dnešnej spoločnosti. Permakuľtura si nekladie za cieľ poskytnúť návod či sadu zákazov a príkazov, ktoré je nutné vzhľadom k permakultúre dodržiavať. Moji respondenti však na tieto obecné myšlienky napriek tomu, odkazovali pri vysvetľovaní jednotlivých akcií či rozhodnutí, ktoré v snahe o dosahovanie potravinovej sebestačnosti prakticky učinili. Abstraktnosť formulácie základných myšlienok permakultúry a neposkytnutie presných návodov je vlastnosť, ktorú nevnímali ako prekážku naopak bola im často zdrojom inšpirácie. Presnejšie definovanie by totižto podľa nich znížilo flexibilitu uplatňovania daných princípov v rôznych podmienkach. Ako uviedol jeden z mojich respondentov (respondent A³) “Každý kus země, každé podnebí je jiné. Nedá se to kopírovat. To by nefungovalo.”...”Co funguje u mě, nemusí fungovat u nikoho jiného.” Bežné sú ale v tejto literatúre názorné ukážky a príklady permakultúrnych systémov a prvkov, postupy ich tvorby a možnosti využitia⁴. Teoretická permakultúrna literatúra je totižto produktom predovšetkým praktikujúcich permakultúrníkov, ktorý túto teóriu a princípy odvodzujú od svojej praktickej činnosti v tejto oblasti.

Nasledujúce stránky sa teda venujú čo najlepšiemu vymedzeniu pojmu permakultúra v jeho plnej teoretickej šírke, a nie len vzhľadom ku konkrétnym podmienkam a pojmom permakultúry mojich respondentov, a ukazujú na základe akých predpokladov a ideí permakultúrnici obecnne stavajú svoju poľnohospodársku činnosť. Nie sú však ani zďaleka analýzou všetkých zdrojov permakultúrneho vedenia,

³ Vid'. tabuľka respondentov v ďalšom texte.

⁴ Ako príklad môžem uviesť permakultúrnu bylinkovú špirálu, ktorá je hojne využívaným prvkom, ktorý na pomerne malej ploche dokáže ilustrovať využívanie mikroklímy, polykultúry a, využitie a zvýšenie diverzity ďalších faktorov, ako je slnečné žiarenie a tieň, voda, vietor, svetové strany atp. Pre bližšie pojednanie o tomto prvku doporučujem titul Království bylinek v permakulturní zahradě od Claudie a Josefa Andreea Holzerových a Jensa Kalkhofa.

tak ako ho vymedzovali moji respondenti. Ty zdôrazňovali, že za relevantný permakultúrny zdroj nepovažujú len diela o permakultúre, ale označujú za také i akýkoľvek zdroj informácií obohacujúci ich v poznaní a pochopení systému produkcie, s ktorým pracujú. Permakultúra je teda, podobne ako trvale udržateľný rozvoj, do veľkej miery pojem multidisciplinárny, závislý na individuálnom výklade a interpretácií, a v praktickom použitý koncept plne závislý na oblastiach záujmu a prístupe daného jednotlivca.

Autori venujúci sa permakultúre ju však definujú napríklad takto:

“Permakultúra je filozofia pracovania s prírodou, radšej než proti nej; filozofia dlhodobého a uvedomelého pozorovania, radšej než dlhodobej a nepremyslenej práce; a pojímania rastlín a zvierat z ohľadom na všetky ich funkcie, radšej než pojímanie každej oblasti ako systému k produkcii jedného produktu” (Mollison, 1991 : 9).

“Permakultúra je vedomé designovanie a udržiavanie poľnohospodársky aktívnych systémov, ktoré majú diverzitu, stabilitu a odolnosť prírodných ekosystémov. Je to harmonická integrácia krajiny s človekom, ktorého zásobuje jedlom, energiou, prístreším a inými nemateriálnymi potrebami, v trvale udržateľnej podobe” (Bell, 2005 : 12).

“Permakultúra je odvetvie ekologického designu, ekologického inžinierstva, environmentálneho designu, konštrukcie a integrácie manažmentu vodných zdrojov, ktoré vyvíja trvale udržateľná architektúra, regeneratívnych a samoudržateľných habitatov a poľnohospodárskych systémov vybudovaných na základe prírodných ekosystémov” (Hemenway, 2009 : 15).

“Cieľom je pracovať s prírodou k dosiahnutiu našich potrieb, jej navádzanie k plnému využitiu toho čo nám môže poskytnúť, namiesto pokúšania sa o jej kontrolu a zneužívanie za účelom dosiahnutia cieľov masovej produkcie” (Gale, 2010: 1).

Ako vidíme z týchto definícií permakultúra teda vo svojom širšom význame môže zahrňovať akúkoľvek aktivitu spojenú, hoci i okrajovo, s témou trvalej udržateľnosti a napodobovaním prírodných systémov. Mnoho z týchto definícií ma silný ekologický či environmentálny podtext, teda podobne ako definície trvale udržateľného rozvoja pracujú s harmonickým vzťahom človeka a prírody. Avšak nenabáda k potlačeniu spotreby, ale k prehodnoteniu a ekologizácii, procesu produkcie a tvorby

poľnohospodárskych, v permakultúrnom vnímaní vlastne prírodných, ale i iných ľudských systémov. Permakultúra, teda vždy počíta s človekom ako racionálnym tvorcom týchto systémov, ktoré sú v súlade s prírodou. Nezmieňuje sa v žiadnom prípade o vytváraní systémov, ktoré by aktivitu a prítomnosť človeka z týchto systémov chceli odstrániť. Ako prospešné vníma všetky systémy, ktoré smerujú k dosahovaniu trvale udržateľného rozvoja, teda i také systémy, ktorých prínos pre človeka je možné chápať len vzhľadom k zlepšovaniu jeho prostredia. Pri štúdiu literatúry, ani pri rozhovoroch s mojimi respondentmi som sa v rámci popisu permakultúry nestretla s myšlienkou dobrovoľnej skromnosti. Permakultúra by mala, podľa svojej definície hľadať cestu kompromisu medzi zaistením ľudských potrieb a trvale udržateľným využívaním prírodných zdrojov. Požiadavka na trvalú udržateľnosť, ale pritom vyplýva do veľkej miery z výlučne realistickej úvahy o nemožnosti uspokojenia ľudských potrieb, pokiaľ budú zdroje pre ich naplnenie úplne vyčerpané. Naopak vedomú a premyslenú starostlivosť o prírodné systémy, vidí permakultúra ako príležitosť pre zefektívnenie a zvelebovanie využívania dostupných prírodných zdrojov, namiesto ich ochrany pomocou konzervácie či odstraňovania dôsledkov ľudskej činnosti. Spotreba je teda v permakultúre priamo úmerná možnostiam produkcie daného systému a je motiváciou k trvalej udržateľnosti daného systému, pričom človek je ich neodlučiteľnou zložkou.

V tomto podaní by sa mohlo zdať, že permakultúra ako taká sa snaží presiahnuť mikro úroveň jednotlivcov a rodín, ktorá by mala byť hlavnou úrovňou tejto práce. Jej mikroúroveň je ale pri uplatňovaní permakultúrnych princípov v praxi viac než relevantná, keďže snaha o uplatňovanie týchto princípov je jednoduchšie dosiahnuteľné pokiaľ je uplatňovaná v malom rozsahu. V tomto podaní by sa mohlo zdať, že permakultúra ako taká sa snaží presiahnuť mikro úroveň jednotlivcov a rodín, ktorá by mala byť hlavnou úrovňou tejto práce. Jej mikroúroveň je ale pri uplatňovaní permakultúrnych princípov v praxi viac než relevantná, keďže snaha o uplatňovanie týchto princípov je jednoduchšie dosiahnuteľné pokiaľ je uplatňovaná v malom rozsahu, na menších lepšie kontrolovateľných systémoch. Ako zdôraznil respondent B “Já si myslím, že permakultura je hlavně o té trvalé udržitelnosti, no a komunity v tomhle ohledu moc udržitelné nejsou, co vím. Nejlepší je, když dělá člověk na věcech sám nebo s rodinou.” To je patrné aj z konkrétnych princípov, ktoré predkladajú autori permakultúrnej literatúry a ktorý často hovoria o vysokej diverzite a mozaike

jednotlivých systémov. “Přístupů k permakulturnímu designu může být velice mnoho, ale asi úplně nejrozšířenějším je skládání celku (výsledného PK designu) z jednotlivých prvků. Permakulturní design si můžeme představit jako mozaiku a prvky pak jako jednotlivé kamínky v mozaice. Když tvoříme permakulturní design, tak i samotný postup jeho tvorby můžeme připodobnit k vytváření mozaiky. Nejprve zvolíme celkový motiv a pak hledáme jednotlivé prvky (kamínky mozaiky), které nám ten motiv pomůžou vytvořit.” (Zelenycarodej.cz, 2014).

Pre lepšie pochopenie toho, čo konkrétne si pod permakultúrnymi princípmi využívanými i pre dosahovania potravinovej sebestačnosti môžeme predstaviť, predkladám v dlhšej citácii zoznam desiatich základných permakultúrnych princípov, ktoré by mali permakultúrny designéri⁵ uplatňovať, tak ako ich môžeme nájsť v anglickom originále publikácie Gaia's Garden: A Guide to Home-Scale Permaculture:

“Pozoruj. Využívaj dlhodobé a premyslené pozorovanie radšej než dlhodobú a nepremyslenú prácu. Pozoruj pozemok, krajinu a ich jednotlivé elementy vo všetkých etapách. Designuj pre špecifické pozemky, klientov a kultúry.

Prepojuj. Využívaj vzájomného umiestnenia, teda, umiestňuj jednotlivé elementy designu tak aby medzi sebou vytvárali užitočné vzťahy a časovo úsporné prepojenia medzi všetkými jednotlivými časťami. Počet prepojení medzi elementmi vytvára zdravý, diverzifikovaný ekosystém, na miesto početnosti jednotlivých elementov.

Zachytávaj a skladuj energiu a materiály. Identifikuj, zhromažďuj a uchovávaj v nich užitočné toky. Každý cyklus je príležitosťou k výnosu, každá zmena (zošikmenia, náboja, teploty, a podobne) je schopná produkcie energie. Znovu využitie zdrojov vytvára kapacitu pre ich ďalšie zhromažďovanie.

Každý element má viacero funkcií. Vyberaj a umiestňuj každý element v designe tak, aby plnil čo najviac funkcií. Výhodné prepojenie rôznych elementov vytvára stabilný celok. Zhromažďuj elementy v priestore i čase.

⁵ Slovo designér je v permakultúrnej literatúre používané pre označenie kohokoľvek kto vedomo navrhuje usporiadanie jednotlivých prírodných prvkov. Teda obvykle poľnohospodára.

Každá funkcia je podporovaná viacerými elementmi. Používaj viacerých metód k zaisteniu dôležitých funkcií a vytvoreniu synergií. Nadbytočnosť zaisťuje stabilitu pokiaľ by jeden či viacero elementov zlyhalo.

Meň čo najmenej vecí pre dosiahnutie čo najlepšieho výsledku. Porozumej systému s ktorým pracuješ dost' na to aby si v ňom našiel "kľúčové body" a zasiahol tam, kde najmenej práce vytvorí čo najväčšiu zmenu a úžitok.

Používaj nenáročné a intenzívne systémy. Začni v svojom bezprostrednom okolí a stavaj na svojich predošlých úspechoch. Zveľaďuj po malých kusoch - vytvor malý systém či sústavu, ktorá je funkčná a zopakuj ju v rôznych variáciách.

Využívaj okrajového efektu. Okraj- pomedzie dvoch prostredí- je najviac rôznorodým miestom systému, a je oblasťou s najväčšou akumuláciou či transformáciou energie a materiálov. Zväčšuj alebo zmeňuj jeho veľkosť podľa potreby.

Podporuj pretrvávajúce. Živé systémy sa obvykle vyvíjajú od nevypelých ku komplexnejším, a pokiaľ tento trend prijmem a náš design vytvoríme tak aby z týchto systémov čerpal radšej než sa ich snažil obmedziť, budeme schopný ušetriť si prácu a energiu. Vypelé ekosystémy majú vyššiu diverzitu a sú produktívnejšie než tie , ktoré sú mladšie.

Využívaj prírodné a obnoviteľné zdroje. Obnoviteľné zdroje (najčastejšie živé organizmy a ich produkty) sa v priebehu času rozmnožujú a zväčšujú s postupom času, uchovávajú energiu, zvyšujú výnos a interagujú sa s ostatnými elementmi. Preferujte tieto zdroje pre zdrojmi neobnoviteľnými“ (Hemenway, 2009 : 19-21).

Tieto princípy sú svojou podstatou zamerané a obvykle v praxi využívané práve ako návod pre poľnohospodárov ako čo najefektívnejšie a najvýnosnejšie pracovať s mnohými prírodnými prvkami, ktoré sú nutné pre produkciu potravín a taktiež zaistenie potravinovej sebestačnosti. Sú ale, podľa permakultúrnych autorov, aspoň teoreticky uplatniteľné na ľubovoľnú veľkosť poľnohospodárskeho (alebo i iného) systému. Dôležitosť týchto princípov pre pochopenie spôsobov, ktorými sa permakultúrne orientovaný jednotlivci či rodiny, na území Českej republiky, snažia dosiahnuť potravinovej sebestačnosti je pritom značná. Predstavujú totižto jeden z mála prakticky uchopiteľných referenčných rámcov, na ktoré sa obracajú pokiaľ pracujú s komplexnými systémami, ktoré sú pre cielené dosahovanie potravinovej sebestačnosti

podľa nich kľúčové. Systémy, ktoré pracujú s malým množstvom prvkov, akými sú napríklad systémy konvenčného monokultúrneho poľnohospodárstva, neposkytujú v malom merítku dostatočnú diverzitu na uspokojenia širokej palety potravinových potrieb človeka a nie sú z tohto pohľadu teda ani systémami vhodnými pre produkciu smerujúcu k samozásobiteľstvu jednotlivých domácností.

Tieto princípy a predstavy permakultúrneho poľnohospodárstva, pritom úzko súvisia so závery vedcov a inštitúcií, zaoberajúcimi sa otázkou trvalej udržateľnosti a potravinovej produkcie. Porovnajme vyššie uvedené princípy napríklad s odporúčaniami, ktoré boli publikované v roku 2013 v rámci Konferencie OSN o obchode a rozvoji.

“Svet potrebuje zmenu poľnohospodárskeho paradigmatu: od “zelenej revolúcie” k prístupu “ekologickej intenzifikácie”. To predpokladá signifikantnú zmenu od konvenčnej monokultúrnej industriálnej produkcie, s vysokou závislosťou na externých zdrojoch; k mozaike trvale udržateľných, regeneratívnych systémov produkcie, ktoré taktiež značne podporia produkciu drobnejších poľnohospodárov. Potrebujeme zmenu od lineárneho k holistickému prístupu v riadení poľnohospodárstva, ktorý chápe, že farmár nie je len producent poľnohospodárskeho tovaru, ale taktiež správca poľnohospodársko-ekologického systému, poskytujúceho množstvo verejných zdrojov a služieb (napr.: voda, pôda, krajinaotvorba, energia, biodiverzita a rekreácia)” (UNCTAD, 2013 : 2).

Alebo s cieľmi a zásadami trvale udržateľného vývoja spoločnosti tak ako ich popísal Straškraba:

- “minimalizace energetických a surovinových ztrát;
- recyklace;
- zachování struktur;
- dlouhodobá perspektiva;
- zachování biodiverzity;
- zachování vhodného přístupu energie;

- řízení životního prostředí jako propojeného systému, nikoliv jako sestávajícího z izolovaných subsystémů;
- vyhýbání se sekundárním, nepřímým vlivům;
- nepřekračování homeostatické kapacity subsystému;
- zohlednění adaptivních a samoregulačních mechanismů ekosystémů při zásazích do přírody;
- využívání postupů založených na schopnostech přírody“ (Straškraba, 1999 : 231)

Vidíme, že napriek tomu, že permakultúra môže byť pojímaná ako životný štýl, či ekologické hnutie jej korene sú, minimálne teoreticky, i vo vedecky racionálne ukotvenom prístupe k získavaniu obživy a produkcii potravín. Z tohto pohľadu je teda výborným teoretickým rámcom pre uchopenie praktickej snahy rodín či jednotlivcov o dosahovanie potravinovej sebestačnosti z ohľadom na trvalú udržateľnosť jak ľudských, tak prírodných systémov (alebo lepšie povedané prírodne-ľudských systémov). Široké vymedzenie permakultúry, ktoré za svoj príjme prakticky akýkoľvek obecný či konkrétny postup pre trvale udržateľnú produkciu potravín, je vlastne možné chápať ako súbor všetkých znalostí, ktoré môže poľnohospodár pokladať za užitočné pri svojom snažení o trvale udržateľný rozvoj. Pojem permakultúra teda budem v tejto práci chápať predovšetkým vo význame “PERMANent agriCULTURE”, ktorý je hlavnou rovinou definovania permakultúry v tejto práci, jej pojímanie ako “A PERManent CULTURE” bude však v ďalších kapitolách a z výpovedí respondentov tiež patrné a nie je možné ho od permakultúry oddeľovať. Lepšie pochopenie vzťahu týchto dvoch pojatí je dobre vyložiteľné na zónovo-sektorovej analýze permakultúry, ktorú uvádza Holmgren. Permakultúru delí na týchto 6 sektorov, ktoré sú definované rastúcou mierkou a potrebnou silou vplyvu aktéra :

- Zóna 0 - Permakultúrne designy a princípy;
- Zóna 1 - Osobný život a domácnosť;
- Zóna 2 - Biznis a komunita;
- Zóna 3 – Bioregión;

- Zóna 4 - Štát/ kontinent;
- Zóna 5 – Svet.

Všetky tieto sektory sú pritom podľa autora ovplyvňované ekonomickými, kultúrnymi a ekologickými tokmi (Holmgren, 2006 : 27). Analýza toho kde ležia možnosti permakultúry podľa permakultúrnej literatúry a trvale udržateľného rozvoja podľa literatúry vedeckej, sa teda do veľkej miery zhodujú. To aká je ideálna miera jej praktického uplatňovania a od akej miery môžeme hovoriť už o permanentnej kultúre, nie len o permanentnom poľnohospodárstve, nie je však určené.

Úroveň skúmania tejto práce sa pritom sústreďí predovšetkým na permakultúru v oblasti zóny 1 teda na úrovni aplikovania v osobnom živote a domácností, a to na základe permakultúrnych designov a princípov. Tento prístup som zvolila vzhľadom k snahe o skúmanie praktickej aplikácie teoretických konceptov permakultúry a teda i trvalej udržateľnosti, v rámci systému, ktorý je v rámci tejto práce vo svojej komplexnosti ešte obsiahnuteľný. Pri používaní pojmu “trvalá udržateľnosť” v rámci tejto práce by sme mali mať na pamäti, že napriek tomu, že sú idee a princípy permakultúry, formálne smerované na dosiahnutie globálnej trvalej udržateľnosti (teda na zónu 5, ktorá do seba zahrňuje i všetky ostatné zóny), jej dosahovanie prebieha v skúmaných prípadoch v rámci tejto práce vždy na mikroúvni. Predstava dosiahnutia trvalej udržateľnosti mojich respondentov sa vzťahuje primárne (prakticky) na zaistenie ich vlastných potrieb a až v druhej rade (teoreticky), na ich globálny rozmer. Ich cieľ dosiahnutia potravinovej sebestačnosti bez značného obmedzenia svojej spotreby a používanie permakultúry ako referenčného rámca, nebolo teda v konflikte, ako by tomu mohlo byť v prípade, že by v rámci svojej činnosti cielili na premenu komplexného systému produkcie a spotreby spoločnosti ako celku a snažili sa svojou činnosťou o dosahovanie permakultúry na globálnej úrovni. V tomto zmysle je vlastne pojetie permakultúry a ekológie mojich respondentov určitým návratom k témam českých ekologických hnutí z obdobia 50-tych a 60-tych rokov 20. storočia, ktoré sa sústreďili predovšetkým na lokálne problémy a boli typické nízkou organizovanosťou (Havlíčková, 2007). Pri hľadaní respondentov som samozrejme narazila i na jedincov a skupiny, ktorý sa hlásili k permakultúrnym princípom a na prvé miesto svojho hodnotového rebríčku kládli globálne dobro Zeme. Títo však boli obvykle pre účely tejto práce nevhodnými respondentmi, práve kvôli zanedbávaniu otázky produkcie

potravín a cielenému znižovaniu spotreby (týchto permakultúrnikov, zvykli moji respondenti označovať ako “mestských teoretikov”). Týchto priaznivci permakultúry, ponímajú význam permakultúry v jeho druhom význame spojenom s trvale udržateľnou kultúrou a vďaka rozvoľneniu tohto pojmu ho používajú často i oklieštený o jeho pôvodný význam spojený s poľnohospodárstvom. Je teda pre nich primárne ďalším ekologickým hnutím, ďalším výrazom kultúry, s ktorým sa môžu názorovo stotožňovať, praktické využitie permakultúrnych konceptov na mikroúrovni je však až druhotné alebo úplne absentuje. Nemohli by mi teda poskytnúť žiadne nové informácie o sebestačnej permakultúrnej produkcii potravín, či o praktickej snahe o dosahovanie trvalej udržateľnosti .

O trvale udržateľnom permakultúrnom poľnohospodárstve teda v tejto stati hovoríme, ako o poľnohospodárstve trvale udržateľnom v rámci daného územia spravovaného konkrétnym respondentom a jeho rodinou, ktorých produkcia sa zameriava primárne na zaistenie svojej vlastnej obživy. To znamená, že sa sústredíme na hospodárstva, ktoré v ideálnom prípade nevyžadujú pre svoju funkčnosť nutne množstvo externých zdrojov, tak ako je tomu často u konvenčnej masovej produkcie potravín. O tom do akej miery môžeme v praxi označiť za trvale udržateľné a na externých zdrojoch nezávislé poľnohospodárenie spovedaných respondentov, sa ešte vrátim v ďalšom texte. Ideálom, ktorý je definovaný permakultúrou by ale mal byť plne sebestačný a nezávislý systém produkcie, napodobujúci prírodné ekosystémy nevyžadujúce pre svoju existenciu externé zásahy či zásobovanie. Teda plne sebestačné ekosystémy. Z určitou nadsázkou sa dá povedať, že cieľom permakultúry a mojich respondentov je v tomto smere, vytvoriť systém podobný záhradám vo fľaši, ale vo väčšom merítku a človekom (i s celou jeho spotrebou i produkciou) ako plnohodnotnou súčasťou tohto ekosystému.

1.3 Permakultúra a monokultúra

Konvenčné monokultúrne poľnohospodárenie, voči ktorému sa permakultúra primárne vymedzuje bude v tomto texte nahliadané z podobného uhlu, teda ako určitá typická reprezentácia, ideálny typ. Je zjavné, že prístup monokultúrneho a permakultúrneho poľnohospodárstva nemusí byť v konkrétnych prípadoch jasne oddeliteľný. Každý jednotlivý konkrétny počin bude pravdepodobne niesť isté prvky oboch prístupov. Tieto dva ideálne typy vlastne v tomto texte používame, ako hraničné

hodnoty jednej škály, ktorá je určená tromi základnými funkciami akéhokoľvek poľnohospodárstva. Sem patrí jeho funkcia produkčná, sociálna (sociálne zabezpečovacia) a krajínovorná (Nováček, Mederly a kolektív, 1996 : 41).

Monokultúrnym hospodárstvom rozumieme taký poľnohospodársky prístup, ktorý je orientovaný na čo najvyšší výnos jednej konkrétnej plodiny, pričom účel i proces tejto produkcie je obvykle definovaný na základe požiadavkov tržne ekonomického systému a zanedbáva náväznosť tejto produkcie na iné prvky daného systému. Typický je nízky počet prvkov v danom systéme, za účelom zvýšenia možností kontroly danej produkcie, teda napríklad dlhodobé pestovanie iba niekoľko málo typov plodín na danom území (napríklad pestovanie repky olejnej). Sociálna funkcia je pojímaná primárne z hľadiska zabezpečovania pracovných príležitostí a produkcie potravín v rámci pomerne krátkého obdobia. Krajínovorná funkcia je podriadená kvantite zabezpečenia týchto funkcií a jej prístup k prostrediu je definovaný prostredníctvom záujmov, smerníc a nariadení, ktoré sú tvorené mnohými aktérmi, ako na lokálnej, tak na európskej či dokonca globálnej úrovni. Týchto aktérov pritom často nereflektujú alternatívne možnosti, nie sú schopní v dostatočnej miere vizualizovať dopady svojej činnosti a porozumenie a komunikácia medzi nimi je nedostatočná (Těšitel, 2014 : 11)

Permakultúra sa v rámci svojej produkcie orientuje podobne ako ekologické poľnohospodárstvo na celkový výnos systému, ktorý integruje veľký počet na seba naväzujúcich prvkov. Táto produkcia nie je primárne určená kvantitou či hodnotou určitého produktu v rámci tržnej ekonomiky, ale súčtom produkcie všetkých prvkov daného systému, ktorých výnos vnáša do daného systému, teda pre daného poľnohospodára, i pridané hodnoty, ktoré sú tržne často ťažko vyčísliteľné. Typickým príkladom takejto pridanej hodnoty v permakultúrnom pojatí môže byť napríklad dôraz na zvyšovanie kvality a úrodnosti pôdy, dôraz na samoregulačnú a regeneratívnu schopnosť prírodných systémov či tvorba prostredia pre navrátenie druhov, ktoré tieto schopnosti prírodných systémov podporujú. To sú v rámci monokultúrneho prístupu k poľnohospodárskej činnosti často zanedbávané faktory.

Hlavnou sociálnou funkciou permakultúry, aj keď medzi jej funkcie určite patrí, nie je zabezpečovanie pracovných príležitostí, ale tvorba takých systémov, ktoré podporujú samostatných živnostníkov. Krajínovorná funkcia je oproti monokultúrnemu

poľnohospodárstvu určovaná potrebou udržateľnosti daného systému a integrácie veľkého počtu prvkov k zaisteniu dlhodobu vyváženej produkcie. Jej prístup ku krajine je definovaný na základe konkrétnych potrieb k dosahovaniu tohto cieľa na danom území, a je tvorený na základe priameho pozorovania, experimentu a porozumení špecifikám daného územia.

Rozdiely medzi konvenčným monokultúrnym hospodárstvom a permakultúrou sú teda veľmi podobné ako rozdiely medzi konvenčným monokultúrnym poľnohospodárstvom a ekologickým poľnohospodárstvom.

1.4 Ekologické zemedelstvi

“Ekologické zemedelstvi se řídí zásadami a metodami, které:

- minimalizují narušování životního prostředí;
- šetří přírodní zdroje;
- udržují a rozvíjejí úrodnost půdy a její oživenost;
- s přírodními systémy spíše koexistují, než aby je dominovaly;
- umožňují a podporují druhovou rozmanitost v ekosystémech.

Základem ekologického zemedelstvi je obnova a udržení přirozených biologických cyklů a vztahů v ekosystému. Péče o půdu a rozvoj její biologické aktivity, vyvážený osevní postup a racionální použití statkových hnojiv, rostlinných a živočišných odpadů, použití vhodné kultivační techniky, nepoužívání hnojiv ve formě chemicky upravených solí a zákaz použití syntetických pesticidů jsou základními charakteristikami ekologického zemedelstvi.” (Ministerstvo zemedelstvi České republiky, 1996, : 6)

Je teda oprávené sa domnievať, že permakultúra je určitým typom ekologického poľnohospodárstva. Avšak ako uvidíme v priebehu zistení tejto práce, legislatívne obmedzenia kladené na tento pojem sú permakultúrnikom často prekážkou. Preto je lepšie pokiaľ praktické snahy o dosahovanie permakultúry a snahy ekologických poľnohospodárov, napriek teoretickej podobnosti a zhode, v tejto práci nebudeme zlučovať.

1.5 Definovanie potravinovej sebestačnosti v permakultúre

Jedným z koncepčných orieškov môjho výskumu bolo definovanie potravinovej sebestačnosti ako takej. Potravinová sebestačnosť je definovaná obvykle na úrovni štátov či iných územných celkov. Princíp jej dosiahnutia, ale zostáva rovnaký aj pre menšie celky ako sú jednotlivci a rodiny. Pre naplnenie požiadavkou potravinovej sebestačnosti musí produkcia skúmanej jednotky byť rovná alebo vyššia než je jej spotreba. Je teda jasné, že kto spotrebovávajú menej dosiahne potravinovej sebestačnosti oveľa ľahšie.

V mojej práci je hlavným kritériom výberu respondentov vedomá a cielená snaha o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti v rámci permakultúrnych princípov. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že definícia potravinovej sebestačnosti tak ako sme si ju určili v predošlom odstavci nám poskytne výborný metodologický základ pre určenie toho, kto je v prípade výberu respondentov vhodnejší než iný. Stačilo by predsa porovnať percentuálnu úspešnosť, s ktorou skúmané jednotky zaisťujú uspokojenie svojej potravinovej spotreby z vlastných zdrojov.

Avšak tento výpočet som hneď na počiatku skúmania musela z praktických dôvodov zavrhnúť ako nefunkčný, práve kvôli širokej škále rôznych individuálnych spotrebných nárokov. Už na začiatku výskumu som si vytýčila, že dobrovoľne skromný teda tí, ktorí dosiahnu vyššej potravinovej sebestačnosti ľahšie vďaka obmedzeniu svojich potrieb, nie sú príliš vhodný pre skúmanie praktického využitia permakultúry. Naopak som sa voči tomuto prístupu chcela vymedziť. Hranica obmedzenia spotreby je totižto často posúvaná za spoločensky či zdravotne prijateľnú hranicu, pričom určenie tejto hranice je i v oboroch, ktoré sa týmito otázkami venujú spornou témou, a to vďaka množstvu faktorov, na ktoré je nutné brať ohľad pri jej zodpovedaní. Táto stať si ale nekladie za cieľ zodpovedať, ako ďaleko môže človek zájsť v obmedzení svojej spotreby, ale do akej miery môže svoju bežnú spotrebu uspokojovať svojou samostatnou produkciou. Širokým oblúkom som sa teda snažila vyhnúť skupinám či jednotlivcom, ktorých životný spôsob sa riadil predovšetkým striktnými pravidlami či ideológiou spojenou s cieľným obmedzením príjmu potravy. Samozrejme ani mojím respondentom nebolo určité obmedzenie svojej spotreby neznáme. Pre nich však nebolo

cieľom ich snaženia, ale skôr prirodzeným dôsledkom ich životného štýlu, ako som sa snažila vysvetliť vyššie.

Svoju pozornosť som teda zamerala na prívržencov permakultúry, ktorý sa snažia o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti pomocou produkcie dostatočného množstva zdrojov na uspokojenie svojej bežnej spotreby, a teda farmárov. Permakultúra ma i mnoho prívržencov venujúcich sa produkcii potravín napríklad v mestskom prostredí, táto produkcia má ale pochopiteľne len obmedzené možnosti pri zaistiťovaní potravinovej sebestačnosti. V rámci tejto práce som sa zameriavala predovšetkým na stratégie dosahovania potravinovej sebestačnosti v kontexte konceptu trvale udržateľného rozvoja. Kompletnú analýzu veľkosti pozemku nutného pre zaistenie sebestačnej poľnohospodárskej produkcie, ale nepredkladám. Vyžadovalo by to dlhodobé sledovanie spotreby jednotlivých domácností, pričom najmenším zmysluplným sledovaním obdobiím by bol jeden rok, z dôvodu závislosti poľnohospodárskej produkcie na vegetatívnom období a premene ročných období. Približná predstava o územných nárokoch by sa ale dala vytvoriť na základe priemernej spotreby potravín v ČR, ktorú každoročne sleduje Český štatistický úrad⁶ a normatívnych výnosov plodín, ktoré poskytuje Ministerstvo zeméďelství (Dušková, 2013). Keďže ale naša spotreba potravín nie je závislá, len na produkcii potravín v ČR ale je globálneho charakteru, nie je z týchto kvantitatívnych údajov možné odvodiť, aké je nutná veľkosť celistvého územia pre zaistenie všetkých potravinových nárokov priemerného konzumenta. O podobné určenie sa pokúsil napríklad Příklad, ktorý uvádza, že priemerná spotreba potravín na jedného človeka za rok je 670 kilogramov, pričom výnos s intenzívne a dobre obhospodarovaných 100 m² záhonov sa môže pohybovať okolo 300 až 330 kilogramov za rok (Příklad, 2010 : 13). Niektoré zdroje v súvislosti s celkovou sebestačnosťou uvádzajú nutnú veľkosť pozemku okolo 2 akrov, teda necelý hektár (1BOG.org, 2014). Všetky tieto výpočty sú ale teoretické a vzťahované vždy k určitej predpokladanej spotrebe či územiu. Presné určenie tejto hodnoty je na obecnej rovine nemožné.

Ďalším kritériom výberu potravinovo sebestačných permakultúrníkov bolo, že vedomým hlavným účelom ich poľnohospodárskej činnosti je samostatné zaopatrenie potravín, nie tvorba zisku, a že toto zaopatrenie nie je dosahované prostredníctvom

⁶ Vid'. Priloha - Tabuľka 1.

iných subjektov. Z tohto dôvodu som vylúčila domácnosti, ktoré sa teoreticky prikláňali k permakultúrnym princípom, napriek tomu sa ale venovali iba veľmi jednostranne zameranému hospodáreniu (napríklad výlučne pestovaniu bylín alebo chovu jedného druhu zvierat). Zároveň som vylúčila vlastníkov pôdy, ktorý sa nevenovali hospodáreniu priamo, ale sprostredkovane, teda si na obhospodarovanie pôdy majoritne najímali tretiu stranu. Všetky tieto skupiny, nespĺňujú základné predpoklady pre skúmanie možného dosiahnutie individuálnej potravinovej sebestačnosti v rámci permakultúrnych princípov, porovnateľnej s bežnou spotrebou.

1.6 Zhrnutie teoretickej časti

Permakultúra má teda dve hlavné pojatia. Prvé, širšie v zmysle permanentnej kultúry, je stotožniteľné s konceptom trvalej udržateľnosti či trvale udržateľného rozvoja. Druhé, pôvodné pojatie v zmysle permanentného poľnohospodárstva, je možné používať ako synonymum ekologického poľnohospodárstva. Narozdiel od ekologického poľnohospodárstva kladie však vyšší dôraz a nároky na premenu životného štýlu jednotlivých poľnohospodárov a neberie ohľad na legislatívne vymedzenie tohoto pojmu. V tejto stati sa budeme venovať predovšetkým poľnohospodárstvu ako nástroju pre dosahovanie potravinovej sebestačnosti a to na úrovni domácností teda permakultúrnych hospodárstiev. Snaha o potravinovú sebestačnosť v rámci permakultúry je v tejto stati ďalej vnímaná ako snaha, ktorá je totožná so snahou o dosiahnutie trvalej udržateľnosti poľnohospodárstva. Toto pojatie nie je možné úplne jasne teoreticky vymedziť, voči iným snahám o dosahovanie trvalej udržateľnosti, či úvahám o potravinovej sebestačnosti, a to ani vzhľadom k teoretickým východiskám ani vzhľadom k veľkosti oblasti uplatňovania tejto snahy. Trvalá udržateľnosť a permakultúra sú pojmy, ktoré je už z ich definície, nutné vnímať iba z ohľadom na celkovú komplexnosť ľudských a prírodných systémov. V prípade, že by sme sa otázkam trvalej udržateľnosti chceli venovať čiastkovo, pristupovali by sme k týmto otázkam z pohľadu paradigmatu, ktoré je s trvalou udržateľnosťou nezlučiteľné. Predstava, že na jednotlivé systémy, či už ľudské alebo prírodné, je možné nahliadať oddelene a v nezávislosti na širšom kontexte, je pri úvahách o trvalej udržateľnosti kontraproduktívna. Pri skúmaní praktického dosahovania tohto konceptu, sa teda vždy ocitneme v konflikte medzi snahou o jasné vymedzenie objektu skúmania a nemožnosťou takéhoto vymedzenia dosiahnuť, pokiaľ je našou úprimnou snahou venovať sa tomuto objektu v rámci konceptu trvalej udržateľnosti či permakultúry.

Pokiaľ teda nemáme neobmedzené zdroje, je skúmanie v tejto oblasti vždy určitým kompromisom medzi jednotlivými prístupmi. Rozsiahlosť tejto problematiky a náročnosť metodologického uchopenia, by však nemala byť dôvodom pre jej zanedbávanie.

2 Metodologické uchopenie

Táto práca je teda prípadovou štúdiou rodín, jednotlivcov a ich domácností, ktorý sa vo svojom živote orientujú predovšetkým na základe snahy o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti a zároveň tohto cieľa dosahujú pomocou produkcie potravín na základe permakultúrnych princípov.

Metodologický prístup, ktorý som zvolila v tejto práci je obecné kvalitatívneho charakteru. Použité pri tom boli nasledujúce zdroje dát:

- priame pozorovanie;
- hĺbkové rozhovory s respondentmi;
- doplnkové materiály, poskytnuté respondentmi.

2.1 Priame pozorovanie

Priame pozorovanie, hralo v mojom výskume veľmi dôležitú rolu overovania dát získaných pomocou rozhovorov s respondentmi. Zároveň mi ale pomohlo preniknúť do menej viditeľného sveta každodennej interakcie mojich respondentov, z ktorej som abstrahovala ich vzorce a vzájomné prepojenia (Hachen 2001: 83). Na základe svojho pozorovania som pritom musela prijať trochu neortodoxnú myšlienku, že za jedného z aktérov tejto každodennej interakcie musím čiastočne považovať, tak ako moji respondenti, aj samotnú prírodu či prírodný systém. Prepojenie ich každodenných interakcií z živými a nesporne aktívne jednajúcimi prvkami prírodných systémov bolo totižto neoddeliteľné i v rámci ich vlastného pojímania svojich činností a ich objasnení.

Spočiatku som priame pozorovanie chcela prevádzať u všetkých respondentov, nie u všetkých to ale bohužiaľ bolo možné. Rolu tu hrala jednak geografická vzdialenosť jednotlivých respondentov, ale aj ich časová vyťaženosť spojená s nepredvídateľnosťou ich každodenného programu. Je skrátka veľmi náročné plánovať priame pozorovanie hospodárstva, pokiaľ na jeho umožnenie má vplyv napríklad vhodnosť počasia k nutným poľnohospodárskym prácam, ktoré respondent musel vykonať či nepredvídateľné ochorenie hospodárskeho dobytká. I napriek tomu sa odvážim tvrdiť, že som sa pri svojom výskume stretla až s neuveriteľnou ochotou či nadšením zo strany respondentov. Pre niektorých z nich bolo vlastne nepredstaviteľné, že by som dáta pre svoju prácu zozbierala len na základe rozhovorov. Obvykle ešte skôr

než som ich stihla oboznámiť s metódou a priebehom zberu dát, my samy navrhli aby som sa na ich snaženie prišla pozrieť osobne. Jeden z nich, respondent A, dokonca odmietol aby moje zistenia boli uverejnené bez toho aby som videla ako svojej potravinovej sebestačnosti dosahuje v praxi, so zdôvodnením, že to nie je možné objasniť len slovami. Tých z respondentov, ktorých som z organizačných či iných dôvodov nemohla navštíviť priamo, mi poskytli aspoň hojný vizuálny materiál v podobe fotografií, videí, nákresov či video hovorov.

Dáta, ktoré som zozbierala priamym pozorovaním sú výsledkom cieľného priameho pozorovania, ale i mnohých iných foriem zdrojov dát, ktoré mi boli poskytnuté často nečakane. Je dokonca veľmi ťažké určiť či bolo moje pozorovanie zúčastnené či nezúčastnené. Respondenti v tomto smere brali často iniciatívu do vlastných rúk, samostatne navrhovali aby moje návštevy zahrňovali dlhší pobyt kvôli dôkladnému pochopeniu a získaniu všetkých relevantných informácií, či priame zapojenie do činností spojených so zaistovaním potravinovej sebestačnosti či iných ich aktivít. Napriek tomu, že som sa snažila sústrediť na získanie relevantných dát a udržanie určitého odstupu, nebolo to v určitých chvíľach tak úplne možné. Za svoj pobyt u respondentov som tak bola účastníkom dlhých obhliadok pozemku s odborným výkladom, neformálnych večerných posedení, kŕmenia dobytky alebo rodinného obeda. I respondenti u ktorých som osobne nebola, mali tendenciu ma po ukončení rozhovorov kontaktovať s dodatočnými informáciami, ktoré im prišli relevantné, dopresňovať svoje odpovede či mi navrhovať ďalšie zaujímavé otázky alebo respondentov a poskytovať stále nové zdroje dát. Ochota respondentov zdieľať so mnou svoje poznatky, tak mohla hrať určitú rolu pri objektivite mnou získaných dát. Nadšenie z možnosti zdieľať svoje postupy a snaha nadchnúť ma pre vec permakultúry, boli ale pre výzkum i prínosne, keďže sa nestáva príliš často, že by respondenti prejavovali takú ochotu zdieľať, popisovať a názorne ukazovať v takom detaile chod svojich domácností. Tento popis a ukážky pritom boli do určitej miery už pre respondentov súčasťou ich bežnej interakcie, keďže ako popíšem v ďalšej časti, svoj životný štýl a voľby často objasňovali i svojmu okoliu.

2.2 Hĺbkové rozhovory

Podobne ako u priameho pozorovania sa i u prevádzania hĺbkových rozhovorov nedá povedať, že by moje skúmanie bolo ukážkovou formou daného postupu. Napriek tomu, že rozhovory mali formu pološtrukturovaných rozhovorov s pred pripraveným scenárom, sa ich finálna podoba musela často prispôbiť špecifikám mojich respondentov. Pološtrukturované rozhovory tak boli často spojené s priamym pozorovaním, keďže moji respondenti mali tendenciu odpovedať na moje otázky i konkrétnymi ukážkami. Do rozhovorov sa organicky krátkymi vsuvkami zapojovali i členovia domácnosti, ktorý spočiatku rozhovor odmietli. Respondenti mali tendenciu sami generovať ďalšie otázky a témy. Praktický každý podnet bol pre nich, napriek dopredu dohodnutej podobe rozhovoru, možnosťou jak zber mojich dát nejak obohatiť. Rozhovory tak vždy nakoniec obsiahli celú šírku môjho pripraveného scenára a umožnili mi získať i množstvo iných dát. Vo výsledku ale ani jeden rozhovor neprebíhal podľa danej štruktúry a pri každom ďalšom rozhovore sa scénar obohocoval o konkrétnejšie dotazy generované na základe hlbšieho pochopenia chodov týchto domácností.

Priemerná doba samotných rozhovorov bola ale približne dva a pol hodiny. Na náš rozhovor potom nadväzovali i pri prehliadkach pozemkov či ďalšej komunikácii. Súbor dát, ktoré som získala rozhovormi je teda oveľa obširnejší než som z počiatku predpokladala, čím teda čiastočne utrpela jeho koherentnosť a možnosti analýzy. Vďaka živému záujmu mojich respondentov, ktorý mi poskytli rozhovory, a ktorý ma zásobujú upresneniami a doplňujúcimi informáciami kontinuálne, som tak ale bola schopná získať hlbšie pochopenie permakultúrnych súvislostí preberaných tém a pochopiť presnejšie významy a stratégie ich životného štýlu.

2.3 Doplnkové zdroje dát

Ako už je zjavné z popisu dvoch predchádzajúcich zdrojov dát, moji respondenti javili živý záujem a to poskytnúť mi v rámci môjho bádania čo najviac relevantných informácií. Naprosto oprávnene sa stavali do role expertov a snažili sa mi čo najviac priblížiť ich praktické dosahovania potravinovej sebestačnosti a celkové životné postoje. Súčasťou mnou získaných zdrojov dát sú teda i množstvá fotografií, videí,

zdieľaných postupov a návodov, doporučených titulov a ďalších možných respondentov, odkazy na dosahovanie potravinovej sebestačnosti v zahraničí či na ich externých projektoch, permakultúrne experimenty, odkazy na prednášky a semináre spojené s ich snažením, či dokonca študijné programy a vedeckých expertov s pridružených oborov. Táto ich aktivita bola samozrejme pre môj výskum prínosná, predstavovala ale určitú prekážku pri zaistení kvality a transparentnosti zberu a vyhodnocovania mojich dát, keďže náročnosť dokumentácie každého kroku výskumu bola značná (Hendl, 2005. s. 223). Po určitej dobe bolo jasné, že niektoré tieto materiály sú mi poskytované bez ohľadu na mnou realizovaný výskum, teda skôr ako súkromnej osobe.

2.4 Výber respondentov

Cieľom tejto práce je popísať špecifiká a dôsledky životných stratégií mojich respondentov a ich domácností, vyplývajúcich z ich cielene sebestačne a permakultúrne orientovanej produkcie potravín. Táto nesmie byť pritom značne ovplyvnená cieľným znižovaním spotreby teda dobrovoľnou skromnosťou mojich respondentov. To poskytuje lepšiu možnosť porovnania ich stratégií s bežným konzumentom. Vylúčili sme tak z prístupu k trvalej udržateľnosti predstavu “obeti”, ktorú považujem za hlavnú prekážku pri trvalej udržateľnosti alternatívnych spotrebných vzorcov s ekologicky motivovanou orientáciou.

Svojich respondentov som vybrala na základe referenčného doporučenia osôb zaoberajúcich sa tématickou sebestačnosti. Doporučenia som získavala na základe sociálnej siete, ktorú som si vytvorila v rámci navštevovania prednášok Akadémie sebestačnosti a permakultúrne zameraných internetových sociálnych sietí ako je permaweb.cz či facebookova skupina Permakultura. V rámci týchto skupín som vždy žiadala o doporučenie permakultúrnych hospodárov snažiacich sa o potravinovú sebestačnosť. Na základe týchto doporučení som potom pomocou krátkeho pred rozhovoru vybrala tých respondentov, ktorý sa zaoberali potravinovou sebestačnosťou prakticky, trvale a aktívne. Tieto kritéria som definovala následovne:

- Prakticky - teda boli vlastníckmi či dlhodobými nájomcami pôdy, ktorá mala minimálnu rozlohu 1 hektár⁷ a ktorú využívali pre poľnohospodársku činnosť s ohľadom na permakultúrne princípy.
- Trvale - teda tejto svojej činnosti sa venovali aktívne aspoň 3 roky a mali v pláne sa jej venovať i do budúcnosti, a zároveň sa jej nevenovali iba sezónne či čiastočne.
- Aktívne⁸ - teda sa aktívne podieľali na zaisťovaní svojej potravinovej sebestačnosti. Boli aktívnymi poľnohospodármi na danej pôde a v danom období.

Tieto kritéria iste nie sú bezsporné, ale sú orientované na získanie čo najlepšieho vzorku pre pochopenie praktického dosahovania potravinovej sebestačnosti v rámci permakultúrneho konceptu. Vznikli vlastne i na základe prvotného preskúmania možných respondentov pre tento výskum, teda oboznámením sa s členami skupín, ktoré mi poskytovali referencie. Niektorý z pôvodne doporučovaných respondentov sa totižto potravinovou sebestačnosťou zaoberalo predovšetkým teoreticky, sezónne či iba o víkendoch, alebo formou pasívnej produkcie (napr. pomocou smeny víkendovej práce za produkty výroby daného farmára). Týmto spôsobom som nakoniec získala súbor asi 20-tich domácností, ktorý mali odpovedať mojim kritériám. Z praktických, ale i metodologických dôvodov, ale v tejto práci pracujem iba s ôsmymi z nich.

Dôvodom ďalšieho oklieštenia môjho súboru bolo niekoľko faktorov, prvým z nich bolo, že niektorý z respondentov svojej potravinovej sebestačnosti dosahovali mimo územie ČR. Niektorý na Slovensku, jeden z nich sa ale, ako vyplynulo z úvodného rozhovoru, čiastočne kvôli zjednodušeniu dosiahnutia svojho cieľa dokonca, presťahoval do teplejšieho podnebia, kde je dlhšie vegetačné obdobie. Týchto respondentov som vylúčila preto, že táto práca si kladie za cieľ popísať individuálnu potravinovú sebestačnosť v ČR. Predpokladať, že formy dosahovania potravinovej

⁷ Táto plocha bola stanovená vzhľadom k doporučeniam mojich referentov, ktorí sa o nej vyjadrovali ako o obecné príjmanej najmenej zmysluplnej jednotke poľnohospodárskeho pozemku. Jedná sa i o najmenšiu možnú plochu pre poberenia mnohých poľnohospodárskych dotácií, vrátane Jednotnej platby na plochu poľnohospodárskej pôdy.

⁸ V tomto prípade je možné používať i pojem aktívny poľnohospodár tak ako ho definuje čl. 9 nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1307/2013. Avšak ten definuje aktívnu poľnohospodársku činnosť na základe pomeru príjmov poľnohospodára, a teda spôsobom, ktorý je pre sebestačné domácnosti nie úplne vhodný.

sebestačnosti na území Českej alebo Slovenskej republiky, sa výrazne líšia by ale bolo podľa môjho názoru prehnaným tvrdením. Jak Slováci tak Česi zdieľajú veľkú časť spoločnej histórie, podobné poľnohospodárske podmienky⁹ a v rámci svojho snaženia sa združujú do skupín, ktoré zahŕňujú jak Čechov tak Slovákov, vymieňajú si svoje skúsenosti a vzájomne sa navštevujú. Vylúčenie týchto respondentov však bolo pravdupovediac motivované i finančnou a časovou náročnosťou ich zahrnutia. Z podobného dôvodu sa v tejto práci ani príliš nevenujem otázke akejkol'vek reprezentativity na základe geografického umiestnenia svojich respondentov v rámci ČR. To presahuje i rámec zvolenej metódy a cieľov tejto práce.

Posledným faktorom bola samozrejme ochota daných osôb so mnou spolupracovať. Musím povedať, že od žiadneho z nich sa mi nedostalo vyslovene zápornej odpovedi. Mnohý z nich však boli značne časovo vyťažený, keďže rozhovory prebiehali často v období kedy sú poľnohospodári zaneprázdnený starostlivosťou o svoj pozemok a obživu. Po prevedení rozhovorov v mnou skúmaných domácnostiach som zároveň mala oveľa väčšie množstvo materiálu než som pôvodne predpokladala, a o ďalší zber dát u iných respondentov som sa teda, i z praktického hľadiska, už nepokúšala.

2.5 Popis vybraných respondentov

Ako už som uvádzala v popise použitých metód zberu dát moja úloha ako výskumníka bola pri návštevách jednotlivých respondentov značne nejasná. Napriek tomu, že som na začiatku jasne predstavila cieľ mojich aktivít, sa postupom času moja rola výskumníka v očiach respondentov zmenila do role návštevníka či ďalšieho permakultúrneho začiatočníka. To vytvorilo určitý etický problém pri možnostiach práce s mnou získanými dátami.

Skupina respondentov s ktorou som pracovala je ľahko rozoznatel'nou nie len na základe svojich osobných údajov, ale i na základe presnejšieho popisu svojich činností. Počet ľudí zaoberajúcich sa permakultúrou a dosahovaním potravinovej sebestačnosti je pomerne nízky. Vďaka vytvoreniu skupín kde som získala svoje referencie na respondentov, a ktoré aktívne pracujú na mapovaní ľudí venujúcich sa týmto aktivitám v Českej republike za účelom ľahšieho vytvárania sociálnych sietí a spolupráce, je určenie konkrétnych osôb na základe celistvého popisu ich činností, veľkosti rodiny,

⁹ Poľnohospodárske podmienky sú závislé predovšetkým na nadmorskej výške, kvalite pôdy atp.

podoby hospodárstva či geografického umiestnenia, pomerne jednoduché. Súčasťou mojich rozhovorov s respondentmi boli pritom i informácie, ktoré by mohli byť zneužitelné proti nim. Preto v tejto práci budem popisovať tieto charakteristiky mojich respondentov obecné a nebudem sa venovať celistvému popisu jednotlivých domácností, ktoré by mohli túto anonymitu v takto malej skupine narušiť.

Napriek tomu si myslím, že je užitočné mojich respondentov v podobe, ktorá neohrozí ich anonymitu, aspoň trochu priblížiť. Všetci z respondentov mali bydlisko v menších obciach či na samotách a vlastnili aspoň 1 hektár pôdy. Spovedala som respondentov z rôznych oblastí Českej republiky a rôznych klimatických podmienok. V súbore sú respondenti z oblasti Třeboňska, Polabia, bývalých Sudet či južnej Moravy. Z ôsmich domácností, kde som prevádzala rozhovory sa iba v jednej, venoval zaopatreniu potravinovej sebestačnosti respondent individuálne. Za rodinu odpovedali jednotlivci či partnerské páry, ktoré sa na dosahovaní potravinovej sebestačnosti podieľali najaktívnejšie alebo ju iniciovali. Celkový počet respondentov bol 13. Rodiny ktoré som skúmala boli čo sa zloženia týka rôznorodé, boli medzi nimi viacgeneračné rodiny i bezdetné páry. Výrazné výchylky v počte detí či počtu členov domácnosti sa nevyskytli v žiadnej zo spomínaných rodín. Osobné návštevy prebehli u polovice respondentov, druhá bola spovedaná osobne mimo svoje domácnosti, alebo prostredníctvom video hovoru.

Tabuľka 1: Prehľad charakteristík skúmaných domácností¹⁰

	Počet respondentov	Počet stálych členov domácnosti	Z toho detí pod 18 rokov	Veľkosť obhospodarovávaneho územia ¹¹	Doba hospodárenia ¹²	Spôsob zberu dát
Respondent/i A	1	2 (5) ¹³	0 (1) ¹⁴	3 ha	18	Priame pozorovanie a osobný rozhovor
Respondent/i B	2	4	2	7 ha	10	Osobný rozhovor

¹⁰ V texte používam pre potreby anonymizácie respondentov, písmená z tejto tabuľky k označeniu hospodárstva či hospodára/ky (napr.: pán/i A., hospodárstvo B atd.).

¹¹ Zaokrúhlená na hektáre.

¹² Zaokrúhlená na roky.

¹³ Údaj v zátvorke označuje počet prechodných členov domácnosti (sezónnych).

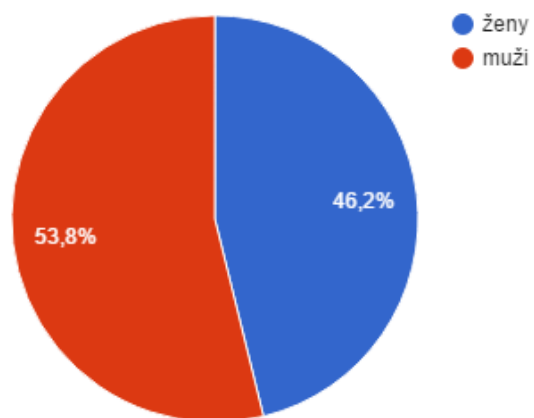
¹⁴ Údaj v zátvorke označuje počet prechodných členov domácnosti (sezónnych).

Respondent/i C	2	2	0	4 ha	4	Priame pozorovanie a osobný rozhovor
Respondent/i D	1	1	0	5 ha	15	Videohovor
Respondent/i E	1	3	1	3 ha	7	Videohovor
Respondent/i F	2	4	2	2 ha	5	Osobný rozhovor
Respondent/i G	2	2	0	2 + 1 ha	8 (5) ¹⁵	Priame pozorovanie a osobný rozhovor
Respondent/i H	2	3	1	8 ha	5	Priame pozorovanie a osobný rozhovor

Zdroj: Vlastné spracovanie

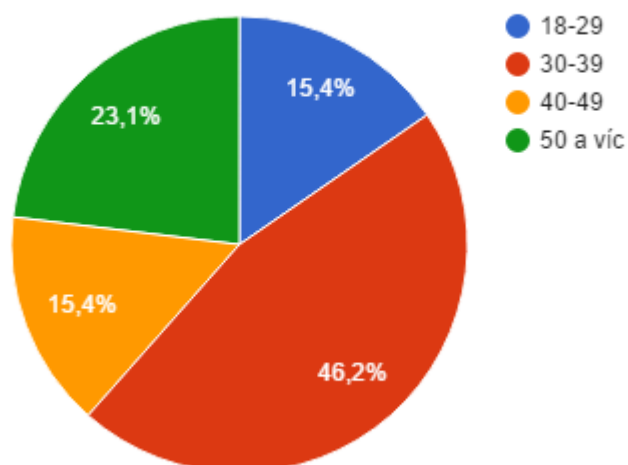
¹⁵ Údaj v zátvorke označuje dobu trvalého pobytu na hospodárstve.

Sociodemografia respondentov:

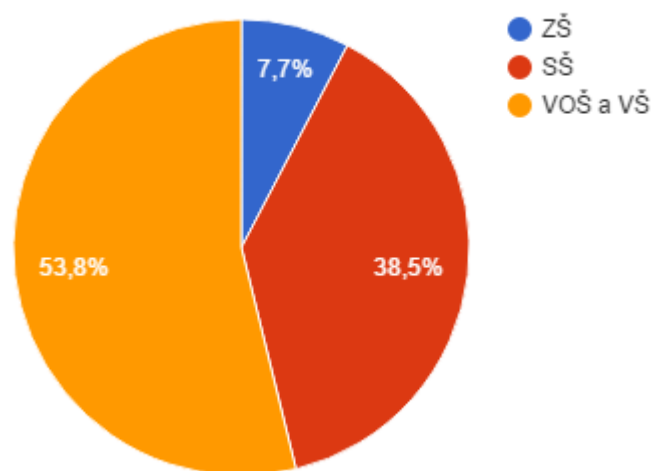
Graf č. 1: Pohlavie

Zdroj: Vlastné spracovanie

Graf č. 2: Vek

Zdroj: Vlastné spracovanie

Graf č. 3: Vzdelanie

Zdroj: Vlastné spracovanie

3 Zistenia

3.1 Podoba permakultúrnych hospodárstiev

Pozemky, ktoré spovedaný respondenti obhospodarovali a teda kde získavali obživu, mali celkovo medzi 2 až 10 hektármi, pričom do tohto územia započítavame i krajinné prvky ako les, rybník, a hospodárske či iné budovy. I keď sa konkrétna podoba hospodárstiev jednotlivých respondentov líšila, všetci z nich mali svoje obydlie v priamej blízkosti pôdy, ktorú obhospodarovali. Keďže ani jeden z respondentov neobhospodarovával územie menšie než jeden hektár, boli ich obydlia obvykle umiestnené na okraji obcí či mimo obec, kde sa obvykle nachádzajú poľnohospodárske pozemky tejto veľkosti. Typickým znakom ich obydlí bol väčší počet stavieb rôzneho typu a účelu, pričom nechýbali drobné stavby ako prístrešky, skleníky, kôlne, udiarne, altánky či posedy. Tieto stavby neboli koncentrované iba v blízkosti hlavnej usadlosti, ale nachádzali sa i vo vzdialenejších častiach pozemkov. Niektoré z nich slúžili výlučne praktickým účelom, ako je odkladanie nástrojov pre obhospodarovanie danej časti pozemku, bez nutnosti ich prenášať späť do hlavnej budovy, či priame spracovanie potravín. Iné, boli na pomedzí stavby a niečoho čo by sme snád' mohli označiť za krajinný prvok a nemali žiaden na prvý pohľad zjavný účel. Boli to napríklad lavičky, posedy, a iné jednoduché objekty, postavené často z neopracovaných materiálov dostupných v danej oblasti. Obhliadky pozemkov boli obvykle sprevádzané príbehmi o ich účele a príčine výstavby. Respondenti pritom zdôrazňovali pôvod materiálov, medzi ktorými boli nielen miestne zdroje ale i recyklovaný stavebný materiál, ktorý získali ako prebytok z iných stavieb, rozložením stavieb, ktoré pre nich už nemali význam, ale i netradičných stavebných materiálov (napríklad sklenené fľašky či pneumatiky). Z prírodných a recyklovaných materiálov neboli však postavené len jednoduché objekty. U pána G sme sa stretli s obytnou hlineno-slamenou chatkou, ktorú postavil ako experiment použitia takéhoto druhu stavby v našich podmienkach na základe starých stavebných postupov a ktorú následne prenajímal na krátke pobyty záujemcom o tento druh stavieb. Pán B si zase z miestnych a recyklovaných materiálov postavil udiareň a vonkovnú kuchyňu. Hlavné obytné budovy našich respondentov boli obvykle stavbami, ktoré boli postavené predchádzajúcim majiteľom a využívali teda bežných stavebných materiálov. Z rozhovorov vyplynulo, že tieto budovy boli pri svojom zakúpení súčasnými obyvateľmi často len ťažko obývateľné a nemali funkčné topenie, vodnú či

elektrickú sieť, alebo vyžadovali plnú rekonštrukciu niektorých z kľúčových častí obydlija ako je strecha, výmena podláh, okien a dverí, a tak ďalej. Tieto nutné zmeny boli pri našich návštevách do značnej miery vyriešené. U niektorých respondentov, predovšetkým u tých, ktorý sa o potravinovú sebestačnosť snažili kratšiu dobu, však boli patrné alternatívne či provizórne spôsoby zaistenia týchto potrieb (napríklad už spomínaná vonkavná kuchyňa). Novostavby som našla len v dvoch prípadoch a to u hospodárstiev C a H.

3.2 Využívanie a zóny pozemkov

Podobne rozmanité ako budovy bolo i členenie pozemku do častí s rôznym typom poľnohospodárskej aktivity či účelu. U všetkých respondentov sme našli širokú škálu podôb ekosystémov a vysokú diverzitu jak rastlinných druhov a odrôd, tak živočíchov¹⁶. Územie v blízkosti hlavného sídla bolo využívané najhojnejšie, vzdialenejšie časti pozemku boli obvykle obstarávané menej či skoro vôbec. Nápadné pritom bolo prepojenie prírodných prvkov s hlavnou obytnou časťou či inými nepoľnohospodárskymi budovami. Toto prepojenie pritom nebolo ako by sa mohlo zdať cielene estetické, ale malo svoju praktickú funkciu. Keďže naše rodiny hojne využívali svojich vlastných výpestkov, mali potrebu mať často používané plodiny čo najbližšie svojho obydlija. V blízkosti obydlija sa vyskytovali taktiež plodiny či zvieratá, ktoré vyžadovali alebo prosperovali, z častejšej prítomnosti človeka.

Bez ohľadu na to či si toho respondenti boli či neboli vedomý rozloženie týchto prvkov bolo obdobné ako doporučované rozloženie zón v dostupných zdrojoch o permakultúrnom designe. Pre lepšiu ilustráciu podoby poľnohospodárskeho usporiadania prvkov, ktoré som našla medzi svojimi respondentmi teda použijem popis zónového systému¹⁷.

¹⁶ Či už chovaných a pestovaných zámerne alebo voľne žijúcich.

¹⁷ Podobne ako u mnohých iných permakultúrnych princípov či teórií, není ani u popisu jednotlivých zón pozemku možné, dopátrať sa pôvodného zdroja či autora. Keďže sú permakultúrne princípy do veľkej miery odvodené od pozorovania a replikovania prírodných princípov a fungovania ekosystémov, predpokladám, že je s obecnými princípmi v nej definovanými možné nakladať jako s "Tudovou múdrosťou" a teda sa odkázať iba na konkrétne spracovanie tejto informácie konkrétnym autorom. Vzhľadom k tomu, že som našťudovala viacero týchto popisov zón a ani jeden neodpovedal presne mojim zisteniam, som sa rozhodla ponechať systém delenia do 6 zón, ktorý som našla v literatúre, popis jednotlivých zón ale prispôbiť mojim zisteniam.

Zóna 0

Táto zóna obsahuje hlavné obydlie a jeho bezprostredné súčasti akými môže byť napríklad skleník, stodola či iné budovy spojené priamo z hlavnou obytnou časťou. Hlavným účelom tejto zóny je poskytnutie obytného priestoru. V rámci tejto zóny je často umiestnený priestor na spracovávanie potravín. Oproti bežným domácnostiam je výrazný podiel skladovacích priestorov, kde sa uchováávajú potraviny na dlhšie obdobie a priestorov určených k úprave potravín a tvorbe ďalších produktov. Sem zahŕňame napríklad priestor pre spracovávanie živočíšnych produktov, sušenie bylín, nakladanie zeleniny, ale aj remeselné dielne.

Zóna 1

Je zónou ktorá obsahuje bezprostredné okolie hlavného obydlija teda napríklad terasu, vonkavné posedenie či kuchyňu, vnútorný dvor hospodárstva. Je to zóna s najčastejším výskytom svojich obyvateľov a teda najvyššou intenzitou starostlivosti. Najčastejšie druhy plodín v tejto zóne boli čerstvé bylinky, ktoré boli hojne užívané pri každodennom varení a zelenina, ktorá vyžaduje častú starostlivosť či častý zber. Súčasťou tejto zóny boli aj priestory pre domáce zvieratá, relaxáciu a čisto estetické a okrasné prvky. Oproti ostatným zónam sme tu mohli nájsť aj cielene pestované okrasné rastliny, alebo rastliny, ktoré sú výrazné svojou estetickou hodnotou, ktoré ale často plnili aj iné funkcie (napríklad tvorba tieňu, potrava pre hmyz či ďalšie spracovanie do sušených dekorácií).

Zóna 2

Táto zóna je vlastne tým, čo by sme obvykle označili za záhradku. Jedná sa o zónu, ktorá nevyžaduje tak častú frekvenciu návštev svojich obyvateľov ako zóna 1. Tu sa pestujú menej chýlostivé plodiny, vyžadujúce menšiu starostlivosť. Medzi takéto plodiny patrili u našich respondentov najčastejšie dyne, zemiaky, strukoviny, cukety a iné druhy rastlín, ktorých pestovanie respondenti obvykle odôvodňovali vysokým výnosom a nízkou starostlivosťou či stratovosťou. Rozmanitosť plodín tu bola veľmi vysoká a odrážala obvykle preferencie a spotrebu danej domácnosti alebo priaznivost' poľnohospodárskych podmienok daného územia. Súčasťou tejto zóny boli v niektorých prípadoch i hospodárske zvieratá najčastejšie hydina, ktorá bola viac či menej úspešne

používaná i na zveľbovanie produkcie plodín¹⁸. Veľmi častým prvkom tejto zóny bol kompost, ktorý sa postupom času menil v hospodársku plochu či zdroj hnojív.

Zóna 3

Tretia zóna je definovaná ako zóna masovej produkcie. Obsahovala obvykle plodiny, ktoré pestujú poľnohospodári v prebytku. U potravinovo sebestačných rodín bola obvykle táto zóna venovaná produkcii určenej prevážne ku komerčnému využitiu, ďalšiemu spracovaniu či výmene. Obvykle to boli sady, rybníky či chov hospodárskych zvierat. Táto časť mala obvykle najmenej diverzifikovanú produkciu, vyznačovala sa však špecializáciou na určitý produkt. Túto zónu by som na základe svojho pozorovania a rozhovorov označila ako “pracovnú zónu”. Napriek tomu, že nemusela nutne vyžadovať najviac práce bolo jej obhospodarovanie v mysliach respondentov spojené s určitým “zamestnaním”, pravdepodobne preto, že im obvykle prinášala finančný či iný zisk. U respondentov, ktorých ekonomický príjem nebol závislý na tejto poľnohospodárskej produkcii bola táto zóna obvykle menšia či splyvala s druhou alebo štvrtou zónou, prípadne bola využívaná na tvorbu biomasy alebo ako pastvina.

Zóna 4

Toto územie môžeme označiť ako “zóna minimálnej starostlivosti”. Je to územie, ktoré je už mimo každodenný záujem hospodárov. Obvykle sa jedná o les či lúku alebo iný krajinný prvok, ktorý si vďaka intenzívnej činnosti človeka dnes máme tendenciu zamieňať s voľnou prírodou. Táto oblasť poskytuje potravinovo sebestačným napríklad divoko rastúce plodiny ako huby, čučoriedky, širokú škálu divoko rastúcich bylín. Môže byť využívaná ako rozšírená pastvina či ako zdroj dreva a ďalšej biomasy. Táto zóna bola respondentmi označovaná za územie, ktoré z praktických dôvodov nechávali ležať ladom.

¹⁸ Plnili napríklad funkciu kontroly škodcov, hnojenia či kyprenia pôdy.

Zóna 5

Táto zóna je označovaná ako “divočina”. Mala by sa vyznačovať nezasahovaním človeka, snahou o obnovenie pôvodných druhov a prirodzenej rovnováhy. Napriek tomu, že táto časť je spomínaná v každom popise zón v dostupnej literatúre, niesom si istá či sa mi ju podarilo objaviť aj u mojich respondentov. Mnoho z nich iste malo na svojich pozemkoch časti, ktoré neboli obhospodávané a využívané, obvykle sa ale jednalo len o malú časť pozemku, ktorá sa často nachádzala na hraniciach s pôdou, hospodársky využívanou inými osobami. Najbližšie k definícii divočiny sa dostávali tí respondenti, ktorí žili na samotách a susedili s väčšou plochou lesa či dokonca chránenej oblasti. Vytýčenie hraníc pozemku u týchto respondentov však nebolo úplne jasné a tak nie je možné z určitosťou posúdiť či táto “divočina” bola súčasťou nimi spravovaného územia.

Tieto zóny sú v rámci teoretického modelu usporiadané prevážne koncentricky. Nápadná je pritom jeho podobnosť sociologicky známejšiemu koncentrickému modelu mesta, ktorý predstavil Ernest Burgess. Podobne ako Burgessov model je i permakultúrny zónový model do určitej miery idealizovaným modelom reality. Obe modely slúžia k popisu využitia priestoru či územia človekom obe však v inom merítke. Jednotlivé zóny majú rôzne funkcie, ktoré su do veľkej miery závislé na vzdialenosti od stredu modelu teda “centra” daného územia. V permakultúrnom modeli je týmto centrom hlavná obytná časť. Podobne ako Burgessov model, je ale i tento model len teoretickým načrtnutím tohoto usporiadania a nedá sa uplatňovať do detailu na každý mnou skúmaný prípad. Využitie územia respondentami sa do veľkej miery orientovalo i podľa tvarov obhospodávaného pozemku, jeho geografických a biologických vlastností a mnohých ďalších drobných faktorov, akými bolo napríklad umiestnenie budov predchádzajúcim majiteľom či krajinných prvkov. Mnoho z nich ma pritom upozorňovalo, že toto usporiadanie nie je trvalé. Vytváranie týchto zón bolo pre nich sústavnou, silne organickou činnosťou, ktorá bola plne závislá na ich potrebách, schopnostiach a možnostiach ako jednotlivcov či rodín. Napriek teoretickému ukotveniu ich činnosti som u žiadneho z respondentov nepostrehla, že by sa pri spravovaní svojho územia riadili nejakým striktným teoretickým modelom. Môžeme teda predpokladať, že rozloženie a funkcie jednotlivých zón skúmaných respondentov vypovedali o prirodzených potrebách spojených s ich životným štýlom orientovaným na potravinovú sebestačnosť.

3.3 Produkcia a spotreba potravín

Ako už som uvádzala potravinová sebestačnosť jednotlivcov či rodín je daná pomerom vlastnej produkcie potravín vzhľadom k spotrebe potravín. Táto definícia sa zdá byť veľmi jednoduchou, dosadenie jednotlivých hodnôt pri samotnom sbere dát sa však ukázalo ako značne zložité.

Produkcia potravín danej jednotky, v našom prípade rodiny či jednotlivca, by sa dala len veľmi ťažko zhodnotiť pomocou obvyklých prehľadných tabuliek s výpisom jednotlivých plodín a vyprodukovaného množstva danej plodiny. Jednak by zber takýchto dát vyžadoval časovo náročnú spoluprácu respondentov, na druhú stranu by aj tak nebol schopný objektívne posúdiť produkciu potravín danej permakultúrnej domácnosti. Tento postup za prvé zanedbáva kvalitatívny aspekt produkcie, za druhé není schopný obsiahnuť produkciu všetkých plodín, ktoré sú našimi respondentami využívané neštandardnými spôsobmi .

Mnou skúmané osoby je nesporne možné označovať za poľnohospodárov či farmárov. Ich využívanie plodín na základe permakultúrnych princípov je ale značne odlišné od toho, s ktorým by sme sa mohli stretnúť pri monokultúrnej produkcii plodín určenej na ďalšie spracovanie, a ktoré sa obvykle s týmito pojмами spájajú.

Pokiaľ by sme chceli zhodnotiť produkciu poľnohospodára, ktorý sa venuje výlučne pestovaniu zemiakov a je teda monokultúrnym pestovateľom, stačilo by jednoducho zistiť koľko kilogramov zemiakov vypestoval v danom období. Táto hodnota, teda množstvo danej plodiny je pre monokultúrneho pestovateľa kľúčová. Určitú rolu hraje iste i kvalita produkcie. Pokiaľ bude napríklad daná plodina napadnutá chorobou, ktorá bude ovplyvňovať jej trvanlivosť alebo chuť, bude pravdepodobne vyhodnotená ako nepoužiteľná, keďže nesplňuje parametre výroby, stanovené obvykle externým odberateľom, alebo dostupným skladovacím postupom a do čistej produkcie by sme ju teda nepočítali.

Podobne môžeme samozrejme postupovať i v prípade permakultúrneho pestovania. Oproti monokultúrnemu pestovateľovi sa ale táto produkcia nemusí riadiť externými požiadavkami na množstvo či kvalitu danej plodiny, jej využitie a teda zahrnutie do produkcie nie je závislé na splnení špecifických požiadavok odberateľa. To či je daná plodina využiteľná alebo nie, je plne závislé na posúdení producenta, ktorý je

zároveň spotrebiteľom. V prípade, že je kvalita jeho plodín nižšia než predpokladal, obvykle pre ňu napriek tejto okolnosti nájde iné využitie pri produkcii iných druhov potravín, napríklad ako krmivo pre dobytok, súčasť kompostu alebo sa proste zmieri s použitím menej kvalitnej plodiny. Respondent A pri prehliadke pozemku napríklad zbieral plody z ovocných stromov, lepšie kusy začal ihneď konzumovať a tie ktoré sa mu pozdávali menej hodil do výbehu pre ošípané. Respondent H zase popisoval domácu výrobu alkoholu zo spadných sliviek. “Tyhle jsou na to nejlepší, to v obchodě neseženete. *smích*”. Pán C zase popisoval svoje pestovanie zemiakov na slame “Minulý rok byly strupovité, ale ono to ničemu nevádí. Jen se to hůř skladuje...dřív hnijou.” Podobný postup síce nebol priamo spojený s permakultúrnou podobou hospodárstiev, keďže podobné pestiteľské postup popisovali i u svojich nepermakultúrnych susedov či známych, avšak rozmanitosť ich produkcie im často poskytovala širšie možnosti využitia týchto produktov. Paní E popisovala “Známí mi nosí starý chleba, jablka....co by s tím doma taky dělali.”

3.4 Nezamýšľaná produkcia

Ďalším faktorom pri hodnotení produkcie je produkovanie plodín, ktoré sú tak povediac nezamýšľané. Monokultúrne pestovanie vyžaduje často likvidáciu akéhokoľvek druhu iných rastlín, ktoré by mohli s pestovanou plodinou súperiť o živiny či zaberat' jej miesto. Za týmto účelom je bežné napríklad používanie plošných herbicídov, ktoré zahubia akékoľvek iné rastliny, ktoré by mohli v danej pôde samostatne rásť. Skrátka odstránia burinu. Za buriny je pritom považované čokoľvek čo nie je želanou plodinou. Tieto plodiny, pokiaľ sa vyskytnú, nie je samozrejme možné započítať do produkcie daného poľnohospodára, keďže pre tieto plodiny nemá žiadne uplatnenie.

Naopak pokiaľ by sme túto nezamýšľanú získanú plodinu chceli vyradiť z výpočtu produkcie našich respondentov, často by sme opomenuli dôležitú súčasť ich reálnej spotreby. Spotreba permakultúrnika je do veľkej miery daná práve produkciou, ktorá nemusí byť vždy plne plánovaná. Paní C mi napríklad ponúkala mesiačikovu mastičku “Tenhle rok toho mám hodně...” “Já jsem tam jen hodila pár semínek co mi zbyly”. Pán B mi zase pri objavení voľne rastúceho ptačínca žabinca doporučoval “Z tohotohle je výborný salát, roste to všude. Je to plevel”. Pri snahe dopátrať sa aspoň približného odhadu aký je pomer ich spotreby a vlastnej produkcie potravín sa mi pri

rozhovoroch ani raz nedostalo žiadnej priamej odpovede. Táto otázka bola pre respondentov zložitá práve i z dôvodu mnohých externých vplyvov na produkciu a spotrebu potravín, a odpoveď na ňu sme museli hľadať v komplexnom systéme produkcie a spotreby, ktorý je pre permakultúru typický.

V piatych z ôsmych hospodárstiev, ktoré som skúmala bola zóna 1 a 2 určená predovšetkým na vlastnú spotrebu, zóna 3 potom však bola svojou funkciou označená a určená viacmenej ku komerčným účelom. Tento komerčný účel obvykle spočíval v intenzívnej produkcii jedného typu produktu (nie však jedného rastlinného či živočísného druhu). Stretla som sa napríklad s chovaním ošípaných, produkciou bylín a ovocnými sadičkami. Pokiaľ by produkty tejto tretej zóny využívali respondenti iba k svojej vlastnej spotrebe, určite by nehľadali. Ich strava by, ale prirodzene nebola príliš pestrá. Stav kedy, sa rodina živí po celý rok iba bravčovým mäsom nie je trvale udržateľná a ani neodpovedá definovaniu potravinovej sebestačnosti v rámci permakultúrnych ideálov, ani v rámci cieľov, ktoré si táto práca kladie. Pokiaľ by sme porovnali produkciu a spotrebu našich respondentov týmto spôsobom, niektorí z nich by vďaka svojej komerčnej produkcii pravdepodobne mohli byť označení za plne sebestačných. Realita ich životov však bola trochu zložitejšia.

Ani jedno z hospodárstiev, ktoré som navštívila, svoju spotrebu neuspokojovalo iba na základe vlastnej produkcie a neboli teda plne potravinovo sebestační. Pripomeniem, že respondenti, ktorých som spovedala boli vybraní do veľkej miery na základe toho, aby ich spotreba nebola významne orientovaná dobrovoľnou skromnosťou, teda obmedzením spotreby, ale aktívnym dosahovaním potravinovej sebestačnosti vďaka uspokojovaniu celej škály svojich potravinových potrieb na základe vlastnej produkcie.

3.5 Spracovávanie a spotreba potravín

Na základe hĺbkových rozhovorov a pozorovania domácností respondentov som zistila, že ich potravinová spotreba sa významne nelíši, od iných domácností, ktoré sa potravinovou sebestačnosťou nezaobierajú. Väčšina respondentov na otázku o zložení ich stravy reagovala odpoveďou, že ich strava je “úplne normálna”. Túto skutočnosť som si overovala i priamym pozorovaním u respondentov, ktorých som navštívila osobne a ktorí ma svojou stravou často i pohostili. U všetkých respondentov a predovšetkým u tých s ktorými som osobné stretnutie neobsolvovala, som túto

skutočnosť overovala otázkou zameranou na popis “bežného jedálničku” a “jedálničku toho konkrétneho dňa”, teda tvorbou približného potravinového spotrebného koša respondentov.

Ich strava obvykle zahŕňala vysoké percento jedál z vlastnej rastlinnej výroby. V jedálničkoch sa napríklad objavili jedlá ako “salát s ptačincem”, “smažené dýňové květy” alebo “bršlice ala špenát”. Výrazným prvkom jedálničku u domácností, ktoré sa zaoberali i komerčným pestovaním či chovom zvierat boli produkty, na ktoré sa v rámci tejto činnosti sústredili. Vo využívaní týchto produktov boli pritom značne kreatívny. Spracovávanie týchto produktov bolo pre nich často tým, čo by sa dalo označiť za ich “zamestnanie”, vedomosti a schopnosti spojené s touto činnosťou potom často považovali za súčasť svojej “profesionálnej hrdosti”.

Napríklad u chovateľa ošípaných bolo súčasťou produkcie potravín i samostatné spracovanie mäsa. Zdôrazňoval, že jeho činnosťou nie je len chov prasiat, ale aj ich odborné spracovanie od porážky až po priamu tvorbu produktov z ich mäsa. Súčasťou jeho hospodárstva bol priestor určený na “zabíjačku”, ktorú pokiaľ to bolo možné pojímal vždy ako možnosť ako tieto svoje schopnosti predať ďalším ľuďom. Pozornosť, ale venoval i mnohým iným aspektom produkcie, ako bola napríklad strava či množstvo pohybu zvierat, ich reprodukcia a šľachtenie a tvorba druhotných produktov. “Všetchno si tady děláme samy” chválil sa pán A “Pro mě je důležitý mít kvalitní stravu”. Sebestačný nie len v produkcii ale i spracovaní boli i iní respondenti. Pestovatelia ovocia produkovali napríklad ovocné šťavy, džemy, alkohol či sušené ovocie. Pestovatelia bylínok, sa dokonca pustili i do tvorby prírodnej kozmetiky. Silný vzťah k spracovávaniu potravín sme našli ale i u respondentov, ktorý sa komerčnej produkcii potravín skoro nevenovali. Túto aktivitu osvetľovali praktickou potrebou uchovať dané potraviny v stave vhodnom k spotrebe i mimo vegetačné obdobie. Všetci respondenti sa zaoberali sušením, zaváraním, udením, nakladaním či inou formou uchovávaní a spracovaní potravín. Tomu odpovedali i značné skladovacie priestory ich domácností. Táto ich činnosť pridávala ich produkcii ďalšiu hodnotu a to nie len v ich očiach, ale i v očiach ich okolia a prípadných zákazníkov.

Domáca či obecné nepriemyselná výroba, bola v ich očiach zárukou kvality a vysokej výživovej hodnoty potravín. Stretli sme sa ale i so situáciami kedy respondenti svoj produkt nehodnotili ako kvalitnejší než ten čo by si mohli kúpiť v bežných sieťach

obchodov s potravinami. Dôležitejšie než kvalita pre nich ale v tomto prípade bolo, že je tento produkt z ich vlastných zdrojov a majú teda kontrolu nad jeho produkciou.

Jednou z najvýraznejších odchýlok v jedálničku skúmaných osôb bolo využívanie nezamýšľaných plodín, ktoré som spomínala pri porovnávaní permakultúrnej a monokultúrnej produkcie. Respondenti ktorých som spovedala považovali za súčasť svojej produkcie nie len plodiny, ktoré cielene pestovali ale i rastliny, ktoré im na pozemku rástli bez ich pričinenia. Veľmi hojné bolo využívanie jedlých planých rastlín ako je napríklad púpava, hviezdica prostredná, žihľava, medvedí cesnak, čierny bez, kapsička pastierska, kozonoha hostcová¹⁹, a mnoho ďalších. Tieto rastliny pritom obvykle označujeme za burinu. Pri rozhovoroch sa respondenti vyjadrovali o rastlinách ako celku, prípadne používali označenia “bylinky”. Zdalo sa teda, že ich používanie rastlín sa príliš nelíši od bežných farmárov či záhradkárov. Pri obhliadkach pozemkov ma, ale zarazilo množstvo tejto buriny, predovšetkým v menej navštevovaných zónach. Množstvo týchto rastlín bolo niekedy tak vysoké, že pôda využívaná k cieľnému pestovaniu bola v rámci pozemku nerozoznateľná od svojho okolia. To som zprvu považovala za dôsledok nedostatočných zdrojov pre obhospodarovávanie danej časti pôdy. Čo bolo však v mojich očiach zanedbaným záhonom, bolo v očiach mojich respondentov vysoko prosperujúcim a plodiace územím. Rastliny, ktoré by bežný záhradkár či poľnohospodár považoval za nepríjemnosť boli mojimi respondentami často popisované ako užitočné a vysoko cenené plodiny. Narozdiel od plodín, ktoré pestovali cielene totižto nevyžadovali vôbec žiadnu prácu, rásli na svojom stanovisku bez jediného zásahu človeka a napriek tomu plnili svoju funkciu. Pri spätnom skúmaní rozhovorov a dodatočnom dotazovaní na tieto byliny a nezamýšľané plodiny som zistila, že počet takto využívaných rastlín bol najnižší v rodine C, kde bolo vymenovaných 8 takto využívaných rastlín, a najvyšší u hospodárstiev B, D a F, kde sa počet takto využívaných rastlín dal len ťažko oddeliť od cielenej produkcie, avšak bolo priemerne spomenutých okolo 30 divoko rastúcich rastlín a stromov. Zoznamy rastlín mi respondenti v priebehu zberu dát doplňovali²⁰. Ďalšou dôležitou súčasťou využívania týchto rastlín bola aj ich hodnota ako krmiva pre zvieratá či ich liečivé účinky. Pokiaľ sa jednalo o rastlinu nevhodnú k akejkoľvek spotrebe či priamemu využitiu poslúžila aspoň ako súčasť kompostovacieho procesu, teda ako biomasa. “Dá se to jíst, ale mě

¹⁹ Názvy rastlín uvádzam vo forme v akej ich uvádzali respondenti, teda nie vždy z druhovým označením.

²⁰ Odkazy na nové využitie v česku bežne rastúcich rastlín mi posielajú nektorý z respondentov pravidelne.

nechutná, radši to nechám pašíkum” priznal sa respondent A. Paní G zase komentovala množstvo púpavy na ich pozemku “Pár let dozadu jsem z toho dělala med.Ted’ to radši nechám zarůst.”

Vzhľadom k tomu, že štúdie skúmajúce trvalú udržateľnosť produkcie považujú živočíšnu produkciu za náročnejšiu (Pimental a Pimental, 2003), som predpokladala, že medzi respondentami, ktorý sa snažia o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti nájdeme i takých, ktorý mäso a teda chov zvierat zo svojej produkcie vylúčili. Táto moja hypotéza sa ale ani u jedného z respondentov úplne nepotvrdila. Živočíšnu produkciu sme našli u každého z našich respondentov, a to i u tých, ktorý sa priznávali k dlhodobej vegetariánskej či veganskej strave v minulosti či mäso spotrebovávali len minimálne i v súčasnosti. Zaujímavé ale bolo zistenie, že niektorí naši respondenti dokonca označili mäso za jeden z produktov, ktoré si obstarávali radšej mimo svoju vlastnú produkciu. Dôvodom, ale nebola nemožnosť zaistenia uspokojenia týchto potrieb z vlastných zdrojov, ale ich nevôľa požívať mäso zvierat, ktoré chovali. Tým nechcem povedať, že tieto zdroje mäsných produktov nevyužívali. Dávali však prednosť konzumácii mäsa zo zvierat, ku ktorým nemali žiaden citový vzťah. Tento zvláštny dvojité meter asi najlepšie objasňuje príbeh pána F “Na pozemku máme dva rybníky, vždy na večer chodíme k jednému házet kaprům chleba. Oni nás tam vždy čekaj, už vystrkujú hlavy. Ty z toho rybníku ale nejíme, to jsou jak kamarádi.....Občas si dáme rybu z toho druhého”. Naopak, príbeh manželov B ukazuje druhú stránku mince vnímania konzumácie mäsa. “My jsme byly vegetariáni asi, no asi, skoro 10 let, pak jsme se přestehovali a zjistili jsme, že bez těch zvířat to jde těžko. Tak jsme si koupili nějakou drůbež.”....”No a jak přišli děti tak jsme mäso už jedli. On to člověk začne pak vnímat jinak. První slepice nám skoro všechny požrala liška. Tak pak už si na tu smrt člověk nějak zvykne.” U oboch týchto rodín bolo zaujímavým poznatkom i to, že ich konzumácia mäsa bola do veľkej miery ovplyvnená tým, že mali deti vo vekom rozmedzí medzi 2 a 10 rokmi. Obaja tyto respondenti zmieňovali rozdielny prístup detí ku konzumácii mäsa z vlastných zdrojov. Pan F mal takýto prístup “No normálně je jíme (slepice), ale ty co si děti oblíbí, ty ne. Vždy je nějaká, kterou mají tak nějak radši, ta má třeba i jméno, a ta se nejí, ta se nechává.” Pan F zároveň priznával, že mäso bežne získavali mimo svoje vlastné zdroje. Manželia B, ktorý boli v minulosti vegetariánmi mali inú skúsenosť “No my to mäso zas tak často nemáme, takže ty děti to pak když ho máme, nějak neřeší. Spíš se těší.”. Jediný z našich respondentov, ktorý sa mohol

považovať za potravinovo sebestačného čo sa produkcie mäsa týka bol pan A, ktorý sa venoval chovu hydiny, rýb i komerčnej produkcii bravčového mäsa, i ten ale priznal, že si svoj mäsný jedálničiek z času na čas rád spestrý iným ako vlastným produktom.

Za najväčšiu prekážku pri dosiahnutí úplnej potravinovej sebestačnosti respondenti označovali produkty, ktorých produkcia je veľmi náročná či nemožná. Medzi tieto radili napríklad múku, čokoládu či iné pochutiny, soľ, cukor, tropické ovocie a zeleninu, syry z dlhou dobou zrania či hovädzie mäso. Tieto produkty teda získavali obvykle nákupom v dostupných potravinových reťazcoch či výmenou. Respondenti sa pri dotaze na mieru potravinovej sebestačnosti obvykle zamýšľali práve nad týmito produktami. Paní B tvrdila “No potravinová sebestačnost...to nevím, to je těžké. Kdyby jsme chtěli vydržet s tím co tady máme, tak by to asi šlo. Neměli by jsme ale třeba to kafe, čaj...to by mi chybělo.” Pán D zase popisoval “No já už jsem starý člověk, já toho moc nepotřebuju, ale když někdo přijde...Jo hlavně ty děti, těm rád dopřeju.”.

Pre aspoň približné posúdenie toho do akej miery sú moji respondenti potravinovo sebestačný som ich teda požiadala o prehľad finálnych nákladov na kupované potraviny. Výsledky uvádzam v nasledujúcej tabuľke.

Tabulka 2: Prehľad finančných nákladov na kupované potraviny

	Finančné náklady na kupované potraviny (v Kč)²¹	Sledované obdobie	Počet dní v sledovanom období
Respondent/i A	18300	12.3.- 30.4. 2016	50
Respondent/i B	5600	15.3. - 27.3. 2016	13
Respondent/i C	3200	1.4. - 8.4. 2016	7
Respondent/i D	300	12.3. - 19.3. 2016	7
Respondent/i E	1100	15.3. - 27.3. 2016	7
Respondent/i F	1400	18.4. - 24.4. 2016	7
Respondent/i G	200	16.4. - 23.4. 2016	7
Respondent/i H	900	16.4. - 23.4. 2016	7

Zdroj: Vlastné spracovanie

Pri štúdiu tejto tabuľky je nutné brať ohľad na všetky vyššie zmienené faktory majúce vplyv na systém produkcie potravín mojich respondentov ako je vegetačné obdobie, rozsah pozemku, počet členov domácnosti a podobne. Táto tabuľka bola vytvorená na základe súčtu účteniek nákupov prevedených v obchodoch s potravinami, vyškrtnuté pritom boli nepotravinové položky (napr. hygienické potreby, obaly, potreby do domácnosti, cigarety). Obsahuje ale i položky dlhodobého charakteru (napríklad káva, čaj, alkohol, korenie, soľ, cukor, olej, kyselina citrónová - niektoré z tohoto zoznamu sú potraviny nutné pre ďalšie spracovanie sebestačne produkovaných

²¹ Cena je zaokrúhlená na stovky.

potravín). Respondenti boli požiadaný aby sledované obdobie nebolo kratšie než 7 dní, maximálnu dĺžku som nestanovila.

3.6 Ekonomická situácia potravinovo sebestačných

Z predošlého popisu produkcie potravín, je snád' zjavné, že takáto činnosť či dosahovanie cieľa potravinovej sebestačnosti zaberá značný čas a vyžaduje značné zdroje. Ako som uviedla vyššie nie všetci moji respondenti sa venujú produkcii potravín i za komerčnými účelmi, a zdroj ich ekonomických príjmov nie je vždy spojený primárne s ich poľnohospodárskou produkciou. Z rozhovorov som zistila, že všetci moji respondenti sa pre potravinovú sebestačnosť rozhodli dobrovoľne a nie vplyvom okolností, ktorými by mohli byť napríklad prevzatie tohoto cieľa od rodiny. Niektorý síce zdedili určitú časť svojich nehnuteľností, tie však neboli prispôsobené na produkciu potravín či trvalé obývanie. Obvyklým popisom toho ako vyzeral začiatok ich cesty za potravinovou sebestačnosťou, bolo nast'ahovanie sa do len veľmi ťažko obytných podmienok. Ani jeden z respondentov pritom nemal z počiatku dostatočné finančné prostriedky k tomu aby tento stav svojho obydľia okamžite zmenil. Príbeh pána B je v tomto smere snád' najzaujímavejší "Když jsem se nastěhoval byla to prakticky ruina. Nemělo to vodu, elektřinu, dalo se tam sice topit v kamnech, ale ani okna jsem neměl všechny, střecha potřebovala vyměnit. Všichni si mysleli, že jsem se zbláznil. Ještě k tomu jsem se nastěhoval v podstatě v zimě, na samotu, takže ve vesnici říkali, jestli to vůbec přežiju." Obdobné príbehy ťažkého prechodu boli súčasťou rozprávání všetkých respondentov, keďže ani jeden z nich nemohol dosahovať svojho cieľa bez značnej investície finančných, ale i iných zdrojov. Investície do prispôsobenia či vystavania bývania či úpravy pozemku (napr. oplotenie, čistenie, terénne úpravy) boli značné. Ani jeden z našich respondentov sa pre potravinovú sebestačnosť nerozhodol v dobe kedy mal pripravenú dostatočnú finančnú rezervu pre realizáciu celého ich plánu na začiatku svojho snaženia. Zároveň väčšina z nich opustila či nemala stále zamestnanie a teda ani pravidelný finančný príjem. Ocitli sa tak v neľahkej životnej a finančnej situácii. Pán A dokonca priznal "No, jednu dobu to bylo těžší. Nejtěžší asi bylo když jsme začínali, peněz moc nebylo, ani toho jídla ne. To jsem to lepší nechal dětem a já jedl brambory s otrubama."

V dobe mojich návštev však už ani jedna z rodín takéto problémy neriešila. Domy, ktoré som navštívila sa na prví pohľad nijak výrazne nelíšili od iných usadlostí v

blízkom okolí a ich základné životné potreby boli plne zaistené. Pán A, ktorý sa na svoju cestu za potravinovou sebestačnosťou vydal už v 90-tých rokoch, už dávno netrpel nedostatkom (na počesť mojej návštevy dokonca navrhoval zabiť a zjesť prebytočného kohúta) a jeho dom bol po plnej rekonštrukcii, ktorá zároveň obsahovala úpravu miestností voľných pre návštevníkov či čiastočné znovuo tvorenie bývalej krčmy. Napriek tomu, že spovedaný respondentí sú pomerne malým vzorkom, dal sa odhadovať určitý vzťah medzi zlepšovaním ich finančnej situácie a dobou, ktorú strávili týmto spôsobom života. Je samozrejme možné predpokladať, že iný permakultúrnici, ktorý sa snažili o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti, a neboli tak úspešní ako nami spovedané osoby, sa tohoto cieľa proste vzdali či neboli dostatočne úspešní či aktívny k tomu aby ich referenčný výber dokázal odhaliť.

To sa mi v priebehu rozhovorov čiastočne potvrdilo. Niektorý z respondentov sa kvôli možnostiam vzájomnej výpomoci, predávania skúseností či výmeny tovaru zaujímali o iných ľuďoch z ich okolia, ktorí sa rozhodli pre podobný spôsob života a popisovali, ich nespokojnosť súvisiacu s ekonomickou neistotou a následným odklonom od potravinovej sebestačnosti či úplného opustenia hospodárstiev.

Ako si teda zaistovali ekonomickú stabilitu mnou spovedaný respondentí? Tí, ktorí sa rozhodli pre komerčný predaj svojej produkcie, obvykle ťažili predovšetkým z vlny záujmu o ich produkty, ktoré predávali reštauráciám, na farmárskych trhoch či súkromníkom, často ochotným zaplatiť vyššiu cenu za domáce produkty. Ďalším zdrojom príjmu bolo vykonávanie povolania, ktoré časovo a organizačne nekolidovalo s prácou nutnou na produkciu potravín. V našom súbore boli respondentí živiaci sa v oblasti informačných technológií, remeselníci či umelci. Mnoho z respondentov dokázalo premeniť v ekonomicky ziskové iné než poľnohospodárske produkty svojej práce. Ich záujem o prírodné systémy využívajú pri navrhovaní designov záhrad, parkov, poľnohospodárskych usadlostí. Píšu články o permakultúre, chovaní zvierat, pestovaní rastlín, používaní bylín a ich účinkoch, využívajú alternatívnych zdrojov, vydávajú knihy, usporadúvajú či prednášajú na rôznych kurzoch a seminároch. V zdroj príjmu tak často menia vlastné skúsenosti a schopnosti, ktoré získali vďaka dosahovaniu cieľenej potravinovej sebestačnosti.

Ani jeden z respondentov nevedel s istotou určiť, ktorá z týchto aktivít je hlavným zdrojom jeho príjmov. Všetkých respondentov v mojej skupine by sme však

mohli označiť za živnostníkov (aj keď nie všetci mali tento status i formálne). Každý z nich sa venoval mnohým činnostiam, z ktorých im plynul finančný príjem. Tieto činnosti obmeňovali na základe svojich aktuálnych potrieb či preferencií a obvykle prirodzene vyplynuli z ich aktivít. Pán F napríklad zistil, že je jednoduché a výnosné dodávať čerstvé bylinky do okolitých reštaurácií. Táto jeho činnosť by ale samostatne nedokázala zaistiť jeho finančné potreby, preto sa na nepravidelnej, viacmenej sezónnej báze venuje viac výnosnému navrhovaniu projektov pre záhrady či parky. Táto činnosť ale vyžaduje, aby často cestoval v rámci ČR ale i do zahraničia a znemožňuje mu tráviť čas na svojom pozemku a s rodinou. “No tak keď udělám nějaký projekt, tak nám to nějakou dobu vydrží, až je potřeba tak sháním další.”. Pán C, ktorý sa venuje informačným technológiám sa sústreďuje zase na krátkodobé projekty, ktorými sa zaoberá predovšetkým v zimnom období, kedy jeho pozemok nevyžaduje toľko starostlivosti. Jeho žena sa naopak sústreďuje na rozmanitú umeleckú činnosť, ktorá hojne využíva prírodné a pre ňu teda ľahko dostupné materiály.

Ekonomická situácia potravinovo sebestačných súvisí samozrejme i s ich nárokmi. Keďže si do veľkej miery zaistujú potraviny z vlastných zdrojov, táto položka ich rozpočtu nie je úplne závislá na tom aký je ich finančný zisk. Peniaze sú v ich domácnostiach spotrebované len na potraviny, ktoré si nie sú schopný zaistiť samostatne. Podobne je to i s nákladmi na bývanie. Ako vieme, všetci žijú vo vlastnom obydli, výdaje na neho sú teda spojené len s platením daní, výbavou či rozšírením alebo rekonštrukciou budov. I v tomto smere nehrajú, ale ich finančné prostriedky vždy kľúčovú rolu. Vďaka produkcii dreva či používania prírodných, recyklovaných či alternatívnych materiálov, je i táto časť ich rozpočtu do určitej miery nezávislá na ich finančných príjmoch. Pri rozhovoroch a obhliadkach mali respondenti tendenciu vyzdvihovať tie časti ich domácnosti, ktoré si podobne ako potraviny, zaistili svojpomocne. Niektoré z týchto vecí boli pôvodom určené k vyhodneniu, pričom ich dostali spolu s pozemkom a opravili, niektoré boli veci darované či vymenené, niektoré zase vytvorené z materiálov čo našli v okolí. Jeden z našich respondentov sa dokonca venoval predaju dekoratívnych skulptúr do interiéru a exteriéru, ktoré vytváral z materiálov na jeho vlastnom pozemku.

Podobne je to v skúmaných permakultúrne orientovaných domácnostiach i s energiami. Predovšetkým tí z našich respondentov, ktorých obydli boli vzdialenejšie od obce využívali hojne solárnych panelov, topenie pomocou tuhých palív či solárneho

ohrevu vody a ďalších ostrovných energetických systémov. Možno práve preto, že sa títo ľudia museli z počiatku spokojiť s poľnými podmienkami v ich domácnostiach, našla som u nich niekoľko alternatívnych nástrojov, ktoré nahradzovali prístroje využívajúce elektrickú energiu. Tieto sa líšili podľa špecifik danej domácnosti. Všeobecne by sme však mohli tvrdiť, že tieto nástroje boli využívané pokiaľ boli považované za funkčnejšie či efektívnejšie než ich elektrický protipól. K takým patrili predovšetkým prístroje umožňujúce spracovávanie potravín, ktoré ale v očiach našich respondentov mohli často len ťažko nahradiť kvalitu ručnej práce. Vďaka priestornosti svojich nemovitostí si tieto domácnosti mohli dovoliť obísť sa bez niektorých prístrojov, ktoré by boli nutné pre vykonanie určitých úkonov v rámci menších priestorov. Napríklad sušenie bylín či ovocia, ktoré je náročné na čas a priestor nebolo nutné z praktických dôvodov urýchľovať elektricky napájanými sušičkami či obdobnými prístrojmi. Použitie týchto "prírodných metód" náročnejších na čas pritom často znamenalo dosiahnutie vyššej kvality výrobku a teda i prípadného vyššieho zisku.

V rámci svojej poľnohospodárskej činnosti vlastnili samozrejme mnoho nástrojov a strojov, ktoré nevyužívali iba ľudskej energie. Ich pozemky však kvôli nemonokultúrnej mozaikovitej povahe neboli vhodné na používanie masívnych riešení, ktoré by sme mohli nájsť u monokultúrnych pestovateľov. Svojou povahou sa blížili skôr strojom, ktoré používajú bežný záhradkári. Snáď najlepším príkladom používania týchto nástrojov je spôsob sekania pozemkov. Monokultúrny pestovatelia využívajú k tomuto účelu najčastejšie sekacích strojov, ktoré musia zvládnuť plochu rovnakú alebo mnohonásobne väčšiu než majú k dispozícii moji respondenti, v pomerne krátkom časovom úseku, ktorý je pre sekanie vhodný či vyhradený. Záhradkári si zase k údržbe svojej záhradky pravdepodobne kúpia niektorú z mnohých modelov osobných sekačiek. Tie sme našli i v domácnostiach našich respondentov, veďľa nich ale obvykle stála ručná kosa, ktorá je na rozdiel od elektrických kosačiek použiteľná na rôzne dĺžky trávnatého porastu. Veľkú plochu ich pozemkov pritom boli schopné spásť i ich hospodárske zvieratá, ktoré z praktických dôvodov určite nenájdeme príliš často u záhradkárov, ktorý sa tejto aktivite venujú len sporadicky, čo znemožňuje starostlivosť o zvieratá. Tieto nástroje boli podľa výpovedí respondentov zároveň často menej náročné na údržbu a v prípade poškodenia ich boli často schopný opraviť svojpomocne.

Ďalším bežným výdajom u iných prevažne monokultúrnych chovateľov či pestovateľov je napríklad nákup semien, hnojív, postrekov, herbicídov, látok na

podporu rastu, krmív a tak ďalej. Tieto výdaje sú však do veľkej miery spojené práve s nediverzifikovanou povahou tejto ich činnosti, ktorá obmedzuje možnosť využitia prírodných riešení týchto problémov. Ako som písala vyššie, permakultúrny pestovatelia mnoho bylín, ktoré sú bežne označované za burinu, považujú za užitočné a snažia sa pre nich vždy nájsť nejaké využitie. Je teda prirodzené, že sa ich nepotrebnú zbavovať pomocou často veľmi nákladných herbicídnych prostriedkov. Naopak vďaka prepojenosti jednotlivých prvkov pri svojom hospodárení, ktoré kopíruje prírodné systémy, môžu túto burinu využiť napríklad i ako krmivo pre hospodárske zvieratá či stavebný materiál. Tam kde by systémy oddelenej produkcie videli problém, ktorý by bolo nutné riešiť, vidia permakultúrny poľnohospodári skoro určite možnosť ďalšieho využitia. Možností je mnoho a sú závislé iba na kreativite daného permakultúrnika. Respondenti sa použitiu týchto metód typickým skôr pre monokultúrne poľnohospodárenie skalo pevne nevyhýbali, niektorý z nich tieto prostriedky používali, obvykle ale nie plošne, ale iba v určitých prípadoch. “No keďže to už opravdu nejde jinak, tak to použiju. Ale to množství je tak malé, že bych se klidně mohl označit za eko-zemědělce.” tvrdil pán D. Iný z respondentov bol ale na využívanie týchto prostriedkov v rámci svojho permakultúrneho hospodárstva prísnejší. “Můj názor je ten, že na zahradě to bez round-upu jde. Zahradníci tvrdí, že například ve městech to bez něj nejde, protože na ruční práci nejsou lidi a je moc drahá.” “Je to o pohledu na svět. Například z našich pozemků by byl průměrný člen skupiny Zahradní architektura (odkazuje na skupinu na sociálních sítích) zděšený....hned by nám to tady postříkal, vyplel, vybetonoval a přesázel...ale nám se tady žije dobře.” “Zarostlé to máme, ale díky tomu jsem dnes mohl sklidit 1kg bršlice a udělat z ní "leaf curd" ” osvetľoval svoj prístup pán B. Obecne by sa dalo tvrdiť, že permakultúrnik sa pred použitím riešení problémov z iných zdrojov, snaží danú situáciu premeniť v pre neho výhodnú alebo ju vyriešiť pomocou zdrojov dostupných na jeho vlastnom pozemku. Aspektom pri rozhodovaní o použití vlastných zdrojov je určite i ekonomická a organizačná stránka veci. Dovož ani kúpa týchto materiálov obvykle nie je zadarmo a s ich použitím sú spojené ďalšie logistické problémy, ako napríklad doba a spôsob dodania na nie vždy dobre prístupné permakultúrne hospodárstva.

Podobný fenomén som mohla často pozorovať i pri spotrebovávaní iného tovaru. Pokiaľ to bolo možné dávali respondenti prednosť produktom, ktoré si mohli zaopatriť alternatívnou cestou. Pomerne bežné bolo nakupovanie vecí z druhej ruky, v second-

handoch, bazároch či na špecializovaných internetových stránkach. Ďalším zo spôsobov získavania tovaru bola smena a darovanie. Ani jeden z týchto systémov však nemal u žiadneho z respondentov nejaký ustálenejší vzorec využívania. K smene a darovaniu dochádzalo obvykle náhodne na základe konkrétnej situácie a potreby. Napríklad chovateľ ošípaných umožňoval svojim zákazníkom si svoje prasa kúpiť či “adoptovať” hneď po narodení a mať ho u neho len v opatere. Za takéto prasiatko, ktorého zakúpenie zahrňovalo celý proces jeho chovania až po zabíjačku, ktorej sa musel majiteľ povinne zúčastniť, bolo možné platiť peniazmi. Jeho cena sa však znižovala na základe iných služieb či tovaru, ktoré bol daný majiteľ schopný chovateľovi poskytnúť. Tým mohlo byť napríklad krmenie pre zvieratá, stavebný materiál, produkty výroby daného kupujúceho či služba v podobe práce na chovateľovom pozemku. Tieto podmienky záviseli vždy plne na dohode s konkrétnym človekom a na konkrétnej situácii. Jeden z majiteľov prasiatok bol napríklad majiteľom čajovne a s chovateľom sa dohodol, že bude pre jeho dobytok nosiť čajové listy, ktoré je možné využiť ako súčasť krmiva. Chovateľ tento návrh prijal a zároveň pojal ako experiment, či bude tento nový potravinový doplnok mať vplyv na chuť mäsa. Prístupnosť podobných návrhom potvrdili aj všetci ostatní respondenti, väčšina z nich si ale sťažovala na predvídateľné problémy barterového systému, ktorými je predovšetkým nezhoda v potrebách jednotlivých meniacich strán. Niektorí respondenti sa snažili vytvoriť systematickejšiu podobu výmenného systému potravín, zistili ale, že predpoklad, že iný hospodár bude mať na výmenu plodiny, o ktorú by mali záujem, sa obvykle nepotvrdí. Hospodári sa v rámci jedného regiónu obvykle zameriavajú na podobné plodiny a keďže majú rovnaké podnebné podmienky a mnoho iných faktorov, ktoré ovplyvňujú množstvo výnosu, bolo pravdepodobné, že plodiny, ktorým sa v danom roku nedarilo u mojich respondentov, na tom nebudú oveľa lepšie ani u iného poľnohospodára. Predstava, že potravinovú sebestačnosť je možné dosiahnuť i vďaka barterovému obchodu, je teda do značnej miery omedzená. Okrem nedostatočnej diverzity tovaru, ktorý boli ochotní jednotliví účastníci barterového obchodu vymeniť, bol problém i s nedostatočným počtom potencionálnych meniacich, ktorý by boli ochotní či schopní vymieňať tovar pravidelnejšie bez nutnosti prevozu na dlhšie vzdialenosti. Výmenný obchod teda moji respondenti určite vítali a podporovali, ich aktívne zapojenie ale bolo obmedzené týmito skutočnosťami a teda netvoril hlavnú časť ekonomiky či zaistovania potravinovej sebestačnosti ich domácnosti. Napriek tomu považovali výmenu tovaru za veľmi podstatnú súčasť ich životov, keďže im poskytoval možnosť naväzovania nových

užitočných sociálnych väzieb. Vysoká diverzifikácia príjmov mojich respondentov bola určite ovplyvnená i náhodnými výmenami či darmi, ktoré získali. Jeden z mojich respondentov, ktorý javil silný záujem o recykláciu a prepoužívanie materiálov, mi v rámci popisu svojho dňa predstavil svoj plán rozobrať starý skener darovaný od jeho známych a jeho súčiastky využiť pri recyklácii kovov a tvorby či opravy iných prístrojov. Súčasťou tohoto prepoužívania bola spolupráca s jeho synom predškolského veku, ktorý mal možnosť sa celého procesu aktívne zúčastniť. Tento sklon k určitému druhu kreatívneho vetešníctva som postrehla u všetkých mojich respondentov. Nie všetci sa tejto aktivite venovali často, u každého z nich som ale našla minimálne jeden či dva ukážky, takéhoto chovania. Vďaka príbehom, ktoré mali s daným predmetom spojené a ktoré tieto predmety vyčleňovali zo skupiny iných predmetov, som tieto predmety identifikovala pomerne ľahko. Získavanie týchto predmetov bolo do veľkej miery závislé práve na sociálnych kontaktoch respondentov, ktoré boli vďaka ich silne rozmanitej činnosti a záujmom dostatočne bohaté. Veľkú rolu určite hrala i rozšírená rodina, ktorá taktiež často umožňovala mnohé ďalšie možnosti získania tovaru.

Jediná ďalšia položka rozpočtu domácností, ktorú sme zatiaľ neobsiahli by sa dala nazvať "luxusom". Sem by som na základe rozhovorov radila všetky položky domáceho rozpočtu, ktoré nie sú potrebné pre zaistenie základných funkcií domácnosti, ako sú napríklad obydlie a strava. Jasnú hranicu sa tu nebudem pokúšať určovať. Pre záujemcov o hlbšiu debatu na tému luxusu doporučujem knižku Hany Librovej Vlažní a váhaví, ktorá sa definovaniu luxusu podrobne venuje. V tejto práci si vystačíme s prostým pojmom luxus, pod ktorým si každý z čitateľov podobne ako moji respondenti, môže predstaviť svoj vlastný zoznam vecí, ktoré nepovažuje za esenciálne pre život človeka. Môže to byť drahé auto, dovolenka v exotickej krajine či pravidelná návšteva kaderníka. Mnohé z týchto vecí majú pre skúmané domácnosti trochu iný významový rámec než aký by sme označili za bežný v českej spoločnosti. Napríklad drahé športové auto je iste niečo, čo respondenti vnímali ako luxusný tovar. Kde by však mali možnosť prednosti tohoto luxusu využiť? Športové auto nie je schopné plniť pri poľnohospodárskej výrobe žiadnu zjavnú funkciu (aj keď kreatívny permakultúrnik by iste na niečo prišiel), je teda nepraktické a sociálny význam takého vlastníctva je napríklad na samote iste iný než vo veľkomeste. Tým nechcem povedať, že ľudia zaujímaví sa o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti by nemali žiadny záujem takého auto či iný typ luxusu vlastniť. Racionalita takejto túžby je ale posudzovaná v kontexte

im vlastných životných okolností a potrieb. Dá sa preto povedať, že moji respondenti vďaka svojmu životnému štýlu do určitej miery v tomto zmysle vykazovali známky dobrovoľnej skromnosti, v ich prípade šlo skôr ale o skromnosť praktickú, závislú i na neprítomnosti istej potreby či sociálneho tlaku, na vlastnenie či využívanie takto luxusných predmetov.

Pri otázke zameriavajúcej sa na pochopenie toho aký luxus si dopriavali moji respondenti sa mi však napriek tomu dostalo veľa zaujímavých odpovedí. Obvykle ako luxus popisovali čistý vzduch, kvalitnú domácu stravu, možnosť tráviť čas činnosťami na ich pozemku či pri kreatívnej práci. To boli veci, ktoré si v ich očiach ľudia z mesta, teda často z prostredia, ktoré mali naši respondenti možnosť oskúšať i na vlastnej koži, nemohli dovoliť. Chápanie luxusu bolo silne prepojené s motiváciou, ktorá skúmaných permakultúrnikov viedla k snahe o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti a ktorej sa budem venovať v ďalšej kapitole. Tu by som však rada popísala možnosti, získavania luxusných predmetov, tak ako som ich predniesla na niekoľkých príkladoch svojim respondentom. Pri ich popise luxusu som často kládla dodatočnú vysvetľujúcu otázku, či v ich rozpočte hrajú rolu aj tovar či zážitky, ktoré by považovali za luxusné ostatný a ako príklad som obvykle uvádzala tovar, ktorý je cenený pre svoju vysokú cenu či značku, alebo netradičné zážitky, akými môže byť exotická dovolenka. Respondenti uvádzali, že toto pojmie "luxusu" im nie je neznáme a že určite predstavuje určitú zložku ich rodinného rozpočtu. Manželia B to komentovali takto "Ale tak určite si dopriem. Zrovna dnes jsem si třeba koupil 8 kilo čokolády." Pán F zase popisoval svoje skúsenosti s dovolenkami, ktoré si mohol dopriať vďaka navrhovaniu permakultúrnych designov, ktoré vyžadovalo jeho prítomnosť v lokáciách, pre ktorú navrhoval a o ktoré bol záujem i v zahraničí. Na základe svojej činnosti mohol napríklad stráviť dlhšiu dobu v luxusne vybavenom budhistickom centre v Taliansku a dopriať si pracovnú dovolenku na mieste, kam jak popisoval chodili iní návštevníci hľadať klud a relax za nemalý poplatok. Zároveň mal, narozdiel od iných návštevníkov, možnosť nahliadnuť do zákulisia chodu tohoto centra. Túto skúsenosť považoval za cennejšiu než možnosť v tomto centre tráviť čas ako platiaci návštevník. Obecne mi v rámci rozhovorov všetci respondenti potvrdili, že táto luxusná časť ich rozpočtu z ich pohľadu určite existuje. Ich pojmie a získavanie týchto statkov bolo avšak do veľkej miery ovplyvnené ich celkovým životným štýlom spojeným s dosahovaním

potravinovej sebestačnosti. Napokon ako uvidíme ďalej toto pojmánie luxusu bolo jednou z významných motivácií k učeniu tejto životnej voľby.

3.7 Motivácia k dosahovaniu potravinovej sebestačnosti

Jednou z prvých otázok, ktoré som respondentom kládla bolo prečo sa vôbec rozhodli o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti usilovať a aké okolnosti ich k tomu viedli. Príbehy to boli veľmi pestré, avšak niesli určité spoločné prvky. Veľkú rolu hrali vo všetkých rozprávaniach, určite, i isté osobné životné okolnosti respondentov, ktoré toto ich rozhodnutie podporili. Nikto z nich však neuviedol, že by sa o potravinovú sebestačnosť snažil iba na základe súhry životných okolností, teda viacmenej iba z nutnosti. Obvykle za týmto vedomým rozhodnutím stálo niekoľko faktorov, ktoré boli vzájomne prepojené. Mnoho z nich, pred presťahovaním sa do svojho súčasného obydlija, zažilo dlhodobé bývanie vo väčších mestách, ale malo určité skúsenosti i s dlhším pobytom v prírode. V ich rozprávaniach bol silný motív porovnávania “života v meste” a “života v prírode” kam radili svoje spomienky na prázdniny u starých rodičov, skautské tábory, svoje cestovateľské skúsenosti, ale často aj vízie takéhoto života predstavené inými osobami či získané z iných zdrojov ako internet či literatúra. Mnoho z nich čerpalo inšpiráciu v beletrii či permakultúrnej alebo ekologickej literatúre, skúsenostiach a životných spôsoboch ľudí s ktorými prišli do kontaktu. Pre iných bola veľkým podnetom návšteva permakultúrneho kurzu či zhladnutie práce iných permakulturistov v zahraničí. Každý z nich pritom zdôrazňoval hlboký pozitívny vzťah k prírode, ktorý bol iste patrný i pri našich rozhovoroch. Napriek tomuto vzťahu som nenašla mnoho znakov čiste ekologickeho motivovaného jednania v rámci ich snaženia. Iste, samozásobiteľstvo je síce vyzdvihované ako životný spôsob s nízkou ekologickou stopou, a to jak autormi z oblasti enviromentalistiky tak z oblasti permakultúry. Napokon narozdiel od samozásobiteľov musíme k ekologickej stope našej spotreby pričítať aj dopravu a balenie tovaru. Pri dosahovaní potravinovej sebestačnosti, ale cieľené znižovanie svojej ekologickej stopy nebolo pre žiadneho z mojich respondentov dôležitejšie než iné, veľmi pragmatické súčasti ich života s priamym dopadom na ich domácnosť. To bolo zjavné hlavne pri využívaní rôznych nástrojov a poľnohospodárskych postupov. Pri porovnaní permakultúrneho spôsobu pestovania s monokultúrnym by sa z ekologickeho hľadiska dalo upozorňovať na blízkosť permakultúrneho pestovania neumelým prírodným systémom. Diverzita druhov, vytváranie vhodného prostredia pre život drobných i väčších živočíchov, využívanie

lokálnych zdrojov, obnova pôdy, vytváranie celistvých funkčných vodných systémov, to všetko sú pre životné prostredie priaznivé dôsledky permakultúry. Pokiaľ však uvidíme permakulturistu tvoriť napríklad “hadník” jeho zámerom je pravdepodobne prilákanie prirodzených voľne žijúcich predátorov, ktorý mu pomôžu s kontrolou škodcov, v tomto prípade najčastejšie malých hlodavcov. To, že sa týmto krokom zvýši diverzita voľne žijúcich druhov na danom pozemku je vec vítaná, ale svojou funkciou pre nich často až druhotná. Domácnosť, ktorá je závislá na vlastnej produkcii potravín a nie je orientovaná na “dobrovoľnú skromnosť” a chce byť potravinovo sebestačná musí venovať značnú časť svojej energie a prostriedkov k zaisteniu svojej obživy, a ekologickým otázkam sa teda venuje predovšetkým pokiaľ sú v súlade s jej potrebami. Potreby mnou skúmaných permakultúrnych hospodárstiev boli ale často v súlade s tým, čo by sa dalo považovať za ekologickú voľbu.

Tento postoj bol výrazný hlavne v postojoch respondentov voči niektorým ekologickým snaženiam a ekologicky zameraným skupinám v českom ale i medzinárodnom prostredí. Napriek tomu, že niektorý z respondentov boli v minulosti samy súčasťou podobných organizácií a snažení, ich súčasný náhľad na problematiku bol do značnej miery silne pragmatický. Vyzdvihovali predovšetkým nereálnosť niektorých idealizovaných predstáv “ekoalarmistov”, ktoré s nimi často pred započatím svojej činnosti zdieľali. Pán H to vyjadril takto “Nezapomeň na človeka, bez človeka není ani permakultury, ani přírody, ani světa, bez človeka není ničeho. Jen naivní ekoalarmisté si myslí, že bez človeka bude na světě krásně, ne nebude, bez človeka nebude ničeho”. Tento náhľad som v drobných náznakoch zachytávala v mnohých popisoch postupov dosahovania potravinovej sebestačnosti spovedaných respondentov. Svoj životný štýl popisovali ako silne orientovaný na prírodu, v používaní jej princípov a produkcie som ale nenašla žiadne výrazné tabu spojené s ochranou prírody. Príroda pre nich nebola nedotknuteľnou modlou, ktorú je treba chrániť. Vďaka svojmu bezprostrednému prepojeniu s prírodnými princípmi, na ktorých je závislá ich obživa pristupovali k jej ochrane veľmi striedmo, takpovediac až oportunisticky. Pokiaľ bola ich obživa ohrozená škodcami rozhodne dlho nerozmýšľali nad tým, že by ich mali v prvom rade chrániť. Na druhú stranu ich odstránenie, jak respondenti popisovali, určite nespočívalo v zničení ich habitatu, ale napríklad vytvorenia vhodného habitatu pre ich prirodzených predátorov, či premenenie tohto habitatu na habitat pre ne nevhodný za to vhodný pre iné pre nich prospešné druhy. Je len ťažké určiť či je toto chovanie vlastne

motivované ekologickým snažením či nie a ešte ťažšie určiť aký je jeho ekologický dopad. To čo by sme v permakultúrnom poľnohospodárstve považovali za ekologické sa do veľkej miery prekrýva s tým čo je pre daného poľnohospodára vysoko racionálnym rozhodnutím. Zjednodušene povedané, v systémoch s vysokým počtom navzájom prepojených prírodných prvkov, podobných tým ktoré som skúmala, je pre poľnohospodára jednoduchšie využiť k dosiahnutiu daného cieľa prirodzených princípov prírody než sa proti nim snažiť bojovať razantnými neprirodzenými postupmi, aj keď tieto by mohli byť krátkodobo účinnejšie či menej náročné. Použitie týchto riešení je podľa nich možné len v systémoch, ktoré obsahujú málo prvkov, ktoré plnia jasne daný súbor oddelených funkcií a ich celkový dopad je teda ľahko predvídateľný. Škodcovia ako je napríklad hraboš poľný je obvykle likvidovaný za pomoci pesticídov, tieto ale môžu mať vplyv i na zdravie dravcov, ktorý hrabošov lovia a ktorý zároveň plnia aj iné dôležité funkcie v rámci permakultúrnej záhrady. Z tohto pohľadu je pre permakultúrniky použitie pesticídov dlhodobu neudržateľné a nepraktické. Pesticídy by sa taktiež museli zaobštarávať neustále a výsledkom by bolo zlikvidovanie rovnováhy celého, inak funkčného, kolobehu. Pokiaľ si ale na miesto použitia pesticídov zvolíme podporu dravcov napríklad vytvorením prostredia, ktoré pre nich bude výhodné, dosiahneme dlhobojšieho výsledku, ktorý nebude vyžadovať pravidelné výdaje a nebude mať nezamýšľané dôsledky na iné pre človeka využiteľné prvky daného systému. V tomto by sme teda snaženie našich respondentov mohli označiť ako ekologické. Životný štýl, ktorý si vybrali za svoj dlhodobý cieľ je vlastne podľa nich jednoduchší pokiaľ je ich chovanie v súlade s potrebami ich prírodného prostredia.

Na druhú stranu riešenia, ktoré považujeme za ekologické nemusia byť vždy pre permakultúrne hospodárstva výhodné, pokiaľ do rovnice zahrnieme nutnosť čerpania ľudskej energie či času. Túto skutočnosť ilustruje odpoveď pána C na otázku aké nástroje používa pri získavaní dreva. "No mohol bych použiť sekeru a bylo by to asi víc ekologické než motorovka. Pak bych ale neměl čas na to zasadiť nové stromky. Je to ekologické? Nevím."

Pri rozhodovaní o svojich postupoch a chovaní teda ekologický aspekt nebol vždy na prvom mieste ich hodnotového rebríčku. Chovanie našich respondentov by asi len málokto označil za neekologické, napriek tomu ich vedomá či nevedomá ochrana prírodného prostredia bola vždy motivovaná určitým ziskom, ktorý z toho spovedaným respondentom plynul. Ich produkcia vlastných potravín nebola síce významne

ekologicky motivovaná, ale značne ekologicky uvedomelá. Dalo by sa povedať, že naši respondenti mysleli ekologicky v rámci prirodzeného procesu zaistovania svojej potravinovej sebestačnosti, ktorá nebola motivovaná iba ekologickými pohnútkami.

Čo ich teda viedlo k rozhodnutiu cieľiť vo svojom živote na potravinovú sebestačnosť pomocou permakultúry? Obvykle to bola snaha o zlepšenie životných podmienok. Toto tvrdenie sa síce môže zdať v rozpore s ekonomickými problémami, ktoré moji respondenti zažívali pri prechode k potravinovej sebestačnosti. Ani jeden z nich však túto ich počiatočnú situáciu ako veľký problém nevnímal. Všetci z nich sa naopak zhodli, že svoj životný spôsob by nemeni, sú šťastný a spokojný so svojou voľbou. U respondentov, ktorý sa zaoberali týmto svojím cieľom kratšiu dobu a nemali ešte ustálené ekonomické či iné zázemie, a kde boli problémy spojené s touto ich voľbou pomerne živé sme síce živo diskutovali o tom ako tieto situácie prežívajú. Obvykle z ich rozprávania ale vyplývalo, že sú na svoje rozhodnutie hrdý, a že problémy s tým spojené vlastne očakávali. “Já vnímam problém, jako příležitost hledat to řešení, něco se naučit, získat zkušenost.” popisovala paní E “Vždy Vás to posune někam dál.”. Všetci ale zmenu svojho životného štýlu popisovali ako veľmi pozitívnu. To iste súviselo s nespokojnosťou, ktorú popisovali v rámci svojho predchádzajúceho života. Pán A, ktorý vyrastal v malej obci popisoval svoj šok z kvality potravín, ktoré boli dostupné vo väčších mestách, kde pobýval v období svojich štúdií. Pre neho bol prístup ku kvalitnej strave kľúčovým aspektom jeho rozhodnutia. Pre manželov E to bola ich túžba po živote v prírode. Pre paní F to bola naopak túžba venovať sa naplno svojmu koníčku, ktorým bolo pestovanie zeleniny a bylín a ich ďalšie spracovávanie.

Bez ohľadu na to aké ale boli prvotné impulzy respondentov pre snahu o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti, všetci respondenti popisovali i iné zisky, ktoré im z tohto rozhodnutia plynuli. Bolo nimi to čo som vyššie popisovala ako ich pojmie luxus. Z výpovedí mojich respondentov som pritom vybrala 3 opakujúce sa kategórie, ktoré v našich rozhovoroch označovali za luxusné. Ich vnímanie luxusu bolo pritom definované, tým čoho podľa ich názoru mali nedostatok v životnom spôsobe, ktorým žili predtým, alebo ktorým podľa nich žijú ľudia nezdierajúci ich životné podmienky vyplývajúce z ich aktivít a cieľov. Teda niečo čo vnímali ako vzácnosť pre majoritu spoločnosti.

Prvým z týchto luxusov bola "sloboda". Sloboda v zmysle možnosti nakladať so svojimi statkami a zdrojmi bez ohľadu na mnohé, bežne externe definované požiadavky. Za prejav slobody moji respondenti považovali napríklad možnosť tvoriť si svoj denný rozvrh samostatne a plne podľa svojich predstáv. V ich živote nebolo mnoho nutných aktivít, ktorých nevykonanie v presne určený deň a hodinu by malo negatívny dopad na ich život. Iste aj ich časový harmonogram bol závislý na externých okolnostiach. Bol však oveľa voľnejší než to s čím mali skúsenosť zo svojho predchádzajúceho života alebo čo pozorovali u svojich známych. Väčšina ich činností nebola stanovená na určitú hodinu, deň či dokonca týždeň. Popis ich "typického dňa" nebol skoro možný. "Ráno vstanu a neviem presne čo budu ten den dělat" popisoval pán C. Pán B to zase ilustroval na príklade dňa kedy som s ním viedla rozhovor "Dnes si třeba syn vymyslel takový projekt, že půjdem sbírat odpadky do lesa....tak jsme šli." Táto sloboda bola do veľkej miery daná pojatím ich poľnohospodárskej činnosti, ktorá nebola viazaná na plnenie kvót, termínov a dopredu daných objednávok či požiadavok, ale práve primárne ich spotrebou, ktorú si mohli do veľkej miery určovať sami. Pán B popisoval proces jeho poľnohospodárskych činností na príklade jeho predchádzajúceho záujmu, ktorým bola produkcia mliečnych výrobkov. Priznal, že napriek tomu, že táto činnosť bola výnosná, časom prestala naplňovať jeho predstavy, pretože bola časovo a fyzicky náročná. Prešiel teda na menej náročnú produkcia bravčového mäsa. Takéto zmeny neboli v životoch našich respondentov vôbec výnimočné. Pán B napríklad mal v pláne používať k orbe svojho pozemku konskú silu, po určitej chvíli sa tohto svojho cieľa vzdal, keďže mu tento postup neprišiel pre jeho podmienky príliš efektívny. Podobne tomu bolo i u ich pestovateľskej činnosti. Pri popisoch ich plodín boli častými výroky napríklad "No, minulý rok jsme tady měli dýně, ty se nám ale nějak přejedli, takže teď tady budou asi okurky" alebo "No tady měli být bylinky, nějak sem si ale na to nenašla zatím čas". Ich produkcia a teda činnosť k nej potrebná bola teda do veľkej miery určená ich vlastnou voľbou. Vďaka diverzifikácii svojich príjmov si mohli dovoliť, pomer svojich činností a ich povahu prispôbiť na základe svojich potrieb a predstáv. Načasovanie týchto aktivít, bolo potom závislé predovšetkým na ročných obdobiach, počasí, množstve zrážok a iných poľnohospodárskych faktoroch. Svojich respondentov som požiadala aby sa pokúsili svoj denný pracovný rozvrh porovnať s človekom, ktorý pracuje na bežný plný úväzok. Prvým tvrdením, ktorého sa mi obvykle dostalo bolo, že ich činnosti nezahŕňujú žiadnu "prácu", keďže všetko robia na základe svojho vlastného rozhodnutia. Za prácu moji respondenti považovali často iba tie aktivity, ktoré robí

človek s nechuťou či z nutnosti, ako je napríklad každodenné vstávanie do práce a nutnosť odpracovať určitý počet hodín. Ako už som spomínala vyššie ich ekonomické aktivity boli veľmi rozmanité, a nedala sa nakresliť jasná hranica medzi týmito aktivitami a aktivitami, ktoré považovali respondenti za koníčky. Ich sloboda teda spočívala často v tom, že si vedome vybrali spôsob života, ktorý im dovolil činiť rozhodnutia o príjme a výdaje svojho času a energie na aktivity, ktoré pre nich boli dôležité.

Za určitý aspekt ich slobody bola označovaná aj možnosť selekcie pri prijímaní informácií. To bolo patrne hlavne u tých respondentov, ktorí žili na samotách a nemali tak priamy prístup k mnohým mediálnym prostriedkom. Ich pobyt v prírode ich oddelil od billboardov, akciových letákov či tlačených týždenníkov. To však neznamená, že nemali prístup k informáciám či spoločenskému daniu. V ich konzumácii informácií bola ale určitá sloboda pri ich výbere. U mnohých našich respondentov som našla pomerne veľkú knižnicu. Tiež som často narazila na počítače s pripojením na internet a dostávala mnoho doporučení na stiahnutie permakultúrnych či iných publikácií. Mať rozhľad o akejkoľvek oblasti ich záujmu bolo pre mnoho z nich veľmi dôležité. Pán C tento môj postreh komentoval slovami “No to víte já si třeba chci najít informaci o včelaření a zjistím, že mi chybí znalosti z chemie, tak jdu a studuju na internetu, tam mě zaujme domácí výroba louhu. *smích* Ono to na sebe všechno navazuje.” Toto jeho objasnenie zároveň odkrýva pomerne úzke spojenie medzi potravinovou sebestačnosťou a sebestačnosťou či znalosťou výroby iných produktov či oblastí výroby.

Ďalší z aspektov slobody ako luxusu bol popisovaný u rodín, ktoré mali deti. Tie považovali za veľký prínos, slobodu, ktorú poskytoval pobyt na pomerne veľkom pozemku prírodného rázu, ich ratolestiam. Rodičia popisovali veľkosť a rozmanitosť priestoru ako jednu z hlavných výhod ich voľby takéhoto alternatívneho života. Podobne ako ich rodičia i deti si do veľkej miery tvorili svoj denný rozvrh samy, pričom sa často aktívne zapojovali do aktivít svojich rodičov alebo navrhovali vlastné, s ktorými im rodičia vďaka častej prítomnosti na hospodárstve mohli pomôcť. Keďže moji respondenti netrúfali podstatnú časť svojho dňa zamestnaním, do ktorého by bolo nutné dochádzať, mohli sa svojim deťom venovať i pri zaistení svojej obživy.

Za ďalšiu kategóriu luxusu svojho života považovali respondenti “zdravie”, alebo lepšie povedané možnosť žiť podľa nich zdravým životným štýlom v zdravom životnom prostredí. Najvýraznejšie sa pritom zmieňovali o nezávadnosti svojich potravín a o pomere, ktorý hrala v ich jedálničku čerstvá zelenina, ovocie a v jedálničku mestského človeka chýbajúce potraviny ako voľne rastúce bylinky. V rámci tohto popisu často porovnávali svoje potraviny s potravinami zo supermarketu, ktorých pôvod či zloženie prechádza celým komplexným procesom produkcie a prevozu, ktorý je náchylnejší k vzniku rôznych výrobných problémov a omylov. Spomínané boli pri týchto rozhovoroch aféry s jedovatými látkami v potravinách, postreky plodín či používanie farbív a konzervantov, nedodržovanie predpisov pre nakladanie či prevoz potravín či ich nevhodné skladovanie v rámci distribučnej siete. Potraviny však neboli jediným aspektom ich vnímania luxusu “zdravia”. Pochvaľovali si i pravidelný pohyb, pobyt v prírode a neopomínali ani psychické zdravie. Všetci z nich sa označovali za šťastných napriek tomu, že z mnohých popisov ich životov bolo jasné, že zažili i značne neľahké situácie. Zdroje ich radosti, boli patrne i pri bežnom rozhovore či obhliadke ich pozemku. Často upozorňovali na krásu plodín, prírody, úspechy svojho poľnohospodárstva či inej aktivity, pochvaľovali si počasie či výskyt planej rastliny, často mi prehrávali humorné príhody svojich hospodárskych zvierat. Ťažko povedať či bolo ich subjektívne hodnotené psychické zdravie luxusom, ktoré bolo príčinou alebo následkom ich životného smerovania. Vzhľadom k popisu života respondentov pred týmto rozhodnutím sa dalo usudzovať, že pre týchto konkrétnych jedincov by tento luxus bol v iných podmienkach dostupný oveľa ťažšie.

Poslednú kategóriu luxusu skúmaných osôb som pre nedostatok lepších výrazov označila ako “pokoj”. Týmto pojmom označujem súbor luxusných statkov, ktoré moji respondenti označovali za príčinu zníženia ich stresu či nepokoja. Medzi tieto radili často veľmi abstraktné a ťažko vyjadriteľné výhody života v prírode, teda mimo mesto, ale aj čiastočne nezávisle na spoločnosti. Za veľký zdroj pokoja označovali svoju sebestačnosť, ktorá bola zameraná predovšetkým na zaobstaranie potravín, ale postupom času prerastala i do iných oblastí ich života. Ich životný štýl im, v porovnaní s ľuďmi, ktorý boli svojou existenciou závislý na mnohých spoločenských systémoch produkcie, prišiel spoľahlivejší a teda ukludňujúci. Komplexnejšie systémy výroby videli v porovnaní so svojím životným prístupom, ktorý im umožňoval mať priamy vplyv na svoje zaistenie, ako pomerne krehké. Niektorý z nich v tomto kontexte

spomínali na nedostatok tovaru, ktorý zažili v období komunizmu, či na ktorý spomínali ich predkovia, ktorý zažili druhú svetovú vojnu, mladší z nich potom často skĺzavali k výpočtu ekonomických kríz, vojnových konfliktov, ktoré mali za príčinu nedostatok tovaru a iným historickým či teoretickým konceptom, ktoré v ich očiach mohli ohroziť napríklad dostupnosť potravy či iné faktory ich života. Ich čiastočná sebestačnosť im poskytovala úľavu v podobe zaistenia ich živobytia v prípade, že by nastali alebo sa opakovali podobné okolnosti. Tieto ich obavy neboli smerované ale len na takéto extrémne situácie. Za možnú príčinu stresu označovali napríklad neistotu v rámci trhu práce a teda ekonomickú nestabilitu. “Když jsem pracoval tak jsem se pořád bál, že mě vyhodí, že nebudu mít na nájem. Když jsem byl půl roku nezaměstnaný musel jsem na jídlo chodit k rodičům.” Popisuje svoje skúsenosti z minulosti pán C a dodáva, že to mu v súčasnej situácii nehrozí. Svoje živobytie si zaistuje z vlastných zdrojov a na to aby nehľadoval nepotrebuje nutne stabilný mesačný príjem. Podobnú nechuť či vlažný prístup k monetárnemu systému potvrdzovali všetci respondenti. V momente kedy mali pocit, že peniaze nutne nepotrebujú k zaisteniu svojich najzákladnejších potrieb sa cítili istejší. V nevyužívaní monetárneho systému videli pritom určitú cnosť, ktorú im umožnil ich pomerne nezávislý spôsob života.

Niektorý z nich v určitých náznakoch označovali za zdroj stresu i ruch či vyšší počet ľudí na jednom území. Lepšie povedané za luxus a zdroj pokoja označovali ticho, zníženie nutnosti priameho kontaktu z veľkým počtom neznámych osôb a pohodlnosť ich životného štýlu, ktorej príčinou bolo subjektívne vnímané zníženie sociálneho tlaku na ich osoby. Tento ich pocit sa viazal jednak k neblahým skúsenostiam s predchádzajúceho života, ktoré avšak nemuseli mať nijak extrémnu formu. Toto bolo výraznejšie predovšetkým u respondentov, ktorý dosahovali svojej potravinovej sebestačnosti v menšom počte osôb či ako jednotlivci. U domácnosti s deťmi sa pohľad na túto tému značne rozbiehal. Do úvahy pritom respondenti brali nutnosť sociálnych kontaktov, ktoré ale mohli byť pri výchove ich detí dvojsečnou zbraňou, ako popíšem ďalej. Pre popis svojho súčasného života respondenti obvykle používali slova ako “krásny, kľudný, plnohodnotný” naproti tomu svoj predchádzajúci život či život ľudí v mestách, alebo tých ktorý boli potravinovo závislý na komerčnej distribúcii označovali za “stresujúci, neslobodný a bez zmyslu”. Tento luxus bol teda dôsledkom prostredia v ktorom bolo vhodné sa o potravinovú sebestačnosť pokúšať a zároveň jednou z motivácií k tomu aby si tento cieľ zvolili.

3.8 Prekážky dosahovania potravinovej sebestačnosti

Ako som uviedla v predchádzajúcom texte, ani jeden z mojich respondentov nedosahoval úplnej potravinovej sebestačnosti. Tento fakt bol do veľkej miery ovplyvnený výberom respondentov, ktorý nejavili známky “dobrovoľnej skromnosti” teda cieleného zníženia spotreby a teda nemožnosťou obsiahnuť ich širokú potravinovú spotrebu iba vlastnými silami. Z praktických dôvodov pre nich vlastná produkcia potravín skrátka nemôže poskytnúť celé spektrum produktov, ktoré sú bežne dostupné v predajniach s potravinami a ktoré obsahujú i tovar u nás nedopestovateľný či taký ktorý sa nedá získať poľnohospodárskou činnosťou. Iste získanie týchto plodín nie je úplne nemožné, ale vyžadovalo by veľmi nákladné vytváranie mikroklim, ktoré tieto plodiny vyžadujú. Je možné namietnuť, že naši predkovia si vystačili dlhé stáročia bez globálneho trhu z potravinami. Takých respondentov by sme ale dnes len ťažko mohli označiť za konzumentov, ktorý svoju spotrebu cielene neobmedzili. Český statistický úrad napríklad uvádza, že priemerná spotreba tropického a subtropického ovocia, teda takého, ktoré sa u nás nedá pestovať bez vytvorenia umelého prostredia, sa v rokoch 1995 až 2013 pohybovala v rozmedzí hodnôt 26,7 kilogramu na osobu až 37,3 kilogramu na osobu za rok. Tí jedinci, ktorý v dnešnej dobe nekonzumujú tropické a subtropické ovocie akými sú napríklad banány, pomaranče či mandarínky by teda asi nespĺňovali požiadavky, ktoré som si kládla pri výbere mojich respondentov. Je teda nemožné aby niektorý z nich dosiahol absolútnej potravinovej sebestačnosti bez toho aby výrazne obmedzil teda dobrovoľne uskromnil svoju spotrebu potravín. I v prípade, že by sme na našom území nedopestovateľné potraviny z ich jedálničku vylúčili, ich úplnej potravinovej sebestačnosti by bránila prinajmenšom poľnohospodárska nedostupnosť jednej zo základných zložiek našej potravy, ktorou je soľ. Do akej miery je teda možné dosiahnuť potravinovej sebestačnosti? Plnohodnotné zodpovedanie otázky presahuje možnosti výskumnej metódy, ktorú som si stanovila. Zaujímavým údajom môže byť ale percento potravinovej sebestačnosti, ktoré si v rámci svojich vlastných potrieb zostavil na základe súpisu svojej spotreby jeden z mojich respondentov. Tento respondent A, ktorý sa o potravinovú sebestačnosť snažil najdlhšie z pomedzi respondentov, na základe vlastného súpisu potravín, ktoré produkovala a konzumovala jeho domácnosť stanovil svoju potravinovú sebestačnosť na približne 80 percent. Pre výpočet použil podobného postupu, aký som navrhovala na začiatku, vychádzal pritom ale z vlastného odhadu svojej spotreby. Zdôraznil pritom, že na

možnosť dosiahnutia čo najvyššej potravinovej sebestačnosti mali vplyv i iné faktory než len dostupnosť jednotlivých plodín pomocou poľnohospodárstva.

respondenti popisovali celú radu problémov dosahovania potravinovej sebestačnosti. Tieto obvykle vyplývali z neštandardnosti ich cieľa v rámci majoritnej spoločnosti, teda z ich alternatívneho spôsobu života ako celku. S istými problémami sa pritom určite stretne akákoľvek skupina ľudí, ktorá sa dá označiť za alternatívnu. Či už je to kvôli konzumácii potravín, spôsobu odievania či chovania, náboženstvu, politickému presvedčeniu, predpokladat', že sa akékoľvek názorové minority nestretnú z bigotným chovaním či obmedzením zo strany svojho okolia či inými prekážkami, je predstava značne nepravdepodobná. Isté problémy v tomto smere popisovali i moji respondenti "No tchýně si myslí, že žijeme jak cikáni. Moc se jí to nelíbí." Popisoval pán F. "Ve vesnici jsme za podivíny, ale jak zjistili, že nic špatného neděláme tak to přestali řešit. My s nima moc do kontaktu nepřijdeme" bola odpoveď pána B. Mnoho z nich takéto reakcie okolia bralo ako prirodzený dôsledok ich životného štýlu. V ich rozprávaniach som sa stretla s príbehmi, ktoré popisovali isté systémové prekážky, ktoré im kládlo do cesty ich okolie. To či boli zavinené ich alternatívnosťou alebo nie, bolo však len veľmi ťažké posúdiť. "No s nějakými problémy jsme se setkali. Máme tady souseda co nás nahlásil úřadům a ty sem pak přišli na kontrolu"...vysadil jsem kolo cesty stromy a on to nahlásil jako, že tam tvořím les"...když ale přišli já jim řekl, že tam les rozhodně nechci"...když odcházeli tak mi ještě přáli aby mi to hezky rostlo". Podobné sťažnosti na ich poľnohospodárske aktivity popisovali i iný respondenti. Tieto sťažnosti boli obvykle spojené s krajinnými úpravami, ktoré na svojich pozemkoch urobili. "No oni na to nejsou zvyklý"...Podívejte já tady mám záhon, ale oni vidí jen, že je to zarostlé a že se o to jako nestarám. Starám, ale po svém." Podoba poľnohospodárstva mojich respondentov teda bola sporná predovšetkým svojou podobou, ktorá bola na prví pohľad odlišná hlavne tam kde ich pozemky mali hranice s inými poľnohospodármi či menšími súkromnými záhradkami. Sťažnosti sa pritom netýkali len domnejšej zanedbanosti či nesprávneho využívania daného územia. Poľnohospodári a záhradkári, ktorý na svojom území mali prevážne monokultúrne spoločensvá boli permakultúrnou podobou územia mojich respondentov do určitej miery ovplyvňovaný. Monokultúra trávnikov, ktorá je bežná na mnohých záhradkách, je v prípade, že susedí s permakultúrou plnou rôznorodých rastlín, ohrozená tým, že stratí svoj monokultúrny, často prácne vydobytý a je jednoduchšie udržateľná pokiaľ v jej

okolí nie sú rastliny, ktoré by mohli zvýšiť diverzitu druhov na danom území. Respondentom bolo vyčítané i neohraničenie či neoplotenie pozemku, výskyt a pohyb zvierat. Podobu hospodárstiev mojich respondentov teda ich susedia vnímali ako prekážku pri ich vlastnej činnosti a ako zdroj možných problémov.

Naopak respondenti, ktorí žili obklopený lesom či dokonca chráneným územím museli svoju činnosť v rámci tohto prostredia koordinovať s prísnyimi a neflexibilnými požiadavkami na ochranu miestnych ekosystémov, ktoré boli nastavené prevážne vzhľadom k monokultúrnej masovej produkcii, drobných hospodárov ale nevyjímali. Permakultúrne systémy sú z pohľadu našich respondentov pre ochranu prírodného prostredia prínosnejšie než záhradkárske monokultúry, ktorých výskyt v chránených územiach som mala možnosť pozorovať pri svojich návštevách. Podobný pohľad však mnohokrát nezdieľajú miestne úrady, ktoré boli nedôverčivé voči aktivitám domácností cieliacich na potravinovú sebestačnosť. Túto problematiku mi asi najlepšie osvetlil pán F, ktorý sa venuje i navrhovaniu projektov súvisiacich s obnovou či úpravou mnohých krajinných prvkov. Vďaka svojim hlbokým znalostiam schvaľovacích postupov a tvorby podobných projektov sa do konfliktu so štátnou správou príliš nedostal. Jeho stratégie dosahovania tejto nekonfliktnosti však neboli vždy úplne legitímne. Podľa jeho názoru sa potreby krajiny vždy nezhodovali s predstavami úradov, ktoré mali tendenciu zanedbávať miestne špecifiká a preventívne nepovoľovať neštandardné poľnohospodárske postupy.. Ako tvrdil i on musel “občas zafaulovať” alebo “býť v šedej zóne”. Podobný postup, teda obchádzanie rôznych nariadení či predpisov sme našli i u mnohých iných respondentov. “ Tenhle strom prostě nemám právo setnout i když je na mém pozemku. Na to je předpis, že ten strom musí mít určitý obvod a když má víc, tak na to potřebujete schválení” tvrdil mi pán B. Tento konkrétny strom pritom svojou nestabilitou ohrozoval blízke hospodárske budovy. Pri mojej druhej návšteve som sa dozvedela, že časť jeho budov bola následkom pádu týchto stromov, ktorý zapríčinila silná búrka, poškodená. Pán B tento fakt komentoval prehlásením, že posledný zo skupiny stromov, ktorý búrku ustál, ale stále ohrozoval jeho budovy, asi spadne sám od seba budúcu sobotu, kedy mu s tým príde pomôcť jeho syn.

Pomerne bežnou stratégiou permakultúrnych domácností, ktoré sa snažili dosiahnuť potravinovej sebestačnosti bolo riadiť sa v niektorých prípadoch konkrétnymi potrebami svojej poľnohospodárskej činnosti, radšej než dodržiavať podľa nich neúmerne množstvo právnych zákazov, ktoré ich v tejto činnosti obmedzovali. Nesúlad

ich činnosti a predstáv verejnej správy či poľnohospodárskych organizácií im pritom hrozil nemalou pokutou či inými nepríjemnými následkami. Túto skutočnosť obvykle riešili dopredu pripraveným riešením takejto situácie. V niektorých prípadoch spoliehali na nemožnosť uplatnenia daného postihu či nedokázateľnosti úmyslu. Pán C si napríklad na svojom pozemku posadil plodinu, ktorá je považovaná za invazívnu, ako mi však vysvetľoval, to že táto rastlina nevyrástla na danom území bez jeho pričinenia by bolo len ťažko preukázateľné. Iný z respondentov zdôrazňovali, že ich činnosť je pre prírodu prospešná čo často dokladali dokumentáciou stavu ich pozemkov pred ich príchodom. Verili, že pokiaľ by nastal nejaký problém boli by schopný svoju činnosť obhájiť, vzhľadom k možnosti odvolania sa na európsky Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. K takémuto obhajovaniu, ale do tej doby nemusel pristúpiť žiaden z respondentov, a obvykle vyriešili konfliktné situácie bez toho aby museli na svojej činnosti niečo meniť. To však nemenilo nič na tom, že legislatívu pokladali za nedostatočnú a neschopnú postihnúť špecifiká ich stratégií produkcie potravín a iných z toho plynúcich aspektov ich života.

Aj keď teda existovala možnosť jak hospodáriť na ich vlastnom pozemku podľa ich predstáv, mnohý z nich sa cítili obmedzený množstvom legislatívnych predpisov, ktoré sa na nich a ich činnosti vzťahovali. Tieto obmedzenia nevnímali len vzhľadom k svojej poľnohospodárskej činnosti, ale aj vzhľadom k podobe ich domácnosti. Rodina F, čelila napríklad udaniu vzhľadom k nedostatočnej starostlivosti o svoje deti. Ako mi povedali v priebehu nášho rozhovoru toto udanie, nemalo síce žiadne priame následky, keďže sa ukázalo ako nepodložené, malo ale dopad na spôsob ich života. Od tej doby kladli dôraz na to aby ich deti “žili čo najviac normálne”. Podobné stratégie mi popisovali i ostatné rodiny z deťmi. U každej z nich bola zjavná aktívna snaha o to aby ich deti žili čo najnormálnejším životom. Táto snaha nevyvierala ale iba z obavy pred možným postihom, ale i z uvedomenia si neštandardnosti svojho životného spôsobu, ktorý by mohol mať následky na život ich potomkov. Paní E popisovala istú nerovnováhu medzi tým akým životom žili a tým s čím sa deti stretli mimo domov, predovšetkým v škole. Príchod detí do ich rodiny tak pozmenil ich snahu o plnú potravinovú sebestačnosť hlavne tým, že znížili zo svojich nárokov na jej dosiahnutie a častejšie kupovali i potraviny, ktoré nutne nepotrebovali, ale ktoré preferovali ich deti. “No já se jim snažím dávat těch sladkostí co nejmíň, jsem na ten cukr taková přísnější”....”Teď když je starší už ve škole, tak je to těžší.”. Medzi takéto potraviny

patrili predovšetkým sladkosti a iné potraviny, ktorých spotrebu vnímali ako bežnú súčasť sociálnych vzťahov, ktoré si vytvárali mimo domov. Ich snaha o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti bola teda do určitej miery ovplyvnená i ich snahou nevyčleňovať svoje deti, dôsledkami ich rozhodnutia, z bežnej sociálnej interakcie spojenej s jedlom či inej ich stigmatizácie. Deti pritom ovplyvňovali ich sebestačnosť i v iných oblastiach spotreby. Prenášanie svojej praktickej skromnosti na svoje potomstvo totižto vnímali ako potencionálnu cestu ako im tento životný štýl môžu znechutiť.

Záver

Tato prípadová štúdia odhalila, že napriek tomu, že sa sociologické skúmanie obvykle nezameriava na individuálnu produkciu ako jednu z možných odpovedí na problém trvalej udržateľnosti, je tento prístup v spoločnosti pozorovateľný na prípadoch rodín a jednotlivcov, ktorý sa rozhodli pre praktické dosahovanie potravinovej sebestačnosti, a v permakultúrnych ideách, ku ktorému svoje snaženie vzťahujú. Permakultura, ktorá bola referenčným rámcom i inšpiráciou pre praktické snaženie mojich respondentov, je pritom široký pojem vzťahujúci sa k postupom dosahujúcim trvale udržateľného poľnohospodárstva, ale aj širšie pojmá celkovú trvale udržateľnú kultúru. Za zdroj permakultúrneho vedenia potom môžeme označiť všetky zdroje informácií, ktoré smerujú vo svojom praktickom využití k týmto ideálom. Tie boli i hlavným teoretickým zázemím pre pochopenie komplexného systému ľudsko-prírodných systémov v rámci, ktorých je nutné nahliadať snahu o trvalú udržateľnosť i snahy mojich respondentov. Respondenti, vybraní na základe referenčného doporučenia a mnou stanovených kritérií, boli touto svojou voľbou o dosahovanie potravinovej sebestačnosti ovplyvnení vo viacerých oblastiach svojho života. Ich životný štýl sa líši od majoritnej populácie závislej na komplexnom systéme priemyselne a monokultúrne zameranej poľnohospodárskej produkcie potravín. Všetci z mojich respondentov žili, kvôli vysokým poľnohospodárskym nárokom ich snahy, v domácnostiach či lepšie povedané hospodárstvach prispôbených dosiahnutiu tohto cieľa. Vytváranie funkčného systému produkcie potravín po nich pritom vyžadovalo značné investície svojich zdrojov, predovšetkým času, intelektu, manuálnej práce ale i financií.

Podoba ich hospodárstiev vykazovala napriek odlišnosti ich špecifických nárokov na potravinovú produkciu značnú podobnosť. Priamym pozorovaním a rozhovormi s respondentmi som bola schopná potvrdiť schematické rozdelenie ich hospodárstiev na jednotlivé zóny, plniace svoje špecifické funkcie, tak ako ich popisuje permakultúrna literatúra. Ich hospodárstva boli špecifické mnohoúrovňovou funkcií jednotlivých prvkov a ich komplexným vzájomným prepojením. Dosiahnutie úplnej potravinovej sebestačnosti bez určitého obmedzenia spotreby mojich respondentov sa ukázalo ako nerealistické. To predovšetkým kvôli nemožnosti dopestovať bežné zložky ich jedálneho lístka v našich podmienkach či ich získať samovýrobou alebo poľnohospodárstvom ako takým (soľ). Na druhú stranu bol vďaka systému ich hospodárenia ich jedálne lístky obohatené o neštandardné zdroje príjmu potravy kam patrili

predovšetkým voľne rastúce plodiny a byliny. Ich snaha o potravinovú sebestačnosť sa prejavila i v kreativite využívania bežne dostupných plodín, ktoré boli spracovávané postupmi, ktoré zaisťovali ich vyššiu rozmanitosť či dlhšiu trvanlivosť.

Keďže ich snaženie vyžadovalo presunutie do menej osídlených oblastí a mnoho času stráveného zaisťovaním potravy, nebola ich činnosť zlučiteľná s prácou na plný úväzok a teda ani stabilným finančným príjmom. Svoje financie získavali živnostníckou prácou či podnikaním, ktoré priamo súviselo s dosahovaním ich potravinovej sebestačnosti, alebo bolo s touto ich snahou zlúčiteľné. Ich nutnosť využívania finančných prostriedkov bola ale ich životným štýlom ovplyvnená, keďže alternatívnym spôsobom nezískavali len potraviny. Typickým znakom respondentov bolo i kreatívne využívanie predmetov a zdrojov, ktoré mohli získať bez vynaloženia finančných prostriedkov. Ich celková spotreba teda bola napriek tomu, že nebola určená predovšetkým dobrovoľnou skromnosťou, čiastočne obmedzená skromnosťou ktorá bola orientovaná na praktičnosť a racionalitu ich spotreby v rámci ich životov a ich hospodárstiev ako systémov snažiacich sa o sebestačnosť a trvalú udržateľnosť.

Ako motiváciu k dobrovoľnému zvoleniu cielenia na potravinovú sebestačnosť označovali predovšetkým cielené zlepšenie svojich životných podmienok, ktoré boli závislé na prostredí v ktorom žili a ktoré im poskytovalo pre nich hodnotné luxusy akými pre nich boli sloboda, zdravie a pokoj. Ekologická motivácia ich snaženia, či snaha o trvalú udržateľnosť na globálnejšej úrovni, bola pritom často zhodná s ich snažením o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti. To čo by sme v permakultúrnom poľnohospodárstve považovali za ekologické sa totižto do veľkej miery prekrývalo s tým čo je pre daného poľnohospodára racionálnym rozhodnutím.

Pri svojom snažení narážali však i na iné než praktické prekážky. Ich alternatívny životný štýl a podoba produkcie potravín ich sociálne odlišuje od väčšinovej spoločnosti. To vyústilo v drobné konflikty záujmov jak na individuálnej tak legislatívnej úrovni. Ich permakultúrne aktivity sú napriek svojej orientácii na trvalú udržateľnosť často v rozpore s nariadeniami a zákazmi, ktoré sú uplatňované na poľnohospodársku činnosť a ktoré majú paradoxne za účel ochranu životného prostredia a prírodných zdrojov v snahe o trvale udržateľný rozvoj. Najväčšou prekážkou v ich snažení im teda bola nedostatočnosť legislatívy k uchopeniu ich životného štýlu a

poľnohospodárskych aktivít a taktiež určitá miera sociálnej exklúzie, ktorá bola následkom ich alternatívneho životného štýlu.

Použité zdroje

ČESKO. Zákon č. 17 ze dne 5. prosince 1992 o životním prostředí. In: Sbíрка zákonů České republiky. 1992, částka 4,

„Co je to prvek permakulturního designu?“, Zelený čaroděj, <http://zelenycarodej.cz/11-demo-articles%20Zelenycarodejcz> (last modified 2014, 11. 5. 2016).

„How big a backyard do you need to live off of the land“, 1BOG.org, <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/564x/43/f8/dc/43f8dc7487061f65a3a093306b7fd5c7.jpg> (last modified 2014, 10. 5. 2016).

„Introduction to Permaculture“, Permaculture Tasmania (Bill Mollison), <http://permaculturetas.org/main/events/introduction-to-permaculture-3/> (last modified 2016, 12. 5. 2016).

„Orientační výše výnosů polních plodin při různé intenzitě hospodaření“, Soukromý adresář Soni Duškové – Mendelova univerzita, <http://user.mendelu.cz/xvaltyni/systemy/projekt/files/vynosy.html> (last modified 2013, 10. 5. 2016).

„Permaculture: Permanent agriculture. Sheet 2“, Ecological Design Association Information (Dale Gale), http://ecodesign.s3.amazonaws.com/eda_permaculture_dg_07f4b028c4ae6325.pdf (last modified 2010, 12. 4. 2016).

„Trade and Environment Review 2013: Wake Up Before It Is Too Late“, United Nations Conference on Trade and Development, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcted2012d3_en.pdf (last modified 2013, 17. 5. 2016).

Bedřich Moldan, *Podmaněná planeta* (Praha : Karolinum, 2015), 511 s.

David Holmgren, *Permakultura: principy a cesty nad rámec trvalé udržitelnosti* (Svojanov : PermaLot, 2006), 296 s.

David Pimentel a Marcia Pimentel, „Sustainability of meat-based and plant-based diets and the environment“. *The American journal of clinical nutrition* 78(3): 660-663.

David Hachen, *Sociology in action: cases for critical and sociological thinking* (Thousand Oaks : Pine Forge Press, 2001), 335 s.

Jana Dlouhá, „Sustainable development case studies and their use as tracing method in regionally focused higher education programs“, in: *Exploring regional sustainable development issues. using the case study approach in higher education*, eds. Andrew Barton, Jana Dlouhá a Martin Zahradník. (Guildford : Grosvenor House Publishing Limited, 2014), 358 s.

Jana Dlouhá, „Nové pohledy na vědu v kontextu řešení praktických problémů udržitelného rozvoje - jde o změny paradigmatické nebo jen zbožná přání?“, in: *Měnící se společnost*, eds. Jan Vávra a Miloslav Lapka. (Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012), 120 s.

Graham Bell, *The Permaculture Way: Practical Steps to Create a Self-Sustaining World* (Chelsea : Green Publishing, 2005), 239 s.

Graham Burnett, *Permaculture: A Beginners Guide* (Westcliff On Sea : Spiralseed, 2008), 88 s.

Gro Harlem Brundtland, *Naše společná budoucnost* (Praha : Academia, 1991), 297 s.

Jan Hendl, *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace* (Praha : Portál, 2005), 407 s.

Jan Jandourek, *Sociologický slovník* (Praha : Portál, 2001), 286 s.

Jan Těšitel, Jan, Burkhardt Kolbmüller a Gernost Stoglehner, *Vital landscapes: valorisation and sustainable development of cultural landscapes using innovative participation and visualisation techniques* (České Budějovice : Nebe, 2014) 134 s.

Josef Vavroušek, „Perspektivy lidských hodnot slučitelných s trvale udržitelným způsobem života“, in: *Lidské hodnoty a trvale udržitelný způsob života*, eds. Pavel Nováček a Josef Vavroušek. (Praha : Kruh nezávislé inteligence a Společnost pro trvale udržitelný život, 1994), s. 44.

Luděk Příkryl, *Zahradkářova čítanka: Biodynamické pěstování zeleniny a ovoce* (Hranice: Fabula, 2010), 262 s.

Magda Havlíčková, *Vývoj ekologického myšlení a ekologických hnutí v České republice* (Praha : Univerzita Karlova, 2007), 88 s.

Ministerstvo zemědělství, *Metodický pokyn pro ekologické zemědělství* (Praha: AGROSPOJ, 1996), 67 s.

Milan Straškraba, 1999. „Teoretická ekologie jako základ setrvalého vývoje ČR“. Konference pořádaná Fakultou sociálních věd UK: Česká společnost na konci tisíciletí, Praha, UK v rámci oslav 650. výročí založení Univerzity Karlovy. [Díl] 2. Praha: Karolinum, s. 225 - 235. ISBN 80-7184-825-5.

Peter Mederly a Pavel Nováček, *Strategie udržitelného rozvoje* (Praha: G plus G, 1996), 196 s.

Toby Hemenway. *Gaia's Garden: A Guide to Home-Scale Permaculture* (Chelsea : Green Publishing, 2009), 328 s.

Seznam tabulek a grafů

Seznam tabulek

Tabulka 1: Prehľad charakteristík skúmaných domácností	29
Tabulka 2: Prehľad finančných nákladov na kupované potraviny	45

Seznam grafů

Graf č. 1: Pohlavie	31
Graf č. 2: Vek.....	31
Graf č. 3: Vzdelanie	32

Seznam příloh

Příloha č. 1: Spotřeba potravin, nápojů a cigaret na 1 obyvatele v ČR v letech 2006 – 2014 (tabulka)

Přílohy

Příloha č. 1: Spotřeba potravin, nápojů a cigaret na 1 obyvatele v ČR v letech 2006 – 2014 (tabulka)

Zdroj: <https://www.czso.cz/documents/10180/20562003/2701391501.pdf/1547f1b0-eeac-482f-8ea0-2289d3b4ed3e?version=1.1>

Tab. 1 Spotřeba potravin a nealkoholických nápojů (na obyvatele za rok)
Consumption of food and non-alcoholic beverages (annual per capita averages)

01	POTRAVINY A NEALKOHOLICKÉ NÁPOJE	Měříci jednotka Litr	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Index 2014/2013	FOOD AND NON-ALCOHOLIC BEVERAGES
01.1	POTRAVINY												FOOD
01.1.1	PEKÁRENSKÉ VÝROBKY, OBILOVINY												CEREALS, BAKERY PRODUCTS
	Obiloviny v hodnotě zrna	kg	136,5	147,6	133,7	144,7	138,6	151,7	145,1	143,4	140,8	98,2	Cereals in terms of grain weight
	pšenice	kg	117,7	126,0	114,6	124,0	120,0	130,4	125,0	122,5	119,5	97,6	wheat
	žito	kg	10,2	13,2	10,9	13,3	11,0	11,7	10,7	11,6	12,0	104,0	rye
	kukuřice	kg	0,6	0,8	0,7	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	98,9	maize
	ostatní obiloviny	kg	2,8	2,7	2,6	2,4	2,2	3,4	3,4	3,0	2,5	84,8	other cereals
	rýže	kg	5,2	4,9	4,9	4,2	4,5	5,3	5,2	5,4	5,8	107,8	rice
	Obiloviny v hodnotě mouky	kg	106,6	114,9	105,2	113,0	108,7	118,7	113,3	112,3	111,2	99,0	Cereals in terms of flour weight
	pšeničná mouka	kg	91,8	98,3	90,2	96,7	93,6	101,7	97,5	95,6	93,2	97,6	wheat flour
	žitná mouka	kg	7,9	10,3	8,5	10,4	8,5	9,1	8,3	9,0	9,6	106,5	rye flour
	kroupy, ječná krupice, ovesné vločky	kg	1,0	0,7	0,9	1,3	1,2	1,4	1,4	1,4	1,6	114,2	groats, barley semolina, oatmeal
	ostatní mouky	kg	0,7	0,7	0,7	0,4	0,9	1,2	0,9	0,9	0,9	98,9	other flours
	rýže	kg	5,2	4,9	4,9	4,2	4,5	5,3	5,2	5,4	5,8	107,8	rice
	Mlýnské a pekárenské výrobky												Cereal and bakery products
	chléb	kg	49,5	50,3	44,1	43,4	40,9	42,4	41,3	39,3	40,0	101,7	bread
	pšeničné pečivo	kg	45,3	48,1	44,6	53,4	51,5	57,2	56,9	51,2	52,7	103,0	wheat bakery products
	trvanlivé pečivo	kg	8,3	8,5	9,8	9,5	8,7	10,7	8,5	9,6	8,7	90,2	preserved bakery products
	těstoviny	kg	6,5	7,5	6,1	6,6	7,1	6,7	7,1	7,6	7,3	96,2	pasta
01.1.2	MASO V HODNOTĚ NA KOSTI	kg	80,6	81,5	80,4	78,8	79,1	78,6	77,4	74,8	75,9	101,4	MEAT IN TERMS OF CARCASS WEIGHT
	Vepřové	kg	40,7	42,0	41,3	40,9	41,6	42,1	41,3	40,3	40,7	101,0	Pigmeat
	Hovězí	kg	10,4	10,8	10,1	9,4	9,4	9,1	8,1	7,5	7,9	104,7	Beef
	Telecí	kg	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	83,3	Veal
	Skopové, kozi, koňské	kg	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	102,4	Sheepmeat, goatmeat, horsemeat
	Drůbeží	kg	25,9	24,9	25,0	24,8	24,5	24,5	25,2	24,3	24,9	102,3	Poultrymeat

Tab. 1 Spotřeba potravin a nealkoholických nápojů (na obyvatele za rok)

Consumption of food and non-alcoholic beverages (annual per capita averages)

1. pokračování

01	POTRAVINY A NEALKOHOLICKÉ NÁPOJE	Měříci jednotka Unit	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Index 2014/2013	FOOD AND NON-ALCOHOLIC BEVERAGES
	Zvěřina	kg	0,5	0,8	1,1	0,9	0,9	0,7	0,9	0,9	0,9	108,2	Game
	Králíci	kg	2,6	2,6	2,5	2,3	2,2	1,8	1,4	1,3	1,0	75,0	Rabbits
	Vnitřnosti ¹⁾	kg	4,1	4,1	4,2	4,1	4,1	4,1	4,0	4,1	4,1	99,8	Offal ¹⁾
01.1.3	RYBY CELKEM	kg	5,6	5,8	5,9	6,2	5,6	5,4	5,7	5,3	5,4	101,5	FISH, total
01.1.4	MLÉKO, MLÉČNÉ VÝROBKY, SÝRY, VEJCE												MILK, MILK PRODUCTS, CHEESE, EGGS
	Mléko a mléčné výrobky v hodnotě mléka (bez másla)	kg	239,4	244,6	242,7	249,7	244,0	227,7	234,3	234,1	236,5	101,0	Milk and milk products (excl. butter) in terms of milk equivalent
	kravské mléko	kg	239,3	244,5	242,6	249,6	243,9	227,6	234,2	234,0	236,4	101,0	cow's milk
	kozi mléko	kg	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	100,0	goat's milk
	Mléko konzumní celkem	kg	53,6	52,1	57,0	59,8	57,7	57,7	59,0	62,3	60,1	96,5	Drinking milk, total
	kravské mléko	kg	53,5	52,0	56,9	59,7	57,6	57,6	58,9	62,2	60,0	96,5	cow's milk
	kozi mléko	kg	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	100,0	goat's milk
	Sýry celkem	kg	13,4	13,7	12,9	13,3	13,2	13,0	13,4	12,7	12,8	100,8	Cheese, total
	tavené sýry	kg	2,6	2,6	2,4	2,4	2,1	2,1	2,2	2,2	2,1	95,5	processed cheese
	přírodní sýry	kg	10,8	11,1	10,5	10,9	11,0	10,9	11,2	10,5	10,7	101,9	hard, soft and blue cheeses
	tvrdé	kg	6,6	6,8	6,6	6,8	6,6	-	-	-	-	x	hard
	měkké	kg	2,6	2,7	2,3	2,4	2,7	-	-	-	-	x	soft
	plíškové	kg	1,6	1,6	1,6	1,7	1,8	-	-	-	-	x	blue (brie)
	ostatní sýry	kg	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	other cheeses

¹⁾ údaj nevstupuje do součtu položky 01.1.2, vnitřnosti jsou již zahrnuty ve spotřebě jednotlivých druhů mas, samostatný údaj se uvádí jako doplňující informace¹⁾ only supplementary data, not included in 01.1.2; data on particular meat types include offal consumption data

Tab. 1 Spotřeba potravin a nealkoholických nápojů (na obyvatele za rok)

Consumption of food and non-alcoholic beverages (annual per capita averages)

2. pokračování

01	POTRAVINY A NEALKOHOLICKÉ NÁPOJE	Měříci jednotka Unit	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Index 2014/2013	FOOD AND NON-ALCOHOLIC BEVERAGES
	Mléčné konzervy	kg	1,9	1,9	1,8	2,0	1,8	1,4	1,4	1,6	2,1	131,3	Canned milk
	Tvaroh	kg	3,3	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,6	3,8	105,6	Curd and cottage cheese
	Ostatní mléčné výrobky	kg	31,7	32,3	32,2	32,7	32,5	32,5	33,2	31,5	31,3	99,5	Other milk-based products
	Vejsce	kg	30,8	31,4	31,3	31,7	31,6	31,6	32,2	30,5	30,4	99,5	Eggs
	18 ks = 1 kg (brutto)	kg	13,6	14,0	15,0	13,2	13,5	14,1	13,6	13,5	14,2	104,9	18 pieces = 1 kg (gross weight)
	20 ks = 1 kg (netto)	kg	12,3	12,6	13,5	11,9	12,1	12,7	12,2	12,2	12,8	104,9	20 pieces = 1 kg (net weight)
01.1.5	TUKY a OLEJE	a	25,7	25,3	25,5	25,5	26,0	26,2	26,4	26,6	26,9	101,2	FATS AND OILS
	(a - celkem, b - v hodnotě čistého tuku)	b	23,0	22,9	23,0	23,0	23,4	23,5	23,7	23,9	24,3	101,4	(a - total, b - in terms of net fat)
	Máslo	kg	4,4	4,2	4,7	5,0	4,9	5,0	5,2	5,1	5,1	100,0	Butter
	Sádlo vepřové vč. slaniny	kg	3,5	3,4	3,8	4,0	3,9	4,0	4,2	4,1	4,1	100,0	Lard and bacon
	Ostatní živočišné tuky	kg	4,7	4,7	4,7	4,5	4,7	4,8	4,7	4,5	4,5	100,4	Other animal fats
	Rostlinné jedlé tuky a oleje	kg	4,0	4,0	4,1	3,9	4,1	4,2	4,0	3,9	3,9	100,8	Vegetable edible fats and oils
	rostlinný tuk	kg	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	100,0	vegetable fats
	ztužený pokrmový tuk	kg	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	100,0	hydrogenated edible fats
	jedlé oleje	kg	3,8	3,7	3,6	3,4	3,5	3,5	3,5	3,7	3,7	100,0	edible oils
01.1.6	OVOCE V HODNOTĚ ČERSTVÉHO	kg	9,4	9,4	9,4	9,5	9,6	9,7	9,7	9,9	10,1	102,0	FRUIT IN TERMS OF FRESH
	Ovoce mírného pásma	kg	16,5	16,3	16,0	15,9	16,3	16,3	16,4	16,9	17,2	101,8	Fruits of temperate zone
	jablka	kg	15,4	15,3	15,0	15,0	15,3	15,3	15,4	15,9	16,2	101,9	apples
	hrušky	kg	3,8	3,7	3,6	3,4	3,5	3,5	3,5	3,7	3,7	100,0	pears
	švestky	kg	3,3	3,2	3,0	3,0	3,2	3,1	3,2	3,3	3,4	103,0	plums

Tab. 1 Spotřeba potravin a nealkoholických nápojů (na obyvatele za rok)

Consumption of food and non-alcoholic beverages (annual per capita averages)

3. pokračování

01	POTRAVINY A NEALKOHOLICKÉ NÁPOJE	Měsíční jednotka Únit	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Index 2014/2013	FOOD AND NON-ALCOHOLIC BEVERAGES
	třešně	kg	1,5	1,6	1,4	1,5	1,0	1,2	1,1	1,1	1,1	94,6	cherries
	višně	kg	0,7	0,7	0,7	0,7	0,5	0,5	0,5	0,7	0,5	75,0	sour cherries
	meruňky	kg	3,3	2,3	2,1	2,3	1,4	1,6	1,7	2,1	1,3	61,5	apricots
	broskve	kg	5,4	4,5	4,3	4,7	4,5	4,4	3,9	3,8	3,7	97,1	peaches
	rybíz	kg	0,9	1,2	1,4	1,4	1,2	1,2	1,2	1,3	1,5	111,5	currants
	angrešt	kg	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,4	172,7	gooseberries
	jahody zahradní	kg	3,1	2,8	2,8	2,8	2,8	3,0	2,4	2,7	2,7	101,5	strawberries
	vinné hrozny	kg	4,2	3,9	4,8	4,0	3,5	4,1	3,5	3,3	3,2	97,6	grapes
	lesní plody	kg	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8	1,7	2,1	122,9	forest berries
	ostatní ovoce mírného pásma	kg	0,6	0,6	1,0	0,8	1,0	1,0	0,9	0,9	1,1	121,3	other fruits of temperate zone
	Jižní ovoce	kg	32,0	34,0	35,0	35,0	37,3	32,8	31,2	31,2	31,2	99,8	Subtropical and tropical fruits
	citrony a grapefruity	kg	3,6	3,7	3,8	4,2	4,3	4,4	4,1	4,2	4,1	97,9	lemons and grapefruits
	pomeranče a mandarinky	kg	13,7	13,8	12,3	12,6	13,8	12,2	11,3	11,6	11,9	102,3	oranges and tangerines
	banány	kg	8,9	9,6	12,2	12,2	12,4	10,5	10,1	9,7	9,4	96,9	bananas
	ostatní jižní ovoce	kg	5,8	6,9	6,7	5,9	6,7	5,8	5,7	5,7	5,7	101,1	other subtropical and tropical fruits
	ananas	kg	.	.	2,2	1,5	1,7	1,9	1,7	1,5	1,6	108,8	pineapples
	kiwi	kg	.	.	0,8	1,2	1,5	0,8	0,8	0,6	0,5	80,7	kiwis
	Ořechy ve skořápce ¹⁾	kg	3,9	4,0	3,9	3,8	3,5	3,5	3,2	3,0	3,4	113,3	Nuts (in shells) ¹⁾
01.1.7	ZELENINA, LUŠTĚNINY, BRAMBORY												VEGETABLES, PULSES, POTATOES
	Zelenina v hodnotě čerstvé	kg	81,4	82,7	82,8	81,2	79,7	85,4	77,8	82,9	86,4	104,1	Vegetables in terms of fresh
	okurky salátové	kg	7,4	6,8	7,3	7,4	7,1	7,6	6,7	5,9	6,4	108,1	cucumbers
	rajčata	kg	12,0	12,5	12,2	11,0	10,4	12,1	10,7	11,4	11,3	98,9	tomatoes
	paprika	kg	5,4	4,8	4,9	6,1	5,5	5,5	5,2	5,0	5,4	107,4	sweet peppers
	okurky nakládačky	kg	2,8	2,6	2,5	2,2	3,0	2,3	2,0	2,0	2,8	137,3	gherkins

¹⁾ údaj nevstoupuje do součtu položky 01.1.6²⁾ only supplementary data; not included in 01.1.6

Tab. 1 Spotřeba potravin a nealkoholických nápojů (na obyvatele za rok)

Consumption of food and non-alcoholic beverages (annual per capita averages)

4. pokračování

01	POTRAVINY A NEALKOHOLICKÉ NÁPOJE	Měsíční jednotka Únit	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Index 2014/2013	FOOD AND NON-ALCOHOLIC BEVERAGES
	zelí	kg	8,8	8,6	8,8	7,5	7,2	8,9	8,1	8,0	8,4	105,2	cabbage (red and white)
	kapusta	kg	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,3	0,2	0,4	152,2	Savoy cabbage
	květák	kg	2,5	2,9	3,0	2,6	2,5	3,0	2,6	2,6	2,7	104,7	cauliflower
	kedlubny	kg	2,5	2,5	2,5	2,4	2,2	2,2	2,4	2,4	2,2	92,8	kohlrabi
	cibule	kg	10,0	10,5	11,9	10,4	9,9	11,2	9,3	11,0	10,9	99,5	onion
	česnek	kg	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	0,7	76,5	garlic
	hlávkový salát	kg	1,7	1,8	2,3	2,6	2,1	1,7	1,4	1,6	1,8	112,0	lettuce
	špenát	kg	0,5	0,5	0,8	0,7	0,7	0,9	1,0	1,0	1,3	133,7	spinach
	mrkev	kg	6,0	6,6	6,2	6,6	6,5	6,7	6,1	7,0	6,9	98,1	carrots
	petržel	kg	0,8	0,9	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8	107,9	parsley
	celer	kg	1,6	2,3	1,4	1,5	1,5	1,5	1,3	2,0	2,1	103,5	celery
	melouny	kg	7,3	6,8	7,0	7,4	7,8	7,2	7,1	7,6	7,2	94,9	melons
	zelený hrášek	kg	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,8	0,9	112,7	green peas
	zelená fazole	kg	0,1	0,1	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	100,0	butter beans
	ostatní zelenina	kg	8,1	8,7	7,5	8,4	8,6	8,9	8,8	10,4	11,7	112,4	other vegetables
	houby	kg	1,9	1,9	1,8	1,8	2,2	2,6	2,4	2,3	2,5	110,1	mushrooms
	Luštěniny	kg	2,1	2,1	2,4	2,4	2,5	2,3	2,6	2,6	2,7	102,3	Pulses
	fazole	kg	0,5	0,5	0,9	0,7	0,8	0,9	0,8	0,9	0,9	102,2	beans
	hrách	kg	1,0	1,0	1,1	1,1	1,2	0,9	1,2	1,1	1,1	97,3	peas
	čočka	kg	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,7	111,9	lentils
	Brambory	kg	70,0	69,5	71,4	64,9	67,3	70,0	68,6	68,0	70,1	103,1	Potatoes
01.1.8	CUKR, CUKROVINKY, CUKRÁŘSKÉ VÝROBKY												SUGAR, SWEETS AND CONFECTIONERY
	Cukr	kg	39,0	37,2	32,5	36,7	36,0	38,6	34,5	33,4	31,7	95,1	Sugar
	Kakaové boby	kg	2,4	2,3	2,2	1,9	2,1	2,3	2,4	2,4	2,3	95,3	Cocoa beans

Tab. 1 Spotřeba potravin a nealkoholických nápojů (na obyvatele za rok)

Consumption of food and non-alcoholic beverages (annual per capita averages)

dokončení

01	POTRAVINY A NEALKOHOLICKÉ NÁPOJE	Měsíční jednotka Unit	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Index 2014/2013	FOOD AND NON-ALCOHOLIC BEVERAGES
	Kakaové výrobky	kg	5,7	5,7	6,3	6,5	6,6	6,8	7,1	7,0	6,9	99,1	Cocoa products
	čokoláda	kg	1,8	1,9	2,2	2,3	2,4	2,5	2,7	2,7	2,7	100,4	chocolate
	čokoládové cukrovinky	kg	3,2	3,3	3,6	3,8	3,8	3,8	4,0	3,9	3,8	98,2	chocolate-based sweets
	kakaový prášek	kg	0,7	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,3	0,4	0,4	100,0	cocoa powder
	Nečokoládové cukrovinky	kg	2,5	2,5	2,4	2,2	2,5	2,4	2,7	2,7	3,1	116,5	Chocolate-free sweets
	Cukrářské výrobky	kg	7,3	6,6	6,7	6,7	6,8	6,8	6,9	6,8	7,0	102,9	Confectionery products
	Včelí med	kg	0,6	0,5	0,4	0,6	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	105,8	Honey
01.1.9	OSTATNÍ POTRAVINY												OTHER FOOD
	Mák	kg	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	105,3	Poppy seeds
	Droždí	kg	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	2,0	1,6	1,1	1,5	134,5	Yeasts
	Polévkové přípravky	kg	1,8	1,9	1,9	2,2	2,0	2,0	2,0	1,8	1,6	91,1	Soup preparations
	Sůl	kg	6,1	6,0	6,1	6,2	6,2	6,2	5,9	5,8	5,9	102,3	Salt
01.2	NEALKOHOLICKÉ NÁPOJE												NON-ALCOHOLIC BEVERAGES
01.2.1	ČAJ, ZRNKOVÁ KÁVA												TEA, COFFEE
	Čaj	kg	0,2	0,3	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	100,0	Tea
	Zrnková káva	kg	2,3	2,4	2,2	2,2	2,0	2,3	2,0	1,9	2,2	120,4	Coffee
01.2.2	MINERÁLNÍ VODY A NEALKOHOLICKÉ NÁPOJE												MINERAL WATERS AND NON-ALCOHOLIC BEVERAGES
	Minerální vody	litry	289,0	293,0	297,0	296,0	293,0	287,0	278,0	264,0	249,0	94,3	Mineral waters
	Sodové vody	litry	66,0	67,0	68,0	67,0	66,0	65,0	63,0	59,0	55,0	93,2	Soda waters
	Limonády	litry	107,0	108,0	109,0	109,0	110,0	106,0	104,0	98,0	94,0	95,9	Lemonades
	Ostatní nápoje	litry	80,0	81,0	83,0	83,0	79,0	78,0	76,0	75,0	72,0	96,0	Other non-alcoholic drinks